

T.C
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’NİN İÇ SİYASETİNDE DEMOKRAT PARTİ
(1950-1960)

Emel ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

KIRŞEHİR
ARALIK 2014

T.C
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’NİN İÇ SİYASETİNDE DEMOKRAT PARTİ
(1950-1960)

DEMOCRAT PARTY IN THE INTERNAL POLITICS OF
TURKEY
(1950-1960)

Emel ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Hasan KARAKÖSE

KIRŞEHİR
ARALIK 2014

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan(İmza)
Yrd. Doç. Dr. Murat TUĞLUCA

Üye.....(İmza)
Yrd. Doç. Dr. Hasan KARAKÖSE

Üye.....(İmza)
Yrd. Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

Doç. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN
Enstitü Müdürü

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmin ve tek particiliğin ağır bir yenilgi alması sonucu demokrasi düşüncesi tüm dünyaya yayılmıştır. 1945'lerde değişen dünya koşullarından Türkiye de etkilenmiştir. Türkiye hem Sovyet tehdidini engellemek hem de batının siyasal çoğulcu düzenini benimsemek için çok partili hayata geçmiştir.

Çok partili hayatın kalıcı olmasını sağlayan Demokrat Parti (DP), 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulmuştur. DP'nin kurulması ile beraber özellikle II. Meşrutiyet döneminden beri oluşturulmaya çalışılan muhalefet anlayışı başarıya ulaşmıştır. DP yakın dönem Türk politik tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Kısa bir zaman içerisinde toplumun desteğini sağlamış ve halkı peşinden sürüklemiştir. 14 Mayıs 1950 yılında yirmi yedi yıllık tek parti iktidarına seçimle son verilmiş ve Türkiye'de ilk defa seçimle bir iktidar değişikliği yaşanmıştır. DP, bu seçimden sonra girdiği bütün seçimleri kazanmıştır. Ancak DP'nin Atatürk devrimlerinden ödün vermesi, halkevlerini kapatması, Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)'nin mal varlığına el koyması ve muhaliflerin üzerinde baskı kurması sonucu bazı toplumsal güçler örgütlenmeye başlamıştır. Toplumun gerginleşmesi ve rejimin tehlikeye düşmesi karşısında bir süreden beri huzursuz olan ordu içindeki bazı subaylar da, 27 Mayıs 1960'ta darbe yaparak DP'yi iktidardan uzaklaştırmışlardır.

Bu tez, 14 Mayıs ile başlayan ve on yıl süren DP'nin iktidarda olduğu dönemi incelemek için hazırlanmış ayrıca tezde Türkiye'de çok partili döneme geçiş sorunlarına ve demokratik rejim içinde karşılaşılan sarsıntılara ışık tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: DP, Siyasal Tarih, Adnan Menderes, Genel Seçimler, CHP

ABSTRACT

The notion of democracy spread across the world after the Second World War when Fascism and totalitarianism were ruled out. Turkey was also influenced by the changing conditions in the world in the 1945s. The transition of Turkey to a multi-party system aimed both to eliminate the Soviet threat and to adopt the Western pluralist system.

Turkish multi-party system was made permanent by the Democrat Party founded by Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan and Fuat Köprülü on 7 January 1946. Foundation of the Democratic Party symbolised the success of the opposition mentality since the second constitutionalist period. This Party is a watershed in the near political history of Turkey. It ensured a popular support in a short span of time after terminating the 27-year long single-party regime with the elections on 14 May 1950. This was the first regime change in Turkey by way of elections. The Democrat Party won the all elections after that date as well. However, some social forces began to be organised when the Democrat Party compromised on Atatürk's reforms, confiscated the Republican People's Party's properties, and exercised control over the opposition. A group of military officers who felt uncomfortable about the social tensions and the regime being under threat staged a coup d'état and toppled the Democrat Party on 27 May 1960.

This master's thesis aims to examine the 10-year long period beginning on 14 May when the Democrat Party came to power. It also tries to shed light on the problems of transition to a multi-party system and the traumas encountered in a democratic regime.

Keywords: Democrat Party, Political History, Adnan Menderes, General Elections,
CHP

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nde, ilki 1925'te ikincisi 1930 yılında olmak üzere iki kez çok partili siyasi hayata geçmek için adım atılmış; ancak ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dünya şartları Türkiye'de rejim değişikliğini zorunlu kılmış ve çok partili siyasal hayat başlamıştır.

Çok partili siyasi hayatın kalıcı olmasında DP'nin önemli bir yeri vardır. DP seçimle ve geniş bir toplumsal destekle iktidara gelen bir parti olmuştur. DP, doğuşu, faaliyeti ve ruhu bakımından halkın isteklerine cevap vermiş ilk partidir ve bunu da kamuoyunu dikkate alarak yapmıştır. Halkı aktif siyasetin içine katmıştır.

Bu tezde, 1950 yılında başlayıp 1960 askeri darbesine kadar süren Türkiye'nin iç siyasetinde DP'nin on yıllık iktidarda olduğu dönem hakkında bilgi vermeye çalışıldı. Ayrıca bu dönemde partinin Türk siyasi hayatına yapmış olduğu katkılar ve demokratik rejim içinde karşılaşılan sarsıntılara da değinildi. Tez hazırlanırken Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri(TBMMZC), TBMM Tutanak Dergisi, dönemin gazeteleri, bu dönem hakkında yazılmış makaleler ve kitaplardan yararlandı.

Bu çalışmada yardımlarını benden esirgemeyen başta tez hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan Karaköse'ye ve Doç. Dr. Yaşar Özüçetin'e, tezin incelenme aşamasında desteğini aldığım Yrd. Doç. Dr. Murat Tuğluca'ya, Yrd. Doç. Dr. Mahsut Yiğitbaş'a ve Ertaç Evran'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu tezin yazılması esnasında biricik oğlum Mustafa'nın tüm sorumluluğunu üzerine aldığı için anneme, ihtiyacım olan kitapların temininde desteğini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan eşim Ahmet Aslan'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışma esnasında her

türlü kolaylığı gösteren Milli Kütüphaneye ve Gazi Üniversitesi Kütüphanesi'nde çalışan güler yüzlü personele de teşekkür ederim.

Yapılmış olan bu çalışmanın bütün eksiklikleri ve sorumluluğu bana aittir. Konuyla ilgili daha sonra yapılacak çalışmalara bir nebze katkı sağlarsa bundan mutluluk duyarım.

Emel ASLAN

Kırşehir 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

1.1. DPNİN KURULUŞU	6
1.1.1. CHP İÇİNDE MUHALEFET	6
1.1.2. DÖRTLÜ TAKRİR VE CHP’NİN TEPKİSİ	7
1.1.3. DP’NİN RESMEN KURULUŞU (7 OCAK 1946)	9
1.1.4. DP’NİN PROGRAMI	10
1.1.5. DP PROGRAMI İLE CHP PROGRAMI ARASINDAKİ FARKLAR	12
1.1.6. DP’NİN TÜZÜĞÜ	14
1.2. DP’NİN MUHALEFET YILLARI (1946 – 1950)	15
1.2.1. Çok Partili Hayatın İlk Seçimleri	18
1.2.1.1. Belediye Seçimleri (26 Mayıs 1946)	18
1.2.1.2. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri	18
1.2.1.3. Seçimler Sonrasında İktidar-Muhalefet İlişkileri	20
1.2.2. DP’nin Birinci Büyük Kongresi (7-11 Ocak 1947)	23
1.2.2.1. DP’nin Yeni Yönetim Kadrosu ve Hürriyet Misakı	25
1.2.3. 12 Temmuz Beyannamesi	26
1.2.4. DP’nin Parçalanma Süreci	29
1.2.5. DP’nin İkinci Büyük Kongresi	32
1.2.6. Yeni Seçim Kanunu	34
1.2.7. 1950 Seçim Kampanyası	36
1.2.8. Genel Seçimler	38

2. BÖLÜM

2.1. DP İKTİDARDA	40
2.1.1. DP’NİN İKTİDARA GELDİKTEN SONRAKİ İLK DÖRT YILI (1950-1954)	40
2.1.1.1. Birinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi	41
2.1.1.1.1. Askeri ve Bürokratik Kadroda Yapılan Değişiklikler	44
2.1.1.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	45
2.1.1.1.3. Yerel Seçimler	46
2.1.1.1.4. Birinci Adnan Menderes Hükümeti’nin İstifası	48

2.1.1.2.	İkinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi	50
2.1.1.2.1.	Halkevlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mallarına El Konulması	52
2.1.1.2.2.	Üçüncü Büyük Kongre (15-20 Ekim 1951)	55
2.1.1.2.3.	Atatürk Yasası ve Demokratlar	56
2.1.1.2.4.	MP'nin Kapatılması	58
2.1.1.3.	1954 Genel Seçimleri	60
2.2.	DP İKTİDARININ DURAKLAMA DÖNEMİ (1954-1957)	64
2.2.1.	ÜÇÜNCÜ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ.....	64
2.2.1.1.	Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi	66
2.2.1.2.	Yeni Kanunlar	67
2.2.1.3.	Muhtar Seçimleri	69
2.2.1.4.	Belediye Seçimleri (1955).....	70
2.2.1.5.	Dördüncü Büyük Kongre(15-20 Ekim 1955).....	71
2.2.1.6.	İspat Hakkı ve DP'nin İçindeki Bunalım	72
2.2.1.7.	Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti'nin İstifası.....	76
2.2.2.	DÖRDÜNCÜ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ.....	77
2.2.2.1.	Basın Kanununda Yeni Kısıtlamalar	79
2.2.2.2.	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Kabulü	80
2.2.2.3.	İktidar Muhalefet İlişkileri ve Milli Muhalefet Cephesini Kurma Çabaları.....	82
2.2.2.4.	1957 Genel Seçimleri	85
3.	BÖLÜM	
3.1.	DP İKTİDARININ SONUNU GETİREN OLAYLAR	90
3.1.1.	BEŞİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ (1957-1960).....	90
3.1.1.1.	İktidar Muhalefet İlişkileri	92
3.1.1.1.1.	Milli Muhalefet Cephesi.....	96
3.1.1.1.2.	Vatan Cephesi.....	97
3.1.1.1.3.	Uşak Olayı (30 Nisan 1959).....	98
3.1.1.1.4.	Topkapı Olayları (4 Mayıs 1959).....	101
3.1.1.1.5.	Geyikli Olayı (11 Eylül 1959).....	102
3.1.1.1.6.	Yeşilhisar Olayı (3 Nisan 1960).....	104
3.1.1.1.7.	Tahkikat Komisyonunun Kuruluşu (1960).....	106
3.1.1.1.8.	Öğrenci Olayları	110
3.1.1.1.9.	Menderes'in Son Ege Gezisi	114
3.1.1.1.10.	Menderes'in Eskişehir Seyahati	116
3.2.	ASKERİ DARBE (27 MAYIS 1960)	117
3.3.	DP'NİN TÜRK SİYASİ HAYATINA KATKILARI.....	121
	SONUÇ.....	127
	BİBLİYOGRAFYA	129

KISALTMALAR

a.g.e.	= adı geçen eser
a.g.m.	= adı geçen makale
Ank.	= Ankara
Bkz.	= Bakınız
CENTO	= Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP	= Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	= Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	= Çeviren
Der.	= Derleyen
DP	= Demokrat Parti
haz.	= Hazırlayan
İst.	= İstanbul
KP	= Köylü Partisi
MP	= Millet Partisi
NATO	= North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
s.	= Sayfa
S.	= Sayı
TBMM	= Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	= Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
vb.	= ve benzeri
vd.	= ve devamı

vs. = ve sair

Yay. = Yayınevi

GİRİŞ

19. yüzyılda Batıda yaşanan demokrasi ve insan hakları alanındaki gelişmeler, Doğu halklarını ancak 20. yüzyılda etkilemeye başlamıştır. Türkiye ise Tanzimat Fermanı (1839) ile Batı'ya açılmış ve bu gelişmelerden yoğun bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Bu etkilenme, Cumhuriyet döneminde de kendini göstermiştir. II. Dünya Savaşı bittikten sonra Batı'da ortaya çıkan yeni oluşum, Türkiye'nin 1945'ten sonraki iç politikasının şekillenmesinde belirleyici olmuştur.¹

Türkiye, II. Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaşın getirdiği ağır yıkıntı ve tehditlerden etkilenmiştir. Bu tehditlere karşı önlem olarak sıkı ekonomik ve politik tedbirlere başvurulmuştur. Bu bağlamda, 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Kanunla; devlet üretim hedefleri belirlenmiş, ihtiyaç duyulduğunda özel girişimin elindeki fabrikalara el koyabilme, çalışma saatlerinin arttırılması ve ithal mallarını stoklama gibi konularda çok sıkı önlemler getirilmiştir. Milli Korunma Kanunu, uygulamada beklenen sonucu getirmemiş, feodalitenin ve burjuvazinin içinde bir kesimin güçlenmesine yol açmıştır. Ayrıca yasanın uygulanması sırasındaki ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları karşısında halkın, hükümete ve partiye olan güvenini etkilemiştir.²

Devletin almış olduğu önlemlerden bir diğeri de 11 Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu dur. Bu kanun, savaş sırasında -servet biriktirenler- özellikle gayri Müslimleri ve büyük çiftlik sahiplerini vergilendirmek için tasarlanmıştır. Bu kanun, TBMM'de hızlı bir şekilde kabul edilirken; içeride ve

¹ Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 40 vd.

² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay., Ank., 2004, s. 24-30.

dışarıda yaratacağı tepkiler iyi hesaplanamamış ve tepkiyle karşılanmıştır. Varlık Vergisine yöneltilen eleştiriler ve dış baskılar üzerine Kanun 15 Mart 1944 tarihinde kaldırılmıştır.³

İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin tarım ürünlerine olan ihtiyacını karşılamak amacıyla 1943'te Toprak Mahsulleri Vergisi Yasası kabul edilmiştir. Yasaya göre; *“Hububat ve bazı bakliyat ürünleri aynı vergi olarak verilecek, sınai bitkiler için vergi nakden ödenecek ve vergi oranı, Aşar'da olduğu gibi %10”* olarak kabul edilmiştir.⁴

Uygulamaya konulan ve ağır etkileriyle halk nezdinde tepkiyle karşılanan bu vergiler ile başlangıçtaki amaçlarını aşarak belli kesimin zenginleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda süregelen “devletçilik” uygulaması, sonucu itibariyle geniş halk grupların menfaatlerine aykırı düşmüştür. Halk Partisi'nin ortaya koymaya çalıştığı bütün tedbirler karşısında olan gruplarda ise devletin otoritesini sınırlandırılması noktasında ortak bir kanı oluşmuştur. Orta sınıf ekonomik alanda liberalizme geçiş taraftarıyken, köylüler ve işçiler devletçilikten kurtulmak istemiştir. Bu durum mevcut siyasal iktidara tepkiyi daha da artırmıştır.⁵

Ayrıca Türkiye, II. Dünya Savaşı sonuna doğru Batılı devletlerin politikası doğrultusunda mihver devletler ile münasebetlerini kesmiş, 23 Şubat 1945 tarihinde bu devletlere karşı savaş ilan etmiştir. Böylelikle Birleşmiş Milletlere üye olabilecekti. 28 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalayabilmiştir.⁶ Savaşın amacının demokrasiyi dünyaya egemen kılmak olarak belirlenmesi, Batılı

³ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yay., İst., 1951, s. 81.

⁴ Vergi üç yıl boyunca uygulanmış; ancak iktidar bu vergiden de Varlık vergisinde olduğu gibi, beklediği geliri sağlayamamıştır. Verginin toplanması sırasındaki yolsuzluklar çiftçilerin iktidara, dolayısıyla da CHP'ye tepki göstermelerine sebep olmuştur. Vergi 1946'dan itibaren kaldırılmıştır. **Ulus**, 24 Ocak 1946.

⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi Yay., Ank., 2003, s. 18.

⁶ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İst., 1996, s. 125 vd.

demokratik ülkelerin tek parti yönetimleriyle de ilişki içerisine girmeyeceklerinin göstergesi olmuştur. Nihayetinde bu durum Türkiye’de tek parti rejiminin sarsılmasında da etkili olmuştur.⁷

Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Anayasasını imzalaması, Türk-Sovyet ilişkilerinde gergin bir ortam yaratmıştır. Postdam görüşmeleri sırasında Türkiye üzerinde bir “Sovyet tehdidi” açık olarak ortaya çıkmıştır. Türk Hükümetinin kararlı tutum göstermesiyle Sovyet Rusya’nın istekleri, bütün baskılara karşın kabul edilmemiş, bu başarıda Amerika ve İngiltere’nin de Türkiye’yi desteklemiş olmaları da önemli bir rol oynamıştır. Rusya ise bu durum karşısında savaşı göze alamamıştır.⁸

Türk devlet adamları değişen dünya şartları içerisinde tek partili rejimin Batılı demokrasiler içinde yaşama şansının olmadığına inanmışlardır. Türkiye başta dış etkenler olmak üzere, var olan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik zorunlulukların bir gereği olarak çok partili hayata yeniden geçmiştir.

Tezin araştırılması sırasında parti programları ve TBMM Zabıt Cerideleri gibi birincil kaynakları önceleyerek dönemin gazeteleri incelenmiş, döneme ışık tutan hatırat kitapları, konuya ilişkin makaleler taranmıştır. Bu bağlamda farklı bakış açılarıyla ortaya konulan olaylara ilişkin objektif bir bakışla tez ortaya konmuştur.

Tezin hazırlanması sırasında, Mustafa Albayrak’ın **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Cem Eroğul’un **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Rıfkı Salim

⁷ Yaşar Özüçetin, “Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 766.

⁸ Sovyetler, Türkiye’den Boğazlarda üs verilmesini ve Kars-Ardahan bölgelerinin Rusya’ya terk edilmesini istiyordu. Sovyet isteklerinin rahatsız edici bir hal alması üzerine Türkiye, bu konu hakkında İngiltere ve Amerika’nın görüşlerini sordu. İngiltere ve Amerika Türkiye’nin yanında olduklarını belirttiler. Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1988, s. 426.

Burçak'ın **On Yılın Anıları ile Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)** eserleri, Feroz Ahmad'ın Demokrasi Sürecinde Türkiye başta olmak üzere dönemin **Ulus Gazetesi, Vatan Gazetesi** ve **TBMM Zabıt Cerideleri** gibi birçok çalışmadan/eserden faydalanılmıştır. Konuya en yakın zengin içeriğe sahip olan Mustafa Albayrak'ın **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1950)** adlı eseri DP'nin kuruluşu iç politik ve ekonomik çalışmalarına yer veriyorsa da çok fazla teknik kalmakta ve siyasal analiz düzeyinde derinliğe yeterince yer vermemektedir. Cem Eroğul'un **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi** adlı eseri ise dönemin çift kutbu içinde CHP merkezli bakış açısıyla DP'nin tarihini yüzeysel ele almaktadır. Rıfki Salim Burçak'ın **On Yılın Anıları ile Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)** başlıklı eserlerinde DP merkezli bir bakış açısıyla dönemin olaylarını ortaya koymuştur. Ayrıca yararlanılan dönemin **Ulus Gazetesi ve Vatan Gazetesi** de bu tek merkezli tarafgirlik içinde hareket ettiğinden her ne kadar döneme ışık tutuyorsa da objektif kaynak niteliği taşımamaktadır. Bu çalışmada dönemin bu iki kutuplu yapısı gözetilerek, objektif ve ayrıntılı bir bakış açısıyla Türkiye'nin ilk "başarılı" çok partili hayata geçişine ve DP'nin Türkiye iç siyasal hayatı sürecine de etkisi ortaya konmuştur. DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 dönemi, Türkiye'nin sonraki on yıllarını etkisi altına alması ve günümüzde de referans gösterilen uygulamaları nedeniyle güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda, 1950-1960 dönemi özellikle seçilmiştir.

Üç bölüme ayrılan çalışmanın birinci bölümünde DP'nin kuruluş süreci ele alınmış, özellikle iç politikasını şekillendiren siyasal konular irdelenmiştir. Ayrıca bu bölümde DP'nin muhalefette olduğu dönemdeki yönetim anlayışı, DP'nin seçim

kampanyası, seçim sürecinde iktidarla olan ilişkisi, DP'nin İkinci Büyük Kongresi ve genel seçimler ele alınmıştır.

İkinci bölümde DP'nin iktidara gelişi, iktidarda iken askeri ve bürokratik kadroda yaptığı değişiklikler, Arapça ezan yasağının kaldırılması, halkevlerinin kapatılması ve CHP'nin mallarına el konulması gibi tartışmalı uygulamaları ortaya konmuştur. Ayrıca bu bölümde DP'nin Üçüncü Büyük Kongresi ve Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Yasa Tasarısı ve Millet Partisi(MP)'nin kapatılma süreci de ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak basın kanunuyla getirilen kısıtlamalar ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun kabulü açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise DP iktidarının son yıllarında oluşan siyasi cepheleşmeler ortaya konmuştur. Özellikle bu cepheleşmeler sonucu yaşanan olaylar ve çatışmalar iktidarın sonunu getirmiş ve askeri darbenin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu darbeye birlikte DP iktidarının sona ermesi ve Adnan Menderes'in yargılanma ve elim bir şekilde idam süreci ortaya konmuştur. Bu bölümde son olarak DP'nin Türk siyasi hayatına katkıları ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

1.1. DP' NİN KURULUŞU

1.1.1. CHP İÇİNDE MUHALEFET

Milli Şef İnönü döneminde, ilk ciddi muhalefet hareketinin öncülüğünü Bayar yapmış ve TBMM'de 1944 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu görüşülürken, hükümete sert eleştirilerde bulunmuştur. Bayar konuşmasında, hayat pahalılığından dolayı yoksulluğun giderek arttığı, üretimin artırılmadığı, üreticinin devletten parasını zamanında alamayarak zarara uğradığı, gibi önemli konular üzerinde durmuş, “*alacağı cevabın bütçeye vereceği oyunun rengini tayin edeceğini*” söylemiş ve yasa tasarısı için yapılan oylamada ret oyu kullanmıştır.¹

DP'yi doğuran muhalefet hareketi ise 1945 yılı bütçe görüşmelerinde su yüzüne çıktı.² 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermişti. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar Saraçoğlu Hükümetini tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle eleştirmişlerdi. Eleştirdikleri noktalar şunlardı: Bütçe açığından dolayı artan devlet borçları, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin acı durumu, vurgunculuk, karaborsa ve vergi sisteminin adaletsizliği. Hikmet Bayur başarılı olmayan bir hükümetin çekilmesini istiyordu.³ 29 Mayıs 1945'te yapılan bütçe oylamasında Recep Peker, Celal Bayar, Hikmet Bayur, Adnan Menderes, Fuat

¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, C.10, 22 Mayıs 1944, s. 146-151.

² Filiz Çolak, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 775.

³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi Yay., Ank., 2003, s. 25.

Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak tasarıya ret oyu vermişlerdi. Diğer bir muhalefet hareketi de yine bu grup içinden gelmiş 14 Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken Adnan Menderes yaptığı eleştirilerle dikkatleri üzerine çekmişti. Bu yeni kanundan en çok korkanlar toprak sahipleriydi. Meclisteki şiddetli tartışmalara rağmen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945'te kabul edildi; fakat Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü bu kanunun kabul edilmesinden önce parti grubuna “Dörtlü Takrir” ’i vererek muhalefetlerinin sadece bütçeye ya da Toprak Kanununa olmadığını göstermek istemişlerdi.⁴

1.1.2. DÖRTLÜ TAKRİR VE CHP’NİN TEPKİSİ

DP'nin kuruluşuna zemin hazırlayan ve “dörtlü takrir” olarak bilinen bir önerge 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grup Başkanlığına sunuldu.⁵ Dörtlü Takrir'i imzalayanlar; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'dür.⁶

Dörtlü Takrir, CHP içinde ıslahat yapılmasını isteyenlerin bir çeşit siyasi ultimatomu niteliğindedir.⁷ Takrir'de, “*milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM'de hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu tekid eden bazı kanunlardan değişiklik yapılması ve parti tüzüğünde yine bu maksatların icap*

⁴ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay., Ank., 2004, s. 43.

⁵ Sina Akşin, “Demokrat Parti'nin Kurulması”, **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst., s. 269.

⁶ Tevfik Çavdar, “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII**, İletişim Yay., İst., 1983, s. 2064.

⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 44.

ettirdiği tadillerin hemen icrasını” teklif ediyorlardı. İstekleri özellikle 3 nokta üzerinde toplanıyordu.

1. Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti-demokratik hükümlerin tasfiyesi,
2. Meclisin hükümeti gerçekten denetlemesi,
3. Seçimlerin serbestçe yapılması.⁸

Takrir, CHP içinde huzursuzluğa ve tepkiye yol açtı. CHP Grubunun 12 Haziran 1945 tarihli açık oturumunda, takrir tartışmaya açılmış ve Dörtlü takriri imzalayanlar şiddetli eleştirilere maruz kaldılar. Yapılan oylamada takrir reddedildi. CHP Meclis Grubu, Dörtlü Takrir’in reddedilmesinin nedenini ise şöyle açıklamıştır: *“Önergede istenilen tüzük değişikliği kurultayda, kanun değişikliği teklifi ise meclise verilecek teklifle gerçekleştirilip grupta görüşülmesine imkân ve lüzum yoktur”* denmektedir.⁹

Dörtlü Takrir, çok partili yaşama geçilmesinde bir başlangıç oluşturması açısından önemlidir.¹⁰ Dönemin bazı yazarlar Dörtlü Takrir’de imzaları bulunanların bir muhalefet partisi kurmak istediklerini ve bundan dolayı böyle bir yol seçtiklerini savunurken, Dörtlü Takrir’i imzalayanlar ise ısrarla yeni bir parti kurmak istemediklerini söylemişlerdir. Dörtlü Takrir sonrasında, bu önergeyi imzalayanların parti içindeki durumları sarsılmış ve herkes kendilerine kuşkuyla bakmaya başlamıştır.¹¹

⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 28.

⁹ Rıfki Salim Burçak, **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç Yay., Ank., 1979, s. 15 vd.

¹⁰ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde CHP’nin Mevkii I**, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1965, s. 169.

¹¹ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der. İsmet Bozdağ), Baha Matbaası, İst., 1969, s. 34.

1.1.3. DP'NİN RESMEN KURULUŞU (7 OCAK 1946)

Takrirlerinin reddedilmesi üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü görüşlerini ve eleştirilerini Vatan gazetesinde yayınlamaya başladılar. Bu yazılarda millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, anti demokratik hükümlerin ilgası ve baskının kaldırılması gibi liberal ve demokratik konular işleniyordu. Bu yazılar karşısında CHP uzun süre sessiz kalamadı. Parti grubunda iki milletvekilinin partiden ihraç edilmeleri konuşulmaya başlandı. 21 Eylül 1945'te parti divanı toplanıp Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün partiden ihracına karar verdi. Refik Koraltan, Vatan gazetesine verdiği bir demeçte bu kararların parti tüzüğüne aykırı olduğunu ileri sürüp eleştirince, 27 Kasım 1945'te CHP'den uzaklaştırıldı.¹² Dörtlerin lideri olan Celal Bayar takririn reddedilmesinden sonra Basın Kanunu'nun 17. ve 50. maddelerinde değişiklik yapılmasına dair meclise bir teklif vermiş; ama bu teklif kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Bayar, partiden çıkarılan iki arkadaşıyla birlikte olduğunu söyleyerek 26 Eylül 1945'te partiden istifa etmiştir.¹³

Celal Bayar'ın partiden ayrılması, Dörtlü Takrir sahiplerinin yeni bir parti kurarak muhalefete devam edeceklerini gösteriyordu. 1 Aralık'ta basına verdiği demeçte Celal Bayar, yeni parti kuracaklarını açıklamıştı. Üç gün sonra İsmet İnönü, Celal Bayar'ı yemeğe davet edip konuştu.¹⁴ Devlet başkanının dolayısıyla iktidar partisinin de onayını alan kurucular, 7 Ocak 1946 da resmen DP'yi kurdular. Partinin isim babası o günlerde kurucularla çok sıkı ilişkilerde bulunan ünlü gazeteci

¹² Asım Us; **Asım Us'un Hatıra Notları (1930-1950)** , Vakit Matbaası, İst., 1966, s. 650 vd.

¹³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁴ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1945, s. 1.

Ahmet Emin Yalman'dı.¹⁵ DP, Ankara Yenişehir de Cemal Tuncay'a ait bir apartmanda çalışmalarına resmen başladı.¹⁶

1.1.4. DP'NİN PROGRAMI

Celal Bayar liderliğinde kurulan DP'nin tüzük ve programı 7 Ocak 1946'da Refik Koraltan tarafından hükümete sunulmuş ve aynı gün onaylanmıştır. Seksen beş maddelik program, iki ana bölümden oluşmaktadır: Genel hükümler ve hükümet işleri.¹⁷ Birinci bölümde partinin genel ilkeleri belirtilmiştir. Parti programını simgeleyen iki ilke ise liberalizm ve demokrasidir. Liberalizm hem hürriyetler açısından hem de iktisadi düzen olarak kabul edilmiştir.¹⁸

Parti programında DP'nin; cumhuriyetçi demokrat, sosyal adaletçi, işçilere grev hakkının verilmesini savunan, insan haklarının garanti altına alınmasına inanan, gizli oy, tek dereceli ve serbest seçimi zorunlu gören bir parti olduğu, devlet memurları için, siyaset yasağı öngören, totaliter ve bölücü dernek ve partilerin kurulmasını yasa dışı kabul eden bir parti olduğu görülmektedir (2 – 12. maddeler). DP programında; “*demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet*” olduğunu (1.madde), milliyetçilik anlayışının tarih, kültür ve ülkü birliğine dayandığını, din ve ırk farkı gözetilmediğini belirtmiştir (13.madde). Laikliğin; devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların düzenlenme ve uygulanmasında etkin olmaması, laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki

¹⁵ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV**, Rey Yay., İst., 1970, s. 4.

¹⁶ Bayar, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁷ Rıdvan Akın, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 912.

¹⁸ Çavdar, **a.g.m.**, s. 2065.

yorumun reddedilmesi, din özgürlüğünün tanınması, dini eğitim ve din adamlarının yetiştirilmesi için bir ilahiyat fakültesi kurulması, dinin siyasete alet edilmemesi ve buna hoşgörü gösterilmemesi şeklinde açıklamıştır (14.madde).¹⁹

Devletçiliği, özel teşebbüse öncülük etme ve yolunu açma faaliyetleri olarak anlayarak özel teşebbüs ve sermayenin önemi üzerinde vurgu yapıyordu.²⁰ Bizim “devletçiliğimiz, iktisadi şartlarımızın çizdiği yoldur...” denilerek; devletçilikte “değişkenlik” ilkesine yer verilmekte idi (17.madde). Dış politikada “milletlerin hukuk eşitliğine, milletler arası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, iyi komşuluk münasebetlerine ...” dayanan bir politika izleneceği (18.madde); iç politika da ise, “Hükümeti halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak esaslı prensibimizdir ...” denilerek, memurların yetkilerini kötüye kullanmalarına engel olunacağı belirtiliyordu (19.madde).²¹

DP programındaki ikinci bölüm ise, hükümet işleridir. Bu bölüm on altı başlık ve atmış üç maddeden oluşmaktadır. Hükümet işleri bölümünde; ikinci bir yargı kademesi kurulması istenmekte (27.madde), üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğine değinilmekte (38.madde) ve belli başlı konularda vaatlerde bulunmaktadır. Bu kısımda ayrıca, partinin iktisadi görüşü açıklanmaktadır. Bu konuda “özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetinin esas olduğu” belirtilmekte (42.madde) ve hatta verimlilik gerekçesiyle, devlet kuruluşlarının özel girişime devredilebilmeleri istenmektedir (47.madde). Kesin bir zorunluluk olmadıkça piyasalara dokunulmayacaktır (51.madde). Milli kalkınmada tarım sektörüne dayanılacaktır (54.madde). Ayrıca, denk bütçe esası (71.madde) ve vergi

¹⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 65.

²⁰ Mustafa Çufalı, **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)**, Babil Yay., Ank., 2004, s. 65.

²¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 66.

sisteminde “*vasıtalı vergilerden ziyade, vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesinin*” (73.madde) gerekli bulunduğu belirtilmiştir. DP’nin programı siyasi ve ekonomik nitelikleri bakımından liberal bir programdır. Parti programında, Türk devriminin temel ilkeleri kabul edilmiştir.²²

1.1.5. DP PROGRAMI İLE CHP PROGRAMI ARASINDAKİ FARKLAR

DP ile CHP’nin programları arasında genel olarak önemli bir farklılık bulunmamakta, sadece anlayış ve yorum farkı bulunmaktadır.²³ DP ile CHP programları arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Her iki partide Atatürk ilkelerini kabul etmiştir; fakat devletçilik ve laiklik anlayışlarında yorum farkı vardır. CHP’nin devletçilik anlayışı, daha denetleyici ve özel girişimin çalışma alanlarını sınırlandırıcıdır. DP programındaki devletçilik anlayışında ise, devletin özel bir girişimin gelişmesi için destek olunması gerektiği ve devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması şeklindedir. CHP ile DP arasında, laiklik anlayışları arasında da önemli farklar vardır.²⁴ CHP’nin laiklik anlayışı ise CHP Parti Programında; “*parti, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin, muasır medeniyete, ilim ve fenlerin temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılması... Milli dilin ve milli kültürün diyanet yollarından yabancı dil ve kültürlerin tesirinden masun () kalmasını Türk milletinin, hali ve istikbali için lüzumlu sayar... ..din telakisi vicdani olduğundan her taarruzdan ve*

²² Eroğul, **a.g.e.**, s. 31-32.

²³ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İst., 1996, s. 346.

²⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s. 69.

müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların müsaade ettiği dairede tatbik ettiği din veya itikadından dolayı müdahale edilemez” ifade edilmektedir.²⁵

DP'nin programında ise; “partinin laikliği devletin siyasette dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır, din eğitimi ve din adamı yetiştirilmesi için özerk bir ilahiyat fakültesi kurulması öngörüliyordu. ... Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak şekilde, propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı, taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır. (madde 14)” şeklinde bir anlayışa yer verilmektedir.²⁶

Her iki parti programında da devlet yönetiminde din etkisi kabul edilmemekte, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması yolunda görüşler yer almaktadır. DP programında CHP'den farklı olarak din adamlarının yetiştirilmesi ve din eğitimi için eğitim kurumlarının açılmasını istiyordu. DP programında tek dereceli, gizli oy ve daha güvenilir seçim sistemini getirmesi, meslek kuruluşlarına sendika kurma, işçilere hafta tatili verilmesi, sosyal güvence, kırsal kesime yeterince ilgi gösterilmesi, karayolları ulaşım ağının kurulması ve devletin ekonomik alandaki çalışma alanının daraltılması gibi konular yer almaktadır. Bunlar da gösteriyor ki DP programı CHP'nin programına göre daha liberal bir programdır. DP'nin Türk milletine ve Türk siyasi yaşamına getirdiği en önemli slogan “demokrasi” olmuştur. Demokrasi, DP ile özdeşleşmiş ve geniş halk kitleleri demokrasinin uygulanmasıyla Türkiye’de bütün sorunların çözüleceğine inanmaya başlamıştır. DP o yıllara kadar

²⁵ **Cumhuriyet Halk Partisi Programı**, Zerbamat Matbaası, Ank., 1943, s. 5.

²⁶ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, Doğuş Matbaası, Ank., 1949, s. 50-51.

ilgilenilmemiş olan kırsal kesimdeki insanlara, refah, özgürlük ve destek sözü vermiştir. Türk devrimine karşı pek hoşnut olmayan çevrelere de daha rahat bir yaşama ortamı sunacağı izlenimi vermiştir. DP'nin programı; geniş halk kitlelerini ve tek parti ortamından bunalarak daha çok siyasi ve ekonomik özgürlükten yana olan bazı aydınları, partinin çatısı altında toplamaya yönelik demokratik bir program özelliği göstermektedir.²⁷

1.1.6. DP'NİN TÜZÜĞÜ

Partinin tüzüğü 47 maddeden ibarettir.²⁸ Hazırlanan tüzüğün 43.maddesine göre, büyük kongreye kadar kurucular, genel idare kurulunu teşkil edeceklerdi. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan toplanıp, aralarından Celal Bayar'ı parti başkanlığına seçtiler. Tüzüğün öngördüğü merkez örgütü, üç organdan oluşmaktadır. Bunlar;

- a. Parti Başkanı
- b. Genel İdare Kurulu
- c. Merkez Haysiyet Divanı

Üç organda doğrudan doğruya büyük kongre tarafından seçilecekti. İki yılda bir toplanan büyük kongreden sonra en yetkili organ, genel idare kuruluydu. Bu kurul on kişiden oluşmaktadır. Partinin fiilen bütün idaresi ona ait olacaktı; ayrıca kurul, partinin milletvekili adaylarını tespit etme yetkisine de sahipti (13.madde). Taşra örgütü ise; il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden oluşuyordu. Hepsinin yılda

²⁷ Albayrak, a.g.e., s. 70-71.

²⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yay., İst., 1995, s. 662.

bir kez toplanan kongresi ve üç ile yedi arasında değişen bir yönetim kurulu olacaktı. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir yazman ve bir de muhasip bulunuyordu. Ayrıca her il bir haysiyet divanına sahipti.²⁹

Partinin örgütsel yapısını oluşturan tüzüğü “ocak” kademelerini de kapsamaktadır. Parti içi demokrasi açısından son derece önemli olan ocak kademeleri tabandan tavana doğru görüş ve önerileri iletmesi, kararların halka dayandırılması açısından demokratik bir örgütlenme olarak kabul edilmektedir. DP, mahalle ve köylerde yaşayan insanları ocak ve bucak örgütleri aracılığıyla siyasete sokmayı başarmıştır. Halkın siyasal yaşama etkin bir şekilde katılmasını sağlayan yerel parti örgütleri; ancak DP ile birlikte ağırlık kazanabilmiştir. DP tüzüğü bütün yönetim organlarının seçilmesinde gizli oy yöntemini uygulamış ve taşra örgütlerine tanıdığı yetki ve haklar -bunlar içinde de özellikle milletvekili adaylarının yüzde sekseninin bu örgütler tarafından belirlenmesi- kabul edilmiştir. DP tüzüğü daha demokratik ve parti tabanına daha çok dayanır. Bu özelliğiyle de DP, CHP’ den önemli farklılıklar gösterir.³⁰

1.2. DP’NİN MUHALEFET YILLARI (1946 – 1950)

İktidar partisi olan CHP karşısında Milli Kalkınma Partisi³¹ ve DP’nin kurulmasıyla “Çok Partili Hayat” başlamış ve daha sonra yeni partiler de katılmıştır.

²⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 30.

³⁰ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitapevi, Ank., 1994, s. 249.

³¹ Milli Kalkınma Partisi çok partili siyasi hayata geçişte kurulan ilk siyasi partidir. 24 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ ve arkadaşları tarafından İstanbul’da kurulmuştur. Bkz: Ercan Haytoğlu, “1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 783-784.

Ancak 1950 yılına kadar devam eden iktidar mücadelesi, iki büyük parti olan CHP ve DP arasında olmuştur.³²

İktidar, DP kurulduktan yaklaşık bir hafta sonra, CHP Müstakil Grup Odasını bu partiye ayırarak, muhalefete bir jest yapmıştır. Ancak iktidar, bir süre geçtikten sonra yeni muhalefet partisinin hızla yayılmasına karşı engeller çıkarmaya başlamıştır. Özellikle taşrada örgütlenmesinde karşılaşılan güçlükler, DP'nin şikâyet etmesine neden olmuş, DP Genel Başkanı Bayar, yöneticilerden yakınmış ve bu gibi yöneticilerin "*hürriyet düşmanlığı yaptığını*" söylemiştir. Adnan Menderes de iktidarın kendilerine baskı yaptığını söylemiş ve bütün olumsuzluklara karşın, DP'nin yurdun her tarafında büyük bir ilgi ve sevgiyle karşılandığını belirtmiştir. DP bir taraftan örgütlenmesini sürdürürken, diğer taraftan da programındaki önemli noktaları Türk kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Seçim konusunun gündeme geldiği günlerde, DP henüz bütün yurtda örgütlenmesini tamamlamamıştı.³³ Ekim 1947'de yapılması gereken milletvekili seçimleri, DP'nin hızla gelişmesinden endişelenmesi nedeniyle iktidar partisi tarafından öne alınmak isteniyordu. Daha 1946 yılının Mayıs ayı bitmeden seçimlerin tek dereceli yapılacağı ve meclisin vaktinden evvel dağılacağı haberleri dolaşmaya ve bunu haklı gösterecek sebepler bulunup etrafa yayılmaya başlandı. CHP genel başkanı İsmet İnönü 10 Mayıs 1946'da CHP Kurultayı'nı olağanüstü toplantıya çağırdı. Kurultayda üç nokta üzerinde karara varıldı:

1. Tek dereceli seçime gidilecektir.

³² Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 769.

³³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 77-78.

2. Cemiyetler Kanunu'nda değişiklikler yapılarak sınıf ayrıcalığı üzerine parti kurulmasına imkân sağlanacaktır.
3. Parti tüzüğündeki değişmez genel başkanlık sıfatı kaldırılacaktır.³⁴

1946 Şubat'ının sonlarında, yeni bir tüzük çıkarılarak dernek ve birlik kurmada öğrenciler serbest bırakılıyor, Mayıs'ın son günü de mecliste tek dereceli seçim esası kabul ediliyordu. İktidar 13 Haziran 1946'da, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren üniversiteler yasası'nı kabul etti. Aynı gün hükümete gazete kapatma yetkisi veren basın yasası'nın 50.maddesindeki kısıtlamayı kaldırdı ve çıkarılan bir af yasasıyla bütün basın suçları affedildi. Genel seçimler öncesinde; Halk Partisi bir yandan demokratların elinden liberalleşme silahını kapmaya çalışırken, öte yandan da herkese iyi görünmek için elinden geleni yapıyordu. Bu amaçla atılan ilk adım, köylüler gözetilerek gerçekleştirilen Toprak Yasası oldu. Ardından 23 Ocak 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı. Yine Ocak ayında, bu sefer işçilerin yararına, İşçi Sigortaları Yasası yürürlüğe kondu. Ayrıca, “*çalışanların genel seviyesinin yükseltilmesini, ... sosyal güvenin sağlanmasını... (madde 1)*” amaçlayan Çalışma Bakanlığı kuruldu. CHP, genel seçimler öncesinde, bu yapılanların kendisine büyük oy sağlayacağını düşünüyordu.³⁵

³⁴ Çolak, **a.g.m.**, s. 777.

³⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 32-33.

1.2.1. Çok Partili Hayatın İlk Seçimleri

1.2.1.1. Belediye Seçimleri (26 Mayıs 1946)

Belediye seçimlerinin 1946 Eylül'ünden 1946 Mayıs'ına alınması, muhalefet durumundaki DP tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Demokratların boykot ettiği belediye seçimlerine CHP ve MKP katıldı. Ancak daha sonra seçimler sonuçlanmadan, bu seçimlerde hile yapıldığını söyleyen Milli Kalkınma Partisi, seçim günü seçimlerden çekildi.³⁶ Böylelikle iktidar partisi belediye seçimlerine tek parti olarak girdi. İlk kez adaylar CHP genel merkezi tarafından belirlenmemiş, serbest bırakılmıştı. Muhalefetin katılmadığı seçimde katılım oranı da düşüktü. Muhalefetin bunu kullanarak iktidarı suçlaması, iktidar çevrelerinde tepkiyle karşılanmış ve muhalefete karşı sert yanıtlar verilmiştir. Belediye seçimlerine rakipsiz katılan iktidar partisine bu seçimler, bir uyarı niteliği taşıyordu.³⁷

1.2.1.2. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri

İktidar partisi CHP, 5 Haziran 1946 da iki dereceli seçim sistemini değiştirerek, tek dereceli seçim sistemini, kabul etti. Seçim sisteminde önemli değişiklik yapan bu yasaya göre; seçimler tek dereceli, açık oy ve gizli sayım yöntemiyle yapılacak, sayım yapıldıktan sonra seçmen pusulaları yakılacaktı. DP de seçimlerin boykot edilmesiyle bir sonuca varılmayacağını anlamış ve eldeki olanaklarla genel seçimlere hazırlanmaya başlamıştır. DP, bir yandan seçim

³⁶ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yay., İst., 1970, s. 154.

³⁷ Özüçetin, **a.g.m.**, s. 770.

hazırlıkları yaparken, diğer taraftan da kadrosuna ünlü simaları almaya özen gösterdi. Bunlardan birisi de Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Mareşal kendisine DP tarafından yapılan bağımsız adaylık önerisini kabul etti. Bu katılım CHP'yi tedirgin etti. Çünkü Mareşal'in Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda oynadığı önemli rol, dindarlığı vs. gibi sebeplerle memlekette büyük bir saygınlığa sahipti. Onu yanına katan DP, halkın desteğini arkasında hissettikçe, kanuni yolları terk etmemekle beraber, mücadelesini iyice sertleştirdi. Böylece seçim kampanyası, Türk siyasal hayatının hiç alışık olmadığı bir demokrasi fırtınasına döndü. Türk tarihinde çok partili sistem içinde ilk tek dereceli genel seçimlerine gidildi. Seçimlerin tek dereceli olması, demokrasi açısından önemliydi.³⁸ Kıyasıyla bir seçim mücadelesinden sonra 21 Temmuz 1946 günü yapılan seçimler Türk demokrasi tarihinde “*Hileli Seçimler*” olarak yerini almıştır. “Açık Oy, Gizli Tasnif” esasına göre gerçekleştirilen bu seçimlerde DP yurt çapında teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için 465 sandalyeli Meclis'e sadece 273 aday gönderebilmiştir.³⁹

24 Temmuz'da açıklanan resmi seçim sonuçlarına göre; TBMM'de ki toplam 465 milletvekilliğinden CHP 395, DP 64 ve bağımsızlar da 6 tanesini kazandılar. İstanbul'daki 27 milletvekilliğinin 18'ini alan DP, daha çok büyük şehirlerde kazanmış, CHP ise kırsal kesimden daha fazla oy toplamıştır. Bu seçimlere katılım oranı Türkiye genelinde %85'i bulmuştur. Demokratların bu seçim sonuçlarına tepkileri sert oldu. Genel Başkan Bayar, iktidarı kendilerine baskı yapmakla suçlayarak, seçimlerde yolsuzluk yapıldığını söylemiştir. Zaten seçimlerin hemen ardından, yapılan usulsüzlükler ve baskılar hakkında raporlar yağmaya başladı. DP, daha sonuçlar belli olmadan İnönü'ye bir telgraf çekerek haksızlığın düzeltilmesi

³⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 84-89.

³⁹ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İst., 2000, s. 147.

yolunda müdahale etmesini istedi.⁴⁰ Bu itirazlar fayda etmedi ve seçim sonuçları ilan edildi. Bunun üzerine Demokratlar seçimi protesto mitingi düzenlediler. Celal Bayar'ın şiddetli bir protestosunu yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri, sıkıyönetim kararıyla kapatıldı. 1946 seçimleri CHP tarafından ezici çoğunlukla kazanılmış, ancak bu parti halkın gözünde büyük bir prestij kaybına uğramıştır. Bu seçimler demokratik olmaktan çok uzaktı. Genel seçimlerde CHP'li yöneticilerin yanlış hareket etmelerinin siyasi faturasını, bu parti daha sonraki yıllarda fazlasıyla ödeyecektir. 1946 seçimlerinden hemen sonra bir kısım DP'li milletvekili TBMM'ye katılmayarak "sine-i millete dönülmesini" savunmuş, ancak kurucular ve öteki üyeler bu görüşe karşı çıkarak, muhalefetin TBMM'de meşru bir ortamda yapılmasını istemişlerdir. Bu durum DP'de bir süre sonra parçalanmalara yol açan önemli bir sebep olacaktır. 1946 seçimlerinin en önemli sonucu da, TBMM'de gerçek anlamda ve sayıları azımsanmayacak ölçüde bir muhalefeti getirmiş olmasıdır.⁴¹

1.2.1.3. Seçimler Sonrasında İktidar-Muhalefet İlişkileri

Genel seçimlerden sonra 5 Ağustos 1946'da yeni TBMM toplandı. CHP'liler cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, meclis başkanlığına ise General Kazım Karabekir'i aday gösterdiler. DP ise cumhurbaşkanlığı için Mareşal Fevzi Çakmak'ı aday gösterdi. İki parti de kendi adaylarına oy verdiler. Yapılan seçimler sonucunda İnönü yeniden Cumhurbaşkanlığına seçildi. Kazım Karabekir de TBMM başkanı seçildi. İnönü, Recep Peker'i yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Aslında İnönü Peker'in geçimsiz biri olduğunu biliyor ve bu görevi ona "kerhen" veriyordu.

⁴⁰ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1946, s. 1.

⁴¹ Albayrak, a.g.e., s. 91-92.

İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildiği gün, Demokratlar, bütün meclisin aksine, onu alkışlamak için ayağa kalkmadılar. Arkasından meclis komisyonlarının seçiminde oy kullanmadılar. Bu hareketleriyle meclisin meşruluğundan şüphe ettiklerini göstermek istiyorlardı. Hükümet, programını okuyup güvenoyu isteyince, programı incelemek için görüşmelerin iki gün geri bırakılmasını istediler. Bu istekleri kabul edilmeyince de salonu terk ettiler. Ancak oylama sırasında gelip aleyhte oy kullandılar.⁴²

Peker kabinesi döneminde, 1 Eylül 1946'da İl Genel Meclisi seçimleri yapıldı. DP, baskı yapıldığı gerekçesiyle, birçok yerlerde bu seçimlere katılmadı. Seçimlerde Afyon, Ankara ve İzmir merkez ilçelerinde CHP seçimi kaybetti; ancak öteki ilçelerde ve çok sayıda ilde seçimi kazanmayı başardı.⁴³

Peker hükümeti, memleketin iktisadi hayatıyla ilgili olarak bir dizi önemli karar alıyordu. Bu kararların en önemlisi 7 Eylül Kararları olarak bilinen devalüasyon kararıdır. Aslında bu kararın yaptığı, uygulamadaki duruma resmiyet kazandırmaktan ibarettir. Zira savaş içinde toptan eşya fiyatları dört misli artmıştır. Yani paranın değeri, dörtte birine inmiştir. Bu olayın ardından, bazı maddelerin fiyatlarına yapılan zamlarla zaten yoksulluk sınırı içerisinde yaşayan işçi, memur vb. dar ve düşük gelirliler daha da zor duruma düştüler, bunların temelini oluşturduğu şikâyetler arttıkça arttı. Bu karar DP'ye bulunmaz bir fırsat yarattı ve DP çok sert bir şekilde eleştirilerde bulundu. Bu durum iktidarı daha da sinirli yapmaktaydı. Bu arada bazı gazeteler ve sol muhalefet partileri, bir anlamda DP'ye gözdağı vermek amacıyla da etkisiyle kapatıldı.⁴⁴

⁴² Eroğul, **a.g.e.**, s. 37-38.

⁴³ **Ulus**, 3 Eylül 1946, s. 1.

⁴⁴ Çavdar, **a.g.m.**, s. 2066.

Merkezi otoritenin tavizsiz kullanılmasından yana olan Recep Peker, basını daha yakından denetleyebilme amacıyla Basın Kanunu'nu değiştirme girişiminde bulundu. Bu yasanın tartişılması sırasında TBMM'de şiddetli tartişmalara şahit olundu; fakat Halk Partililer bu yasayı kabul ettiler.⁴⁵

İktidarla muhalefet arasında en önemli anlaşmazlık Aralık ayında meydana geldi. DP sözcüleri, hükümetin meclise getirdiği 1947 yılı bütçesini şiddetle eleştirdiler. Özellikle Adnan Menderes, bütçenin açıklıktan ve gittikçe bozulan iktisadi ve mali durum için köklü tedbirlerden yoksun olduğunu, bürokrasinin çok yaygın hale geldiğini, tarımın yeteri derecede desteklenmediğini belirtti.⁴⁶

Menderes'in çizdiği bu karanlık tablo karşısında sinirlenen başbakan Peker, kürsüye gelerek bu görüşlerin "*psikopat bir ruhun ifadesi*" olduğunu söyledi. Bu sözler üzerine, DP Grubu hemen meclisi terk etti. Bu hareket, çok partili demokrasi rejimini yerleştirme gayretlerinin karşılaştığı en ciddi bunalımın başlangıcı oldu. DP'lilerin Büyük Millet Meclisi'ni terk ederken süre belirtmemiş olmaları ve bir iki gün meclise gelmemeleri iktidarı rahatsız etmiştir. 18 Aralık'ta eski Başbakan Saraçoğlu, Bayar ve Menderes'le görüşüp arabuluculuk yapmak isteyerek DP'lilerin tekrar meclise gelmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. İnönü, işe müdahale etmek zorunda kaldı. Celal Bayar'ı davet edip, onunla konuştu. Demokratlar, böyle durumların tekrar yaratılmaması için güvence istediler. Sonunda anlaşmaya varıldı ve 28 Aralık 1946'da parti milletvekilleri meclise geri döndüler. Buna rağmen her geçen gün hükümetle muhalefet arasındaki uzlaşmaz tutum artarak devam etmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 96.

⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Toplantı 1, C.3, 18.12.1946, Ank., s. 15-23.

⁴⁷ Bekir Koçlar, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi", **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 756.

1.2.2. DP'nin Birinci Büyük Kongresi (7-11 Ocak 1947)

DP'nin ilk büyük kongresi, partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde Kenan Öner başkanlığında toplandı. Kongreye Türkiye'nin dört bir yanından, şiddetli kış şartlarında 906 delege katıldı.⁴⁸

Büyük Kongre, demokratik bir hava içinde başladı. Celal Bayar kürsüye gelerek açılış konuşmasını yaptı. Bu konuşmada Bayar, partinin geçmişini anlatmış, karşılaşılan güçlükleri sıralamış ve demokrasimizin gelişmesi için, alınması gereken tedbirleri bildirmiştir. Üç noktada toplanan tedbirler şunlardır:

1. Anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi
2. Seçim Kanunu'nun güvenceli hale getirilmesi
3. Devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması

Bu tedbirler, bütün kongre çalışmalarının ana teması haline gelmiştir. Bayar, bu üç sorunun çözülmesini "*Türk Demokrasisinin gelişmesi yolunda aşılması zaruri merhaleler ...*" olarak görüyordu. Bayar'ın konuşmasından sonra parti çalışmalarını incelemek üzere 7 komisyon kuruldu. Yasalarda değişiklik yapılması konusunu inceleyecek komisyona "Ana Davalar Komisyonu" adı verilmiştir.⁴⁹

Kongrede Bayar'dan sonra konuşmak isteyen delegelere söz verilmiştir. İkinci gün yaptığı konuşmada Samet Ağaoğlu, "*Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son vermek kararı topladı*", derken bu sözleri kongrenin özünü teşkil etmiştir. Kongrede Halk Partisini şiddetle eleştiren konuşmalar yapılmış, gündemde olan bazı meseleler de karara bağlanmıştır. Kongrede en büyük tartışma, milletvekili adaylarının genel idare kurulu tarafından

⁴⁸ Çufalı, **a.g.e.**, s. 94.

⁴⁹ **Cumhuriyet**, 8 Ocak, 1947, s. 1.

seçimini içeren 13. madde de ortaya çıkmıştır. Demokrasi adına yapılan bir kongrede böyle bir maddenin olması büyük tepki yaratmıştır. Delegates, adayların örgütçe saptanmasını isterken Bayar bir teklifte bulunarak “*örgütün yerel meseleleri iyi bilen adaylar çıkarması, genel merkezin ise ufku geniş, dünya ve memleket meselelerini bilen adayların meclise girmesini sağlaması*” teklifinde bulunmuştur. Komisyonca yeniden hazırlanan maddeye göre girişimin örgütten gelmesi; genel merkeze de belli ölçüde müdahale imkânı bırakılması öngörülmüştür. Böylece mesele çözüme kavuşmuştur.⁵⁰

Büyük Kongre, demokratik haliyle basın ve halkı DP’ye biraz daha yaklaştırırken, DP içinde birliğin bozulmasının da ilk işaretlerini vermiştir.⁵¹

DP Birinci Büyük Kongresinde alınan kararlar ve bu kararların demokrasi açısından önemi:

- a) DP alınan tedbirlerle kişi hak ve hürriyetlerine önem veren işkence uygulayan ve partizanca hareket eden memurlardan hesap soran, işçilere ve memurlara belirli haklar tanıyan bir sistem getirmek istemiş ve iktidara geldikten sonra da bunu gerçekleştirmiştir.
- b) Kanunla seçim güvenliği sağlanmadığı sürece halkın oyunu rahatça kullanamayacağını baskı altında olacağı belirtilmiştir. Bu yüzden seçim kanununun değişmesi gerektiğini belirtmiştir. İktidarda daha fazla eleştirilere dayanamayarak seçim kanununu değiştirmiştir. Yeni seçim kanunu ile birlikte gizli oy, açık sayım ilkesi kabul edilmiş, seçimlerin yargıç güvencesi altında

⁵⁰ Genel idare kurulunun üye sayısı 15’e çıkarıldı. Eroğul, **a.g.e.**, s. 47-48.

⁵¹ Ana Davalar Komisyonu, gece yarısı saat 03.10’da Bayar’ın açış konuşmasında sözünü ettiği üç maddelik önerisini ayakta ve alkışlarla kabul etmiş, bu isteklerin bir bildiri haline getirilerek, adına “Hürriyet Misakı” denilmesi benimsenmiştir. **Ulus**, 11 Ocak 1947, s. 1.

yapılması sağlanmıştır. Yeni seçim kanunu getirdiği yenilikler açısından oldukça demokratik bir kanundur.

- c) Devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrı kişilerde toplanması gerektiğini vurgulamış, bu durumda devlet başkanlığının tarafsız davranamayacağını ve devletin bütün imkânlarını kendi partisi için kullanabileceği belirtilmiştir. DP iktidara gelince Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş ve DP genel başkanlığından istifa etmiştir. Bu da demokrasi tarihimizde yeni bir başlangıç olmuştur. Bu yeni anlayış Cumhurbaşkanlarının hukuken tarafsız olması gerektiğini pekiştirmiştir.⁵²

1.2.2.1. DP'nin Yeni Yönetim Kadrosu ve Hürriyet Misakı

Baştan sona yoğun bir çalışma içinde geçen birinci büyük kongrenin en önemli günü olan 10 Ocak gecesinde partinin yönetici kadrosunun seçimi yapılmıştır. İlk önce genel başkanlık seçimi yapılmış ve oylamaya katılan 548 delegenin 541'inin oyuyla, Celal Bayar parti başkanlığına seçilmiştir. Yeni seçilen idare kurulunun üyeleri ise; Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu ve Hasan Dinçer'dir.⁵³

⁵² Cihat Göktepe, **Menderes Dönemi (1950-1960)**, Türkler Ansiklopedisi, XVI, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 901.

⁵³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 104.

Hürriyet Misakı, Birinci Büyük Kongre öncesinde DP'nin iktidardan istediklerini kapsayan siyasi bir “*ültime*tom” niteliği taşımaktadır. DP kurulduktan sonraki günlerde bu misakta sözü edilen konular sürekli olarak dile getirilmiştir.

Hürriyet Misakı (Özgürlük Andı) şu maddelerden oluşuyordu:

1. Kanunlarımızda bulunan anayasaya aykırı ve antidemokratik hükümlerin tasfiyesi,
2. Yeni, demokratik ve tam güvenceli bir seçim kanununun yapılması,
3. Parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide bulunmaması,
4. İdarenin tarafsızlığının sağlanması,

Bu misakın getirdiği en büyük yenilik bu talepler kabul edilmediği takdirde, DP'nin, meclisi terk edip mücadeleyi milletin içine götüreceği tehdidiydi.⁵⁴ Hürriyet Misakı adıyla tarihe geçen bu belge ile Türkiye halkı, biçimsel olarak da olsa, siyasal yönetimin sahnesine çıkarılmıştır.⁵⁵

1.2.3.12 Temmuz Beyannamesi

1947 Şubat'ında yapılan muhtar seçimleri yine baskı şikâyetlerine yol açmıştır. Muhtar seçimlerinde çıkan olaylar DP'nin büyük tepkisi ile karşılaşmış, Menderes Uşak'ta yaptığı konuşmada hükümeti suçlamıştır. Demokratlar, muhtar seçimlerindeki olumsuzlukların yanı sıra, seçim yasasının yetersiz olduğu, vatandaşlara baskı yapıldığı ve tek parti zihniyetinin ortadan kaldırılamadığı gibi gerekçelerle, 6 Nisan 1947 tarihinde İstanbul, Balıkesir, Kastamonu ve Tekirdağ illerinde yapılacak olan ara seçimlere katılmama kararı aldılar. Bu karara iktidar

⁵⁴ Burçak, **a.g.e.**, s. 105-113.

⁵⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 50.

tepki gösterdi. Ara seçimler 6 Nisan 1947 tarihinde yapıldı ve seçimlere DP katılmadı. Demokratlar seçimlere katılmamakla birlikte Batı Anadolu'daki İzmir, Balıkesir, Bandırma, Gönen ve Kütahya gibi yerlerde mitingler düzenleyerek iktidarı eleştirdiler. Demokratlar, iktidarın kendilerine karşı polis ve jandarmayı kullanmasını önlemek amacıyla 5 Haziran günü TBMM'ye bir yasa önerisi sunarak, Polis Görev ve Yetkileri Yasası'nın 18 ve 40. maddelerinin değiştirilmesini istediler. İnönü muhalefetin şikâyetleri artınca yeniden aracı olmak istedi.⁵⁶ Ayrıca o günlerde aralarında iki DP'li olarak Fuat Köprülü ve Enis Akaygen'in de bulunduğu bir grup milletvekili 10 Mayıs'ta İngiltere'ye gitti. Grupta, İnönü'nün güvenilir adamı Nihat Erim de vardı. Erim ile Köprülü partiler arası ilişkileri görüşüp her iki taraf için de uzlaşmanın gereği konusunda anlaştılar.⁵⁷ Bunlara ek olarak biri DP'li Üzeyir Avunduk ile CHP'li Vehbi Koç'un araya girmesiyle bir uzlaşma ortamı yaratılmaya çalışılmış, Peker ve Bayar'ın tekrar görüşmesi sağlanmıştır; ancak bu görüşmeden de bir sonuç alınamamıştır.⁵⁸

Cumhurbaşkanı İnönü, siyasi ortamı yatıştırmak amacıyla, muhalefet lideri Bayar'ı 15 Haziran 1947 tarihinde kabul ederek bir görüşme yaptı. Bu görüşmede, Başbakan Recep Peker de bulundu. Daha sonra Bayar ile yapılan bu görüşmeler, birkaç defa tekrarlandı. Bayar her defasında baskıdan şikâyet etmiş; fakat hükümete bunu bir türlü kabul ettirememiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iktidar ile muhalefet arasında başlattığı diyalog, 1947 Haziran ayı başından 11 Temmuz

⁵⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s. 114-117.

⁵⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yay., 2010, s. 43.

⁵⁸ Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay., İst., 1991, s. 175.

tarihine kadar devam etmiş ve 12 Temmuz Beyannamesi adı verilen tarihi bir uzlaşma bildirisi ile sona ermiştir.⁵⁹

İnönü bu beyannamesinde hükümet ile muhalefet arasında düzenlediği temaları anlatmış ve amacının iki taraf arasında bir güvenlik duygusu yaratmak olduğunu bildirmişti. İnönü her ne kadar, bu beyannameyi, iki parti arasındaki uzlaşmayı sağlamak amacıyla yayınladığını belirtmişse de beyanat, muhalefetin şikâyetlerinin doğruluğunu hükümetin muhalefete karşı baskı uyguladığını kabul eden bir mantığı içermektedir. 12 Temmuz Beyannamesi, muhtevası kadar, yayınlayanın kimliği bakımından da önemlidir. Beyannamenin yayınlanması ile DP bir anlamda hedefine ulaşmış oluyordu. İnönü bu hareketi ile hükümet ile aynı siyasi teşkilata mensup birisi olarak değil, bir hakem gibi tavır koymuş hatta tercihini muhalefetten yana kullanmıştır. Bu da DP'nin istediği bir sonuçtur.⁶⁰

12 Temmuz Beyannamesi siyasi tarihimiz açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu bildiri ile İnönü, demokrasiye giden yolların önündeki bazı engellerin kaldırılması yolunda önemli bir adım atmıştır. Bildirinin sonuçları şunlardır:

1. Peker ve kabinesi tasfiye edilmiştir.
2. Demokrasiye yeterince inanmayan “müfrit” partililerin her iki partide de tasfiyesine yol açmış ve her iki tarafta da bölünmelere sebep olmuştur.
3. Cumhurbaşkanı kamuoyu karşısında tarafsız bir görünüm vererek, kamuoyunun övgüsünü toplamıştır.
4. DP'nin daha ılımlı bir yola girmesinde etkili olmuştur. Böylelikle doğabilecek daha büyük gerginlikler engellenmiştir.

⁵⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 119-120.

⁶⁰ Koçlar, **a.g.m.**, s. 760.

5. İnönü, Batılı demokratik ülkeler karşısında Türkiye'nin demokratik rejimi kurmakta kararlı olduğunu göstermiştir.

Bu bildiri, her iki tarafın aşırı partizanlarını memnun etmedi ve ağır eleştirilere uğradı.⁶¹

8 Eylül'de kabine toplantısı yapıldı. Bu toplantıya İnönü başkanlık etti. Arkasından içişleri bakanı “12 Temmuz Beyannamesindeki esasların gerçekleştirilmesine el birliği ile çalışmak hedefimiz olacaktır” diyen bir genelge yayınladı.⁶² Bir gün sonra Peker, “sihhi” sebeplerle istifa etti. Bu istifadan sonra muhalefet ve bütün demokrasi taraftarları rahat bir nefes aldılar. İnönü, Peker'in istifasından üç gün sonra yanına Nihat Erim'i alarak doğu illerine bir seyahate çıktı. Kendi isteği üzerine bir Demokrat milletvekili, Nuri Özsan da ona eşlik etti. İnönü Erzurum'da DP merkezini ziyaret etti ve her tarafta idare amirlerinden, partililere eşit muamelede bulunmalarını istedi. Başbakan Peker'den sonra hükümeti kurma görevi, Hasan Saka'ya verildi. Saka Hükümeti muhalefetle uzlaşma düşüncesine uygun olarak muhalefetin şikâyet ettiği konuları incelemeye başladı.⁶³ Hasan Saka Hükümeti, yedi yıldan beri uygulanan sıkıyönetimi, 23 Aralık 1947 de kaldırarak muhalefetin isteklerinden birini yerine getirmiştir.

1.2.4. DP'nin Parçalanma Süreci

CHP içinde aşırılar hükümet ve yönetimden tasfiye olup ılımlılar partiye hâkim olurken DP'de de iç çekişmeler başlamıştı. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Doğu

⁶¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 121-122.

⁶² **Ulus**, 9 Eylül 1947, s. 1.

⁶³ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1947, s. 1.

seyahatinde kendisine eşlik eden Nuri Özsan'a, ilişkilerin iyice yumuşaması için muhalif partiden bazı şahsiyetlerin atılması gerektiğini hissettirmiştir. Bunların başında Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Kemal Tengirşenk geliyordu. 17 Kasım 1947'de CHP kurultayı toplandı. Kurultayda İnönü'nün devlet başkanlığı ve parti başkanlığı görevlerine devam kararı alındı. Bu gelişme DP içinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Ahmet Tahtakılıç ve Yusuf Kemal Tengirşek'in başını çektiği grup, parti yöneticilerinin 12 Temmuz Beyannamesi'ni kabul etmekle CHP ile gizli bir anlaşmaya vardığı, yani muvazaa iddiasını gündeme getiriyorlar,⁶⁴ aynı zamanda da DP yöneticilerinin 12 Temmuz Beyannamesi'ne rağmen İnönü'nün parti başkanlığından ayrılmasını sağlayamadıkları için Hürriyet Misakı'nın uygulanmasını, yani meclisten çekilme kararının alınmasını istiyorlardı.⁶⁵

Bu iddialar Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü tarafından sert bir dille yanıtlanmıştır. Bu gerginlik 1948 Ocak ayında toplanan İstanbul İl Kongresi'nde daha da açığa çıktı. Öner grubu, Bayar grubunun partiye hükmetmek isteyerek parti içi muhalefeti ortadan kaldırmaya çalıştığını, İnönü aleyhtar grubu yok etmeye istekli olduklarını, İnönü ile Bayar arasında gizli bir antlaşma olduğunu ve bunun için CHP'nin DP'ye toleranslı davrandığını söyledi. İstanbul İl Başkanı Kenan Öner önce il başkanlığından sonra da DP'den istifa etti.⁶⁶

DP içindeki çatışmayı arttıran bir sorunda milletvekili maaşlarıydı. Hükümet, Millet Meclisi'ne milletvekili maaşlarını artırma teklifini vermişti. Demokratlar bir kişi dışında aleyhte oy kullandılar. DP Merkez Komitesi maaşların artmasıyla

⁶⁴ Burçak, **a.g.e.**, s. 151-152.

⁶⁵ Çolak, **a.g.m.**, s. 779.

⁶⁶ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, (haz. Cemil Koçak), İletişim Yay., İst., 1993, s. 102.

meydana gelen maaş farklarının parti merkezine devredilmesi kararını aldı. Bu hareket parti içindeki çatışmayı daha da artırdı. Merkez Komitesi beş milletvekilini haysiyet divanına vererek parti içi dayanışmayı zayıflattıkları iddiasıyla partiden çıkarttı. Bu çıkarılan milletvekilleri şunlardır: Osman Nuri Koni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan ve Kemal Silivri. Merkez komitesinin altı üyesi bu kararı protesto maksadıyla komiteden çekildiler; ama sonuçta onlar da partiden çıkarıldılar. Çıkarılanlar Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ve Ahmet Tahtakılıç'tır.⁶⁷

DP'de 1947 Aralık ayında başlayan fırtına yaklaşık altı ay devam etmiş ve bu partiden 21 milletvekilinin ayrılmasıyla dindirilebilmiştir.⁶⁸ Bu fırtına DP'nin tarihinde geçirdiği en büyük bunalım olmuştur. DP bu bunalım sonunda Parti grubunun yüzde otuzunu kaybetmişti; ancak parti içindeki muhalefete de, dört kurucunun ne kadar güçlü olduğu konusunda da iyi bir ders verilmişti. Bunalım döneminde DP, iktidar ile uğraşma fırsatı bulamamış, bu durum iktidara zaman kazandırmıştır. Çünkü olaylar sırasında Demokratlar zayıflamışlar ve kendilerinden ayrılanlar, önce mecliste Müstakil Demokratlar Grubunu kurmuşlar, bir yıl sonrada MP'ne katılarak siyasi yaşamlarına devam etmişlerdir. Birinci Saka Kabinesi, Polis Görev ve Yetkileri Yasası'nın 18. maddesini kaldırdı. İlkokullarda isteğe bağlı olarak din derslerinin okutulmasına ve bir ilahiyat Fakültesinin kurulmasına karar verdi. Ancak Saka Kabinesinin bakanları hakkında dedikodular çıktı ve kabine bir hayli yıprandı. 8 Haziran 1948 tarihinde Hasan Saka Kabinesi istifa etti. Ancak Saka, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi. DP, ikinci Saka Hükümeti döneminde,

⁶⁷ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İst., 1996, s. 183.

⁶⁸ Bayar, **a.g.e.**, s. 91.

hem iktidarla hem de Müstakil Demokratlar Grubu gibi siyasi gruplarla uğraşmak zorunda kaldı.⁶⁹

1.2.5. DP'nin İkinci Büyük Kongresi

DP'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde 1700 delegenin katılımıyla Ankara'da toplanmıştır.⁷⁰ Birinci kongreden beri parti büyük yol almış ve 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra temel güvenliğini elde etmiştir. Ancak o arada büyük sarsıntılar geçirmiş, meclis grubunun yarısını kaybetmiş ve ilk kongrenin seçtiği genel idare kurulunun üçte birinden fazlasını ihraç etmek durumunda kalmıştı.⁷¹

Kongrenin ikinci oturumunda Genel Başkan Bayar, Genel İdare Kurulu raporunu okumuştur. Bayar, bu raporda 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra iktidarın uygulamalarını umut verici bulmakla beraber; halen güvenli bir seçim sistemini getiren yasanın çıkarılmamış olmasını, anti-demokratik yasaların kaldırılmasını ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmamış olmasını, Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilemeyen bölümleri olarak eleştiriyordu. Bu raporun önemli bir bölümü de, iç muhalefetin yürüttüğü ve "bozguncu hareket" olarak nitelendirilen olaylara ayrılmıştır. İkinci Büyük Kongre de, Birinci Kongre'de olduğu gibi demokratik ortamda başladı ve devam etti.⁷² Kongrede yöneticilere bazı eleştiriler yapıldı. Bunlar 12 Temmuz Beyannamesi ve iktidarla ilişkilerle ilgiliydi. Bayar verdiği cevapta 12 Temmuz Beyannamesi ilan edildiği sırada, iki yoldan birini tercih etmek

⁶⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 133-134.

⁷⁰ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay., İst., 1994, s. 91.

⁷¹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 75.

⁷² Albayrak, **a.g.e.**, s. 137-138.

durumunda olduklarını belirtti. Birinci yol isyan ve ihtilal, ikinci yol ise sabır ve istikrardır.⁷³ Demokratlar ikinci yolu tercih ederek ülke için daha yararlı görmüşlerdir. Bayar, konuşmasında sözü laiklik konusuna getirerek, dinin siyasette araç edilmesine, şiddetle karşı olduklarını, ancak Türk milletinin Müslüman bir ulus olduğunu, öteki dinlere tanınan din özgürlüğüne bu ulusun insanların da sahip olması gerektiğini söylemiştir. Aşırı sağın ve solun karşısında olduklarını belirtmiştir. Kongre, tüzüğü bazı noktalarda değiştirdi. Alınan karara göre; adayların yüzde sekseni örgütçe seçilecek, yüzde yirmisi ise genel idare kurulu tarafından gösterilecekti.⁷⁴ DP Büyük Kongresi, parti programında yeni düzenlemeler yapmıştır. Her türlü siyasi etki ve amaç dışında kalmaları koşuluyla, işçi sendikalarının kurulmasına izin verilmesi ve grev hakkının tanınması, kültür işlerine önem verilmesi, devlet işletmelerinin özel sektör ile eşit işleme tabi tutulması, denizcilik işlerinde özel sektörün korunması, işçilere ücretli tatil ve izin hakkının tanınması ve vatandaşlar için bazı sosyal haklar getirilmesi önemli yenilik ve değişiklikler arasındadır. Ana Davalar Komisyonu Raporu hakkında söz alan kişiler, genel seçimlerin 1950 yılından önce yapılmasını, seçim sandıklarının başında DP’li gözlemcilerin de bulunmasını istediler. Bu rapor oya konularak, olduğu gibi kabul edildi. Ana Davalar Komisyonu Raporu’nda iktidardan istenilenlerin yerine getirilmemesi durumunda, iktidarın “*milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacağı...*” belirtiliyordu, bu son cümledeki “husumet” sözcüğü nedeniyle iktidar, DP Büyük Kongresi’nde kabul edilen bu raporu, “Milli Husumet Andı” diye nitelendirecekti. Demokratlar ise bu raporu “Milli Teminat Misakı” diye adlandıracaktı. İkinci Büyük Kongre sonucunda,

⁷³ Tunaya, **a.g.e.**, s. 676.

⁷⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 76.

DP'nin kurucuları, önemli kayıplar olsa da, kongreden daha güçlü çıkmışlar ve görüşlerini parti örgütüne bütünüyle benimsetmeyi başarmışlardır. Kongrede kabul edilen Ana Davalar Komisyonu ise önemli bir hedef olarak gösterilmiştir.⁷⁵

1.2.6. Yeni Seçim Kanunu

İktidar, muhalefetin en çok üzerinde durduğu ve eleştirdiği konu olan seçim yasasının bir an önce hazırlanması için harekete geçti. DP, seçim yasasının hazırlandığı günlerde iktidar ile herhangi bir uzlaşmaya yanaşmamış, Milli Teminat Misakı'na uygun olarak, sert muhalefet anlayışını yürütmüştür. Demokratlar 1946 seçimlerinden sonra seçim yasasını eleştirmiş ve Saka Hükümeti döneminde de hazırlıklarına başlanmış bulunan yeni tasarıda, yer almasını istedikleri konular hakkında, TBMM'ye bir yasa projesi sunmuşlardır. İktidar yasa tasarısını hazırlarken Belçika, İtalya, Yunanistan, Romanya, Fransa, Sovyet Rusya, İsviçre, İngiltere, Güney Afrika, Yeni Zellanda, Avustralya, Çekoslovakya, Cenevre Kantonu gibi yerlerde uygulanan seçim yasalarından faydalanmış ayrıca DP ve MP'nin de yazılı görüşlerinden yararlanmıştı.⁷⁶ Seçim Yasası Komisyonu, daha çok istikrar sağlayacağı gerekçesiyle, “nispi temsil sistemi”^{*} yerine, “çoğunluk sisteminin”^{**} kabul edilmesine karar verdi.⁷⁷

⁷⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 143-144.

⁷⁶ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst., 2008, s. 443.

* Nispi Temsil Sistemi: Çoğunluk partisi dışındaki partilerin de kuvvetleri oranında üye seçmelerini sağlayan seçim biçimidir. Bu sistemde partiler oyları oranınca milletvekili çıkarırlar.

** Çoğunluk Sistemi: Çok partili sistemlere göre bir seçim bölgesinde en çok oy alan partinin seçimi kazanmasıdır.

⁷⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 150-151.

Muhalefet Partileri 16 Ekim 1949 tarihinde yapılacak olan ara seçimlere girmeyeceğini bildirdi. Ara seçimler bu belirsiz hava içinde yapıldı. Muhalefetin çekilmesi yüzünden katılma oranı son derece düşük oldu. Seçim kanunu meselesi düzgün bir sonuca bağlanmadıkça, çok partili rejimin bir türlü güvenceye kavuşamayacağı gerçeği, bu son dönemden sonra artık herkes tarafından anlaşılmiş oldu. Halk Partisi Grubu bu olaylardan ders çıkararak 1949 Aralık ayında, seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etti. Böylelikle iktidar ile muhalefet arasındaki en büyük anlaşmazlık çözülmüş oldu.⁷⁸

Muhalefetin ara seçimleri boykot etmesi, iktidarın seçim yasası üzerindeki çalışmalarını hızlandırmasında etkili olmuştur. Yasa tasarısı 17 Aralık 1949 tarihinde TBMM'ye sunuldu. Yeni seçim yasa tasarısı genellikle iktidarı ve muhalefeti tatmin edecek şekilde hazırlanmış ve kamuoyunda uzun uzun tartışıldığı için oldukça geniş bir toplum kesimi tarafından benimsenmişti. Seçim Yasa tasarısı TBMM'de görüşülerek 16 Şubat 1950 tarihinde 12 Millet Partili muhalife karşı, 342 olumlu oy ile kabul edilmiştir.⁷⁹ Yasa 171 madde ve 7 geçici maddeden oluşmuştur. Yeni Seçim Yasası; gizli oy, açık sayım ve çoğunluk sistemi benimsenmiş, muhalefet partilerinin radyodan yararlanmalarını, Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulmasını, seçimlerin yargıç güvencesi altında yapılmasını,⁸⁰ siyasi parti ve bağımsızların sandık başlarında gözlemci bulundurabilmeleri, oyların kapalı yerde verilmesi, seçim sonuçlarının hemen açıklanması, 11 kişiden oluşacak olan Yüksek Seçim Kurulu'nun 6 üyesinin Yargıtay, 5'inin de Danıştay üyeleri arasından gizli oy ile seçilmesi gibi yenilikler getiriyordu. Eski seçim yasası ise iki dereceli seçim sistemini değiştirerek

⁷⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 80.

⁷⁹ **Zafer**, 17 Şubat 1950, s. 1.

⁸⁰ Çufalı, **a.g.e.**, s. 150.

tek dereceli seçim sistemini kabul etmiş. Seçimler tek dereceli, açık oy, gizli sayım yöntemi ile yapılacak ve sayım yapıldıktan sonra da seçmen pusulaları yakılacaktı. Her iki seçim yasasına bakıldığında yeni seçim yasasının getirdiği yenilikler açısından daha demokratik bir yasa olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹

1.2.7. 1950 Seçim Kampanyası

DP seçimin Haziran başında yapılmasını istedi. Hava şartları yüzünden katılım oranı düşebilirdi. Halk Partisi Grubu, buna kısmen uyararak, 14 Mayıs'ta seçime gidilmesine karar verdi. Meclis 24 Mart'ta aldığı bir kararla kendi kendini feshetti.⁸²

Artık herkes seçim gününe odaklanmıştı. Siyasal meselelere ilgi çok yoğundu. Partiler yoğun bir çalışma içerisindeydiler. DP Nisan ayında aday listelerini açıkladı. Bu listeye göre 478 adayın meslekleri şunlardır: 88 avukat, 69 bürokrat, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 12 eski milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 19 öğretmen, 18 gazeteci, 12 iktisatçı, 5 eczacı, 4 fabrikatör, 3 işçi, 1 müftü, 1 vaiz, 1 şair, 1 veteriner ve 1 kimyagerdir.⁸³

DP'nin genel seçimler öncesinde kamuoyunda başarılı olduğunu gören bazı tanınmış kişiler, bu partiye girmeye başladılar. Partiye katılanlar Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, Atatürk'ün eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Korgeneral Fahri Belen, Amiral Rıfat Özdeş, Sinan Tekelioğlu ve Suat Hayri Ürgüplü 'dür. Bunların yanı sıra DP listesinde bağımsız olarak yer alan Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi

⁸¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 155.

⁸² **Ulus**, 25 Mart 1950, s. 1.

⁸³ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1950, s. 1.

Tanrıöver, Nadir Nadi gibi ünlü kişilerin de, seçime katıldıkları yerlerde bu partinin şansını arttırmışlardır. Bu katılımlar sayesinde DP'nin durumu daha da kuvvetlenmişti. Halk Partililer de ellerinden geleni yapıyorlardı. İnönü, Mart sonunda seçim mücadelesine başladı. Ayın son günlerinde, Malatya'da yaptığı konuşmada muhalefete açıkça çattı. Böylece tarafsız devlet başkanı olmaktan çıkmış, partisinin baş mücahidi olarak ortaya çıkmıştı.⁸⁴

Genel seçimler öncesinde CHP'nin halkın gözünden düşmesine sebep olan bir olay yaşanmıştır. 10 Nisan 1950'de Mareşal Fevzi Çakmak vefat etti. Mareşal'in ölüm haberinin duyulması üzerine, bütün yurttaki büyük bir üzüntü yaşanırken, radyonun normal müzik yayınına sürdürerek ona, Kurtuluş Savaşı'nın önemli bir kahramanı gibi değil de sıradan bir muhalefet lideri gibi davranması tepkilere neden oldu. İki gün sonra yapılan cenaze törenine büyük bir kitle katıldı ve tören bir takım şeriatçı görüşlere sahne oldu. Devrimlere sadık çevreler bundan rahatsız oldular. Bayar, verdiği demeçte, milli birliği bozacak girişimlere cephe alınacağını bildirdi ve seçimlerin kanun çerçevesinde olması için hükümete yardımcı olunmasını istedi.⁸⁵

Mayıs ayında partiler, radyoda propaganda konuşmalarına başladı. DP'nin hazırladığı seçim beyannamesi yayınlanmıştır. DP'nin beyannamesinde; CHP'nin seçim beyannamesi eleştiriliyor, “*rasyonel ve realist olmayan bir hayali vaatler silsilesi*” olarak nitelendiriliyor ve CHP'nin bu güne kadar izlediği iktisadi ve mali politikalar suçlanıyordu.⁸⁶

Seçim öncesi CHP iktidarının güvendiği dallardan en önemlisi, Cumhurbaşkanı ve Genel Başkan İnönü'nün kişisel prestijini ortaya koyarak, çıktığı

⁸⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 83.

⁸⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 166.

⁸⁶ **Zafer**, 9 Mayıs 1950, s. 1.

seçim gezilerinde, partinin genel başkanı olduğunu hatırlatması ve CHP seçimleri kaybederse, kendisinin de bu parti ile birlikte iktidardan çekileceği, uyarısında bulunması olmuştur denilebilir. CHP'nin ikinci ve en önemli güvencesi ise çoğunluk sistemini kabul eden yeni seçim yasasıdır.⁸⁷

Her iki partide seçim mücadelesi kıyasıya sürüyordu. Taraflar büyük sınav gününde seçmenlerden oy alabilmek için var güçleriyle çalışıyorlardı. 10 Mayıs akşamı, propagandanın bitmesiyle birlikte bütün gözler sandıklara çevrildi. Demokratların söylediği gibi, “*yeter artık söz milletin*” di.⁸⁸

1.2.8. Genel Seçimler

Genel seçimler öncesinde, her iki taraf da kendi partilerinin kazanacaklarını öne sürmüşlerdi. “*Türk vatandaşı, yurdun gerçek sahibinin kendisi olup olmadığını, şimdi bir denemek istiyor, kendisine yıllardan beri söylenenin doğru olup olmadığını, küçük bir oy pusulasıyla koskoca İnönü iktidarının nasıl olup da devrilebileceğini merak ediyordu. DP'nin esas gücü de işte burada yatıyordu.*”⁸⁹

Seçim günü olan 14 Mayıs 1950 Pazar günü halk, büyük bir sükûnet içinde oylarını kullandı.⁹⁰ Katılım oranı çok yüksekti. Seçimlerde 8.905.576 seçmenden, 7.916.091'i oy kullanmış olup, katılma oranı %88.88'dir.⁹¹ DP 4.242.831 oy alırken, CHP 3.165.096 oy aldı. Oyların %53.59'unu alan DP 408 milletvekili çıkarırken,

⁸⁷ Çolak, **a.g.m.**, s. 780-781.

⁸⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 83.

⁸⁹ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurel Matbaacılık, Ank., 1998, s. 44.

⁹⁰ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım**, (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yay., İst., 2011, s. 66.

⁹¹ **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1950, s. 1.

oyların %39.98'ini alan CHP sadece 69 milletvekili çıkarabilmiştir. MP ise önemli bir varlık gösterememiş, meclise sadece 1 milletvekili sokabilmiştir.⁹²

Beyaz İhtilal olarak da adlandırılan 1950 seçimlerinde DP ezici bir üstünlükle CHP'nin 27 yıllık iktidarına son vermiş ve 21 Temmuz yenilgisinin intikamını demokratik bir ortamda kazanmıştır.⁹³

1950 seçimleri Türkiye'nin yakın siyasi tarihinde en önemli dönüm noktası olmuştur. DP, Türkiye'nin 1950'den sonraki siyasi hayatında önemli bir yere sahip olacaktır.⁹⁴ Türkiye'de ilk defa bir seçimle iktidar değişmiştir. Basın kamuoyunu seçim sonuçlarıyla ilgili yeteri kadar bilgilendirmek için, 15 ve 16 Mayıs tarihleri arasında sıkı bir şekilde çalıştı. Cumhuriyet, Vatan ve Zafer gibi DP yanlısı gazeteler günde iki baskı yaptılar. Seçim sonuçları, her iki büyük parti tarafından da büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. DP'liler, seçim öncesinde kazanacaklarına inanmalarına karşın seçimi bu kadar büyük çoğunlukla alacaklarını tahmin etmemişlerdi. Cumhurbaşkanı İnönü de beklenenden daha hızlı davranarak 16 Mayıs 1950 günü, DP lideri Celal Bayar'ı köşke davet etti ve Bayar'a bakanlar kurulunun çekilmek istediğini söyledi. Ancak Bayar, "*hükümetin TBMM toplanıncaya kadar işbaşında kalmasını*" rica etti. İnönü seçimlerden on gün sonra yayınladığı bildiri; Cumhurbaşkanlığı görevinin bitmesi üzerine CHP Genel Başkanlığını fiilen üstlendiğini belirtti.⁹⁵

⁹² Çufalı, **a.g.e.**, s. 157.

⁹³ Çolak, **a.g.m.**, s. 781.

⁹⁴ Cem Çakmak, "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst., s. 280.

⁹⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 170-173.

2. BÖLÜM

2.1. DP İKTİDARDA

2.1.1. DP'NİN İKTİDARA GELDİKTEN SONRAKİ İLK DÖRT YILI (1950-1954)

DP'nin seçimleri kazanması tüm yurttta büyük bir coşkuyla karşılandı. Her ilden, her yöreden seçimi kazanan milletvekilleri törenlerle ve bölgelerinin bir dizi isteğiyle Ankara'ya gönderildi. Meclisin ilk toplantısı büyük bir gösteri halini aldı.¹

TBMM, 22 Mayıs 1950 günü, en yaşlı üye Kars milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında toplandı ve milletvekillerinin yemin töreni yapıldı. Aynı gün yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Celal Bayar, Cumhurbaşkanı seçilirken, İçel milletvekili Refik Koraltan meclis başkanlığına, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirelli de başkan yardımcılıklarına seçildiler.²

Başkanlığa atanan ve DP'den İstanbul milletvekilliğini tercih eden Adnan Menderes de kısa zamanda hükümeti kurdu. Menderes Hükümetine giren kişiler şunlardır:

Başbakan	: Adnan Menderes
Adalet Bakanı	: Halil Özyörük
Milli Savunma Bakanı	: Refik Şevket İnce
İçişleri Bakanı	: Rükneddin Nasuhioğlu

¹ Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII**, İletişim Yay., İst., 1983, s. 2068.

² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay., Ank., 2004, s. 181-182.

Dışişleri Bakanı	: M.Fuad Köprülü
Maliye Bakanı	: Halil Ayan
Milli Eğitim Bakanı	: Avni Başman
Bayındırlık Bakanı	: Fahri Belen
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	: Zühtü Velibeşe
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Nihat Reşat Belger
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Nuri Özsan
Tarım Bakanı	: Nihat Eğriboz
Ulaştırma Bakanı	: Tevfik İleri
Çalışma Bakanı	: Hasan Polatkan
İşetme Bakanı	: Muhlis Ete ³

Birinci Menderes hükümetinin oluşturulmasında, Bayar ve Menderes'in işbirliği yaptığı görülmektedir. Bakanlar seçilirken, DP'nin devlet tecrübesine sahip olmayan, taşralılardan ibaret bir parti olduğu iddiasını çürütürcesine bürokratik/teknokratik özellikleri ağır basan tanınmış isimlere ağırlık verilmiştir.⁴

2.1.1.1. Birinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi

Menderes kabinesi açıklandıktan sonra, Menderes dört günlük bir çalışma sonucunda programını hazırladı ve parti meclis grubuna sundu. Grup, oturumların gizli yapılması konusundaki öneriyi kabul etti ve Başbakan Menderes hükümet programını DP Meclis Grubunda okudu. Başbakan programın giriş bölümünde, 14

³ Zafer, 23 Mayıs 1950, s. 1.

⁴ Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İst., 2011, s. 107.

Mayıs seçimlerinin önemini vurguladıktan sonra hükümetlerinin ulusal irade ile iktidara gelen bir hükümet olduğunu belirtti. Başbakan, CHP iktidarlarını merkeziyetçi bir politika izlemekle suçladı ve bu politikaların başarısızlıkla sonuçlandığını iddia etti.⁵

Program, o zamana kadarki geleneğe bir yenilik getiriyordu. Programın ilk kısmı CHP iktidarının son yıllardaki icraatının eleştirisine ayrılmıştı. Bu hareketiyle DP, devlet idaresine, eskisiyle ilgisi olmayan yepyeni bir zihniyet getirdiğini göstermek istiyordu. Programın ikinci kısmı ise partinin temel görüşlerinin geliştirilmiş bir tekrarından ibaretti. Bu kısımda Menderes Hükümeti, hedeflerini şöyle sıralıyordu: Hayatın ucuzlatılması, üretim hacminin ve istihdamın artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, vergi adaletinin sağlanması, gümrük tarifelerinin toptan gözden geçirilmesi, özel girişim alanının mümkün olduğu kadar genişletilmesi, belirli bir plan dâhilinde özel sektöre devredilmesi, gereksiz görülen devlet iktisadi teşekküllerinin kaldırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, grev hakkının “*içtimai, nizami ve iktisadi ahengi bozmayacak surette*” kanunlaştırılması, işçilere ücretli izin ve tatil haklarının tanınması, “*millete mal olmuş inkılapların korunması*”, antidemokratik kanun hükümlerinin kaldırılması, memurların haklarının korunarak bunların “*şahıs ve zümrelerin emir ve arzularına tabi olmaktan kurtarılmaları esbabı üzerinde durulması*”, ırkçılık, irtica ve komünizm gibi akımlarla mücadele edilmesi, barışçı bir dış politika izlenerek, geleneksel İngiliz, Fransız ve ittifakına bağlı kalınması gibi konular yer alıyordu.⁶

⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 183.

⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi Yay., Ank., 2003, s. 98-99.

Birinci Menderes hükümetinin programı, DP Meclis Grubunda okunduktan sonra, elliden fazla milletvekili söz alarak konuşmuşlardır. Bunlardan bazıları programın eksik yanları üzerinde dururken, bir kısmı da programda yer alan bazı görüşlere karşı çıkmışlardı. Bu konuşmacılardan DP'nin tutucu kanadına mensup olanlar dil, din, gericilik, ırkçılık, Arapça ezan, Müslüman devletlerle yakın ilişkiler kurulması, Doğu bölgesine önem verilmesi, Halkevleri'nin yeniden düzenlenmesi gibi konular üzerinde dururlarken; liberal kanat ise, daha çok anti demokratik yasaların kaldırılması, özel girişime ağırlık verilmesi, işkence ve partizanca hareket eden memurlardan hesap sorulması, ırkçılık, gericilik ve Komünizm ile mücadele edilmesi, toprak dağıtımının devlete ait arazilerden yapılması ve Batı dünyası ile ilişkilere ağırlık verilmesi, pahalılıkla mücadele edilmesi gibi iç sorunlara ağırlık verilmesini istemişlerdir. Hükümet programı üzerindeki görüşmeler, 2 Haziran günü sertleşmiş ve iktidar ile muhalefet birbirlerini ağır şekilde suçlamışlardı. Halk Partisi Grubu, program eleştirisinde son sözün muhalefete bırakılmasını istemiş, isteği reddedilince de meclisi terk etmişti. Menderes Hükümeti meclisten güvenoyu istemiş ve oylamaya katılan 282 Demokrat milletvekilinin oyuyla kabine güvenoyu alırken, CHP'lilerin yanı sıra 126 Demokrat milletvekili de oylamaya katılmamıştır. Oylamaya katılmama nedenleri ise, Menderes'in başbakan olmasını bazı milletvekillerinin istememesi, kabineye duyulan güvensizlik ve hükümet programının bazı milletvekillerince yeterli görülmemesidir.⁷

⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 185-190.

2.1.1.1.1. Askeri ve Bürokratik Kadroda Yapılan Değişiklikler

Tek parti döneminde CHP'nin tabanının büyük bir bölümü bürokrat – asker çoğunluğuna dayanmaktaydı. Parti içindeki bu kesimin etkinliği, kuruluşu ve 23 yıllık yönetimi boyunca hissedilmişti. Çok partili düzene geçildikten sonra da bu durum devam etmiştir. Yeni kabinenin güvenoyu almasından hemen sonra, 5 Haziran günü bir albay alelacele Menderesi ziyarete gelmiş ve 8-9 Haziran gecesinde kendisine karşı bir darbe yapılacağını bildirmişti. Bunun üzerine her işi bırakan Menderes, Bayar'a danıştıktan sonra orduya karşı kendini korumak üzere tedbirler almaya başladı. 6 Haziran 1950'de, Türk ordusunda şimdiye kadar görülmemiş bir çapta ve sadece yüksek kademedede olmak üzere büyük değişiklikler yapıldı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen'in yerine Orgeneral Nuri Yamut, ikinci başkan İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildi. Orgeneral Salih Omur Tok, Kazım Orbay ve Hakkı Oğuz ise emekliye ayrıldılar. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul ve Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköy Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde emekliye sevk etme kararı aldılar. Hükümetin, ordudan gelebilecek bir müdahaleye karşı önlem almak üzere, bu tasfiyeleri yaptığı açıkça anlaşılıyordu. Bu tasfiye sayesinde Menderes, ordu üzerinde otoritesini kurmayı başardı. Orduda yapılan bu önemli ve geniş çaplı operasyon, iktidar ve muhalefet çevrelerinde şaşkınlık yarattı.⁸

⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 99-100.

Bürokraside yapılan değişiklikler ise, önceden beri bekleniyordu. Hükümet kurulduktan sonra, vatandaşlara ve özellikle DP'lilere baskı ve işkence yaptığı iddia edilen yöneticilerin ve memurların değiştirilmesi için parti örgütü ve vatandaşlardan çok sayıda şikâyet alınmıştı. Hükümet, bürokrat kadrolarda değişiklik yapmaya karar verdi. Bu defa da valiler arasında bir tasfiye yapıldı. Samsun valisi İzzettin Çağpar, Kastamonu valisi Tefvik Sırrı Gür, Seyhan valisi Zühtü Durukan, Bilecik valisi Şinasi Tolga, Çankırı valisi Orhan Sami Güvenç, Afyon valisi Abidin Özmen, Konya valisi Şefik Soyer ve Ordu valisi Salih Kılıç emekliye sevk edildiler (11 Haziran 1950).⁹

2.1.1.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

DP iktidara gelmeden önce sürekli olarak anti-demokratik yasalarla getirilen sınırlamaların kaldırılacağını söylemiş ve halka söz vermiştir. Arapça ezan okunmasını yasaklayan Türk Ceza Yasasının 526. maddesi de bu sınırlayıcı maddeler arasında görülmüştür.¹⁰ Arapça ezan yasağının kaldırılması konusu basın tarafından gündeme getirilmiştir. Başbakan Menderes, Zafer gazetesine verdiği demeçte; Atatürk'ün devrimlere başlarken gerici düşüncelerle mücadele etme gereğini duyduğunu belirterek, bugün ise o günkü şartların geçerli olmadığını söyleyerek, zaten vatandaşların cami içinde dualarını Arapça okuduklarını söyledi. Başbakan Menderes, Türkçe ezan okunması konusunda ısrar etmenin "*vicdan hürriyetine karşı*

⁹ Rıfkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ank., 1998, s. 53.

¹⁰ Metin Toker, **Demokrat Parti Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Adalet Matbaacılık, Ank., 1991, s. 49.

bir taassup teşkil edeceğini” parti programının laiklik anlayışına göre din ve vicdan özgürlüğünün kabul edildiğini ve laikliğin prensiplerle korunacağını ifade etmiştir.¹¹

Arapça ezan konusu 13 Haziran da yapılan grup toplantısında gündeme getirildi. Başbakan bu toplantıda Arapça ezan okunmasını yasaklayan yasanın “*bugün için faydasız*” ve “*laikliğe de münafi bulunduğu*” açıkladıktan sonra bu konunun grupta çözümlenmesini istedi. Hükümetin sunduğu tasarı, yapılan oylama sonucunda, oylamaya katılan DP ve CHP milletvekillerinin oy birliğiyle kabul edilmiş oldu.¹² Oylamaya CHP Genel Başkanı İnönü, Cemal Reşit Eyüboğlu, Cevdet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç ve Hasan Reşit Tankut katılmadılar. Ancak geri kalan CHP’liler olumlu oy kullandılar. Oylama sırasında her iki partiye mensup milletvekilleri de tasarı lehinde oy kullandılar. Böylelikle 16 Haziran 1950’ de “Arapça Ezan Yasağı” kaldırıldı. Değişiklik, Başbakanlık tarafından bütün illere birer telgrafla bildirildi. Kısıtlama kaldırıldıktan sonra, bir bölüm yönetici ve din adamlarının etkisiyle Arapça ezan kısa süre de her yerde okunur olmuştu.¹³

2.1.1.1.3. Yerel Seçimler

DP iktidara geldikten hemen sonra seçimler öncesinde vatandaşlara verdiği sözleri yerine getirmek için harekete geçti. Bir yandan halkın şikâyetlerine yol açan yönetici, güvenlik görevlileri ve memurların yerleri değiştirilirken diğer taraftan Arapça ezan yasağı kaldırılmış, Çankaya köşkü halka açılmış, İnönü’nün Beyaz Treni ve Savarona Yatı halkın hizmetine sunulmuş, otomobil saltanatına son verilmiş

¹¹ **Zafer**, 7 Haziran 1950, s. 1.

¹² 1932 yılında dildeki sadeleştirme çalışmaları doğrultusunda Türkçe ezan okunmasına başlanmış ve 1941 yılında İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde Arapça ezan ve kamet okuma yasağı getirilmiştir. Bkz: Burçak, **a.g.e.**, s. 55.

¹³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 195-197.

ve sarayların giderlerinin azaltılması gibi halkın sempatisini kazanmaya yönelik uygulamalara gidilmişti. Devlet dairelerinde Atatürk'ün portrelerinin asılması için de emir verilmişti.¹⁴ Meclis, 14 Temmuz 1950'de çıkardığı af yasasıyla Halk Partisi döneminde işlenmiş bütün suçları affetti. CHP iktidarının af kapsamı dışında bıraktığı Nazım Hikmet'i serbest bıraktı. İktidar ile muhalefet arasındaki en önemli sorun ise, hükümetin kabine toplantısında aldığı bir kararla, meclise danışmadan Kore'ye asker göndermesi olmuş, bu konuda hükümetin tutumu DP Meclis Grubunda da birkaç milletvekili tarafından eleştirilmişti. Muhtar seçimleri, 13 Ağustos 1950 tarihinde yapıldı. Türkiye genelindeki seçimlerde DP 19.052 muhtarlık, CHP 13.152, MP 130, İşçi ve Çiftçi Partisi 2, Bağımsızlar 2.049 muhtarlık kazandılar. 1424 muhtarlık ise karışık listeden kazanıldı.¹⁵

Seçim sonuçları, genel seçimlerle kıyaslandığında iktidar için yeterli değildi. Bu sonucun alınmasında genel seçimlerin getirdiği rahatlık ve seçim kampanyasına ağırlık verilmemesi etkili olmuştu. Muhtar seçimlerinden alınan düşük sonuçlar, iktidar partisinde bir hareketlilik yarattı. İktidar seçim hazırlıklarına ve propagandaya önem verdi. Oldukça çekişmeli bir ortamda geçen ve 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan belediye seçimlerine, bazı yerlerde katılım oranı %90'ı bulurken, bu oran bazı yerlerde ancak %45-50 arasında kaldı. Seçimlerde, Demokratların %90'a yakın çoğunluğu aldıklarının anlaşılması üzerine Başbakan Menderes; "*Türk Milleti Halk Partisini 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti*" diyerek, seçim sonuçlarından duyduğu sevinci dile getirmiştir. Seçim sonuçları,

¹⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s. 198-199.

¹⁵ **Zafer**, 1 Eylül 1950, s. 1.

CHP için ikinci önemli bir yenilgi olurken, DP 600 belediyeden 560'ını kazanmayı başaracaktı.¹⁶

İl Genel Meclisi seçimleri ise 15 Ekim 1950 tarihinde yapıldı. Bu seçimlerde DP yeni bir zafer kazanarak 51 ilde tam çoğunluğu sağladı ve bu illere bağlı 341 ilçede de toplam 956 üyelik elde etti. Buna karşılık CHP 22 ilçede toplam olarak 286 üyelik kazanabildi. MP ise önemli bir başarı sağlayamadı. MP 6 ilçede 15 üyelik alabildi. Bu sonuçlara göre; DP iller itibariyle üyeliklerin % 81'ini, ilçeler itibariyle %70,6'sını ve oyların da %73,5'ini aldı. CHP ise iller itibariyle %17,5, ilçeler itibariyle %25,3, oy itibariyle %22, MP de ilçe itibariyle %1,3, oy itibariyle %1,2 oy aldı.¹⁷

2.1.1.1.4. Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin İstifası

Demokratlar, genel seçimlerden sonra aynı yıl içinde yapılan üç yerel seçimden de başarıyla çıkmışlardı. Ancak hükümet içinde artan anlaşmazlıklar zaman zaman istifalara neden olmuştur. Hükümetten ilk olarak başbakan ile anlaşmazlığa düşen Milli Eğitim Bakanı Avni Başman, daha sonra da Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger Menderes'in kendi işlerine çok karıştığını ileri sürerek istifa etmişlerdi. Daha sonra da sağlık nedeniyle Fahri Belen istifa etmişti. Hükümet içinde bunalımın yaşandığı günlerde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler de iyice gerildi. İktidar, parti içindeki anlaşmazlıkları gizleyebilmek ve parti içinde birlik sağlayabilmek amacıyla muhalefeti hedef göstermeye çalıştı. Muhalefet ise DP'nin kendilerine baskı yaptığını iddia etti. Menderes, 14 Kasım'da Aydın'da yaptığı

¹⁶ **Zafer**, 4 Eylül 1950, s. 1.

¹⁷ **Zafer**, 19-24 Ekim 1950.

konuşmada muhalefetin iyi çalışmadığından şikâyet etti. Bu arada TBMM’de iktidar ile muhalefet arasında yeni çatışmalar devam etti.¹⁸ Mecliste dil konusu tartışılırken, DP Afyon milletvekili Gazi Yiğitbaş, Halk Partililere: “*Türk dilini bozdular. İnsanın bu adamların kanından, milliyetinden şüphe edeceği geliyor*” demişti.¹⁹

Bu sözlerden sonra, CHP’liler meclis salonunu terk ettiler. Başkanın uyarısı üzerine Yiğitbaş, sözlerini geri almak zorunda kaldı. Ancak CHP’liler bir süre meclise gelmediler. Başbakan 25 Kasım’da Aydın’dan gelince, kabineyi toplayarak iç ve dış sorunları görüştü. Bu toplantı ile kabinenin birlik içinde olduğu görünümü verilmek isteniyordu. Ancak 14 Aralık 1950 tarihinde, Maliye Bakanı Halil Ayan, bütçe konusunda Menderes ile görüş ayrılığı yüzünden istifa etti. Yerine Çalışma Bakanı Hasan Polatkan getirildi. Bakanlarla Başbakan arasındaki anlaşmazlıkların giderilememesinden dolayı Hükümet 8 Martta istifa etti. Birinci Menderes Hükümeti’nin istifa nedenleri şunlardır:

1. Kabine ilk kurulduğu zaman 408 üyeli DP Meclis Grubundan sadece 282 olumlu oy alabilmişti. Bu durum kabine için daha başlangıçta bir zaaf oluşturmuştu.
2. Menderes’in ilk kabinesindeki bakanlarına karşı tam bir üstünlük kurduğu söylenemez. Bakanlar, Başbakan’ın kendi işlerine karışmasına tepki göstermişler, bu durum da onların Başbakan ile aralarının açılmasına sebep olmuştu.
3. Hükümet, muhalefete karşı yeterince sert bir politika izlemediği gerekçesiyle parti örgütü tarafından eleştirilmişti.

¹⁸ **Zafer**, 5 Kasım 1950.

¹⁹ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1950.

4. Parti içindeki bazı milletvekili ve kabinedeki bakanların yeterince memnun edilememesinin yarattığı tepkiler ve Başbakan Menderes'in bunlara çözüm bulamaması.
5. Başbakanın aynı zamanda DP Genel Başkanlığını da üstlenmesi ve bunun kurucular saltanatının devamı gibi yorumlanması.
6. Başbakanın bazen çok duygusal davranması ve Cumhurbaşkanı ile aralarındaki görüş ayrılıklarını olduğundan fazla büyütmesi.

Birinci Menderes Hükümeti, DP iktidarı döneminde kurulan ve sayıları beşi bulan Menderes Hükümetlerinin en kısa ömürlü, ancak program bakımından da parti programı ile en çok uyum içinde olanıydı.²⁰

2.1.1.2. İkinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi

Cumhurbaşkanı Bayar, kabineyi kurma görevini yeniden Menderes'e verdi. Menderes de kurmuş olduğu İkinci Menderes Hükümetini 9 Mart 1951 tarihinde açıkladı. Bu kabinede üç yeni bakan görev alırken, altı bakan da yer değiştirdi. İkinci Menderes Kabinesi aşağıdaki üyelere meydana geliyordu:

Başbakan: Adnan Menderes

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı : Samet Ağaoğlu

Devlet Bakanı : Refik Şevket İnce

Adalet Bakanı : Rüknettin Nasuhioğlu

Milli Savunma Bakanı : Hulusi Köymen

İç İşleri Bakanı : Halil Özyörük

²⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s. 204-206.

Dışişleri Bakanı	: Fuat Köprülü
Maliye Bakanı	: Hasan Polatkan
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	: Muhlis Ete
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Ekrem Hayri Üstündağ
Tarım Bakanı	: Nedim Ökmen
Çalışma Bakanı	: Nuri Özsan
Ulaştırma Bakanı	: Seyfi Kurtbek
İşletmeler Bakanı	: Hakkı Gedik
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Rıfki Salim Burçak ²¹

Bakanlar Kurulunda yeni görev yapacak olanlar; Rıfki Salim Burçak, Hakkı Gedik ve Nedim Ökmen'dir. Menderes, yeni hükümetin programını 29 Mart'ta DP Meclis Grubuna sundu. İkinci Menderes hükümetinin programında, Birinci programa göre önemli değişiklikler yer almamıştır; fakat DP grubunda uzun ve sert tartışmalar yapılmıştır. Parti meclis grubunda, hükümet programından çok, Başbakan Menderes eleştirilmiştir. Bu konuda Menderes'i en fazla eleştirenler arasında Burhanettin Onat yer almıştır. Hükümet programının parti grubunda görüşülmesi sırasında, bazı üyeler hükümete kırmızı ret oyu vereceklerini açıkça söylediler. Bu milletvekilleri arasında; Burhanettin Onat ve Arif Hikmet Pamukoğlu baş sırayı almışlardı.²² Hükümet programı için gizli oylama yapılması, DP Grubundaki gerçek muhalif sayısını ortaya çıkaracaktı. Ancak bu yoldaki öneri kabul edilmeyince açık oylamaya gidilmiştir. Oylamaya katılan 311 milletvekilinden 61'i Hükümete kırmızı ret oyu verirken, kabine 244 olumlu oy ile güven almayı başardı. 6 tane de çekimser

²¹ Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)**, Kültür Ofset Limited Şirketi Yay., Ank., 1991, s. 53 vd.

²² **Cumhuriyet**, 29 Mart 1951.

oy kullanılmıştır. Bu sonuç, hükümet programı ve kabinenin grup tarafından yeterince desteklenmediğinin açıkça kanıtıdır.²³

Menderes, İkinci Hükümeti'nin programını 30 Mart 1951 tarihinde TBMM'ye sundu. Program üzerinde yapılan tartışmalardan sonra 2 Nisan'da güven oylamasına gidildi. Oylamaya katılan 396 milletvekilinden 45'i kırmızı ret oyu verirken; Hükümet DP'li milletvekillerinin kullandığı 346 olumlu oy ile güven aldı. Mecliste oylamaya 73 milletvekilinin katılmadığı ve bunların çoğunluğunun DP'den olması dikkati çekmektedir.²⁴

2.1.1.2.1. Halkevlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mallarına El Konulması

Tek partili dönemde Halkevleri önemli bir kültür ve siyasi eğitim kurumuydu. 1932 yılında kurulmuş ve 1950 yılına geldiği zaman Halkevleri'nin sayısı 487'yi, Halk Odası sayısı 4.327'yi, buralara bağlı kitaplık sayısı da 4.890'ı bulmuştu. Bu kurumlar aynı zamanda CHP'nin yan kuruluşlarıydı. DP, muhalefet yıllarında Halkevlerinin kültür kurumları olarak korunmasını savunmuştu ancak, iktidara geldikten sonra CHP'nin ekonomik gücünü kullanarak yeniden iktidarı ele geçirmesini istemiyordu. DP'nin yayın organı Zafer gazetesinde; "*Hesap günü gelmiştir. CHP'nin gasp ettikleri istirdat edilecek...*" şeklinde bir habere yer verilmiştir. Yine gazetede "*Millet kesesinden yapılan gasıpların üzerine oturtulan*

²³ Zafer, 30 Mart 1951.

²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C.6, 2 Nisan 1951, s. 124-127.

Halk Partisi binasının hesaplarının ve o zaman ki iktidarlarca Halkevlerine verilen 50 milyon liranın hesabının sorulacağı...” şeklinde bir tehdide yer verilmişti.²⁵

Bu haber, DP iktidarının, CHP'nin mallarını elinden almak için bir hazırlık içinde olduğunun göstergesiydi. Bu konu, 12 Aralık 1950 günü DP meclis grubuna getirildi. Kamuoyu önüne haklı gerekçelerle çıkmak isteyen Demokratlar, 16 Aralık 1950 tarihinde, Atatürk'ün vasiyetnamesini açıkladılar.²⁶ Basın ve kamuoyu da konuya geniş yer verdi. Ancak CHP'nin malları konusu iktidar tarafından bir süre için rafa kaldırıldı. Çünkü iktidarın, çözmesi gereken sorunları vardı. Bu sorunların önemli ölçüde çözümlenmesi sonrasında, CHP'nin malları konusu yeniden gündeme getirildi. Bu konuda Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının hazırladıkları yasa tasarısı, muhalefet tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Ulus gazetesi tasarımı, “*Muhalefetin tasfiyesine doğru!*” başlığı ile verdiği haberinde bu tasarımı “*hunharca*” bir girişim olarak nitelendirdi.²⁷

Yasa tasarısı 24 Temmuz 1951 tarihli DP meclis grubunda yeniden ele alındı. Grup, “Halkevleri ve CHP'nin haksız iktisap ettiği malların devlete iadesi hakkındaki kanun tasarısını” oy birliğiyle kabul etti. Yasa tasarısı on beş maddeden oluşuyordu. Yasa tasarısı; “*genel katma ve özel bütçeli daireler, belediyeler, köyler ve İktisadi Devlet Teşekkülleri ve kurumlarıyla, sermayesinin yarısından fazlası devlet veya kamu hükmü şahısları tarafından temin edilen müesseselerle umumun menfaatine hizmet eden derneklerin hiçbir siyasi suretle siyasi partilere bedelsiz taşınır ya da taşınmaz mal terk ve bağış yapamayacakları, satmayacakları ve eskiden devredilmiş olanların sahiplerine geri verilmesi, Halkevi olarak kullanılan binaların devlet adına*

²⁵ **Zafer**, 8 Eylül 1950.

²⁶ **Zafer**, 16 Aralık 1950.

²⁷ **Ulus**, 22 Temmuz 1951.

tescil edilmesi, bu yasa ile geri alınmasına karar verilen malların, üç ay içinde geri verilmesi” gibi zorunluluklar getiriliyordu. Oysa CHP’liler Halkevleri’nin birer kültür kurumu halinde korunmasını kabul ediyorlardı. Cumhuriyet Halk Partililer, bu tasarıyı kınamak için İstanbul’da protesto gösterilerinde bulundular. Muhalefetin tepkilerine karşı, yasa TBMM’de 8 Ağustos 1951 tarihinde, yapılan oylama sonucunda 3 ret oyuna karşılık, 362 olumlu oy ile kabul edildi. Bu yasa, Cumhurbaşkanı tarafından imzalandıktan sonra, aynı gün yürürlüğe konularak telgraflarla valiliklere duyuruldu. Bu yasaya uygun olarak, CHP’nin mallarının bir bölümüyle Halkevleri’nin bütün mallarına el konuldu ve bu mallar hazineye devredildi. Bu yasayla Türk aydınlanma döneminin en önemli kültür kurumlarından biri olan Halkevleri’nin varlığına son verilmişti.²⁸

CHP’nin mallarının geriye kalan bölümü de iki yıl sonra yeniden gündeme getirildi. Bu konunun tekrar gündeme getirilmesindeki en önemli nedenler arasında; CHP’nin MP’ni desteklemeye başlaması, genel seçimler öncesinde CHP’yi mali kaynaklardan yoksun bırakarak güçsüzleştirmek isteği ve 1951-1953 yılları arasında Türkiye’nin dış politikada yaşadığı olaylardır. DP grubu adına Akif Sarıoğlu ve 91 arkadaşı bir yasa önerisi hazırlayarak TBMM’ye sundular. Bu yasa tasarısı oylanarak 5’e karşı 341 olumlu oy ile kabul edildi. Oylama sırasında; Tezer Taşkiran, Remzi Oğuz Arık, Osman Bölükbaşı, Cezmi Türk ve Hıdır Aslan ret oyu kullanırlarken; 120 milletvekili de oylamada bulunmadı. Bu yasa iktidar ile CHP ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuş, iktidar yasayı “*haksız iktisapların millete iadesini*” öngören yasa olarak nitelendirirken, muhalefet partisi CHP’de bu yasayı “*müsadere kanunu*” olarak adlandırmıştı. Bu yasaya göre; CHP’nin sahip

²⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 211-213.

olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallarla, para, diğer değerler, haklar ve alacaklar hazineye devredilecek, ancak parti binası olarak kullanılan yerlerdeki menkul eşyadan parti faaliyeti için zorunlu oldukları Maliye Bakanlığı'nca kabul edilecek olanlar, CHP'ye bırakılacaktı. Bu yasa, iktidar-muhalefet ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş ve bu etkiler çok uzun zaman devam etmiştir. Her iki taraf da birbirlerini ağır şekilde suçlamışlardır. Bu yasa yürürlüğe girdikten sonra CHP Genel Merkez binası ve Ulus Gazetesi mühürlendiği için, CHP Genel Merkezi, Ziya Gökalp Caddesine taşındı. Ulus Gazetesi de "Yeni Ulus" adı ile çalışmalarını sürdürme kararı aldı.²⁹

2.1.1.2.2. Üçüncü Büyük Kongre (15-20 Ekim 1951)

DP'nin III. Büyük Kongresi 15 Ekim 1951 Pazartesi günü DP'li delegelerin katılımıyla Ankara'da büyük sinemada toplandı. Başkanlığa Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu, başkan vekilliklerine de Erzurum milletvekili ve TBMM II. Başkanı Mustafa Zeren'le İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal seçildiler.³⁰

Menderes, Genel İdare Kurulu raporunu okumuştur. Menderes'in sunduğu raporda; "*Demokratik esaslara göre, milletimizin kendi mukadderatına hakim ve sahip olması bir milli dava haline gelmişti*", denildikten sonra DP'nin iktidara gelmek için verdiği mücadelenin önemli ayrıntıları anlatılmıştı. Kongrenin üçüncü günü yeniden söz alan Başbakan Menderes DP'nin başarılı çalışmalarından övgü ile söz etmiştir. Kongre alışmaları birlik ve uyum içinde sürdürülmüştür. Kongrede Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü bir konuşma yaparak Türkiye'nin dış politikası

²⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 213-219.

³⁰ Burçak, **a.g.e.**, s. 100.

hakkında ve Nato üyeleri ile olan ilişkiler konusunda bilgi vermiştir. Kongrenin son günü olan 20 Ekim 1951 tarihinde, DP Yüksek Haysiyet Divanı ve Merkez Haysiyet Divanı için seçimler yapılmış ve Ana Davalar Komisyonu Raporu kabul edilmiş ve seçimlere 871 delege katılmıştır.³¹ Parti Genel İdare Kurulu seçimleri şu sonucu vermiştir: Adnan Menderes, rakipsiz olarak girdiği genel başkanlık seçiminde 827 oy aldı Genel kurul üyeliklerine ise şu kişiler seçildi: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Celal Ramazanoğlu, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Refik Şevket İnce, Fethi Çelikbaş, Atıf Benderlioğlu, Emin Kalafat, Kamil Gündeş, Tevfik İler, Rıfık Salim Burçak ve Mustafa Zeren.³²

2.1.1.2.3. Atatürk Yasası ve Demokratlar

DP iktidara geldikten sonra ilk yaptığı işlerden birisi Arapça ezan yasağını kaldırmak olmuştur. Bu durum bazı dindar çevrelerce yanlış anlaşılacak, Atatürk devrimlerinin birer birer ortadan kaldırılacağı şeklinde yorumlanmıştı. Oysa iktidarın bu yasağı kaldırmadaki amacı; muhalefet yıllarında savunduğu yasağın kaldırılmasına karşı görüşlerini kanıtlamak ve desteğini aldığı dindar çevreleri memnun etmektir. Bütün bunların yanı sıra, DP içinde Atatürk devrimlerini benimsememiş kişiler, sayıları az da olsa vardı. Bunlar, Arapça ezan yasağının kaldırılması sonrasında harekete geçecekti. DP iktidarının ilk yıllarında bazı gerici güçlerin (Atatürk' e ve Türk devrimine karşı olanlar), özellikle de Ticani Tarikatı üyelerinin Atatürk'ün düşünce

³¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 225-226.

³² Burçak, **a.g.e.**, s. 102.

ve uygulamalarına, heykellerine, büst ve fotoğraflara saldırılar düzenledikleri, söz ve yazı yoluyla hakarete buldukları görülmektedir.³³

Atatürk ve onun tinsel kişiliğinde, Türk devrimine yapılan saldırıların artması ve bu olayların Türk kamuoyu ve özellikle de gençlik tarafından tepkiyle karşılanması, iktidarın Atatürk ile ilgili bir yasayı gündeme getirmesinde etkili oldu. Ankara, Aydın ve Balıkesir’de üst üste saldırılar meydana geldi. Bu saldırılara karşı ilk tepki de Milli Türk Talebe Federasyonu’ndan gelmiş ve federasyon bu saldırıları önlemek üzere bir yasa çıkartılmasını istemişti.³⁴

Atatürk’e karşı yapılan saldırıları önlemek amacıyla bir yasa önerisi hazırlanması konusunda DP Meclis Grubu bir süreden beri çalışmalar yapmaktaydı. Bu çalışmalardan sonra Adalet Bakanlığı tarafından, “*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Yasa Tasarısı*” hazırlanarak 29 Mart 1951 tarihinde TBMM’ye sunuldu. Tasarı Adalet Komisyonunda 7’ye karşı 9 oyla kabul edildi.³⁵

Yasa tasarısı, TBMM’de görüşülmeye başlandı. Muhalefet, genel olarak tasarıya taraftar olmakla beraber heykellere yapılan saldırıların Cumhuriyet ve Türk Devrimini hedef tuttuğunun açıklıkla belirtilmesini ve yalnızca şekli korumaya yönelik olan bu tasarının değiştirilmesini önermişti.³⁶

Yasa tasarısı TBMM’de görüşülüp kamuoyunun olumlu desteği sağlandıktan sonra tasarı yeniden gündeme getirilmiş, uzun ve tartışmalı bir oturumun sonunda bu yasa 232 olumlu oy ile kabul edilmiştir. “*Atatürk Yasası*” olarak bilinen 5816 sayılı yasa, 31 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe girdi. Yasaya göre; *Atatürk’ün anısına açıkça hakaret eden veya söven bir kimsenin, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile*

³³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C.7, 29 Mayıs 1951, s. 1.

³⁴ **Ulus**, 27 Mart 1951.

³⁵ **Zafer**, 18 Nisan 1951.

³⁶ **Ulus**, 5 Mayıs 1951.

*heykel, büst ve anıtlarına veyahut mezarına zarar veren, kıran, bozan veya kirleten kişilerin, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırmalarını kapsıyordu. Atatürk Yasası, o dönemde önemli bir boşluğu doldurmuş, Atatürk'ün kişiliğine ve Türk Devrimi'ne yapılan saldırıları cezalandırma olanağı sağlanmış ve bu durum yapılan saldırıların azalmasında etkili olmuştur.*³⁷

2.1.1.2.4. MP'nin Kapatılması

MP, DP'den ayrılan aşırı partizanlar tarafından 1948 yılında kuruldu. MP'nin kurucuları arasında; Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğan bulunmaktaydı.³⁸

MP kurulduktan kısa bir süre sonra giderek dindar ve gerici kesimlerin denetimine girmeye başlamıştı. Demokratlar, sadece ana muhalefet partisine karşı sert davranmakla yetinmiyorlardı. Daha kendileri muhalefetteyken onları terk eden ve mücadelelerini iyice zorlaştıran MP'ye dış biliyorlardı. Haziran 1953'te bu partide çıkan bir bunalım onlara bekledikleri fırsatı verdi. Haziran ayının son günlerinde MP'nin büyük kongresi toplanmıştı. Kongrede delegeler arasında ikilik çıktı. Bunun üzerine, aralarında Hikmet Bayur'un da bulunduğu kırk kadar üye partiden çekildiler. Gerekçe olarak da partinin Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğunu ileri sürdüler.³⁹

³⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 231.

³⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yay., İst., 1995, s. 712.

³⁹ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1953.

Ankara İl Başkanı Hüseyin Orak da, MP'nin gizli bir dosyasından söz ederek, bu partinin iktidara geldiği takdirde, Medeni Kanunu kaldıracağı, şeriatı, halifeliği ve saltanatı geri getireceği, İslam birliğini kuracağı, Arap harflerini yeniden kabul edeceği yolunda açıklamalarda bulunmuş ve partisinden istifa etmişti. Bu olaylar üzerine, Cumhuriyet savcılığı bu beyanları ihbar sayarak parti hakkında hemen soruşturmaya girişti. 7 Temmuz'da partinin ileri gelenlerinin ifadeleri alındı, ayrıca evleri ve üzerleri arandı. 40-50 dolayında gizli dosyaya el konuldu. 8 Temmuz'da da bu partinin merkezleri mahkeme kararıyla mühürlendi. Bu gelişmeler üzerine DP Meclis Grubu yaptığı toplantıda MP'nin kapatılması konusunu ele almıştır. MP'nin geçici olarak kapatılması, CHP'de büyük bir panik yaratmış ve bir gün sıranın kendisine de gelebileceğini düşünerek, Genel Merkez tarafından bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride; CHP'nin Cumhuriyet'in ve Türk Devrimi'nin korunmasını ana ilkeler olarak kabul etmekle beraber, MP'nin yargı kararıyla "*ihtiyati tedbir olarak faaliyetten men edilmesi*" eleştirilmektedir. DP Meclis Grubu Halk Partisi'nin bildirisi üzerine, olağanüstü toplandı. Bildiri, grupta sert bir şekilde eleştirildi. Grup üyeleri CHP'yi Atatürk'ün kurduğu bir parti olduğu halde, onun devrimlerine sahip çıkmamakla suçladılar. Aynı gün DP Grubu iki uzun oturum daha yaptı. Konuşmacılar, MP'nin dini siyasete araç eden, Atatürk düşmanlığı yapan gerici bir parti olduğunu söylediler. CHP'nin bu partiye destek olduğunu belirterek, muhalefeti şiddetle eleştirdiler.⁴⁰

Kısa bir süre içinde MP'nin kapatılan ve kapanan ocak sayısı 2.927'yi buldu.⁴¹ Böylelikle bu partiye genel seçimler öncesinde büyük bir darbe indirilmiş oldu. MP'nin yargılanması yaklaşık yedi ay sürdü. Dava 27 Ocak 1954 tarihinde

⁴⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s. 234-237.

⁴¹ **Zafer**, 11 Ağustos 1953.

sonuçlandı. Partinin merkez, ocak, bucak, il, ilçe dâhil bütün merkez ve şubelerinin kapatılmalarına karar verildi.⁴²

2.1.1.3. 1954 Genel Seçimleri

1954 Genel seçimleri öncesinde iktidar, yerini sağlamlaştırmak ve seçmen oylarını güvenceye alabilmek için iç politikada önemli uygulamalara gitmiş, dış politikada ise Kore savaşına katılmanın bir sonucu olarak NATO'ya girmeyi başarmış, özellikle ABD'den büyük ölçüde yardım alabilmişti. DP, seçmenlere iyi görünmek için Aralık 1953'te memurlara fazla maaş verilmesini öngören kanunu çıkarmıştır. DP iktidarı, memurlara yılda fazladan üç maaş ödeme kararını aldı. Bu karar olumluydu ve az da olsa memurların durumunu düzeltti. İkinci olumlu girişim ise muhalefetin isteğine uyularak seçim kanununda yapılan değişikliktir. Meclis'in 17 Şubat 1954'te kabul ettiği bu değişikliğe göre; seçmen kütüklerinin daha sağlıklı ve ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi, listelerden birer kopyaların siyasi partilere verilmesi, Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşumu gibi konularda yenilikler getirmektedir.⁴³

İktidar seçimler öncesinde Köy Enstitüleri'nde komünizm yapıldığı ve bu “*enstitülerin ders programlarının ehliyetli öğretmen yetiştirmeye elverişli olmadığı*” gerekçesiyle kız ve erkek öğrencilerin okullarını ayırdı. Uygulamalı derslerin sayıları azaltılarak bunların yerine kuramsal kültür dersleri konuldu. 27 Ocak 1954 tarihinde

⁴² Cumhuriyet, 28 Ocak 1954.

⁴³ Eroğul, a.g.e., s. 136-137.

de 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri, Köy Öğretmen Okulları adı altında diğer öğretmen okullarıyla birleştirilerek bu kurumların varlığına son verildi.⁴⁴

DP yöneticilerinin eleştirilere tahammülü yoktu. Bu tahammülsüzlük, onları daima basına karşı sert tedbirler almaya itmiştir. Basına ilk darbe 1951’de çıkarılan resmi ilanlar kanunu ile oldu. Yandaş ve karşıt gazeteleri ödüllendirme ve cezalandırma yöntemine tabi tuttular.⁴⁵ Basının eleştiri görevini zorlaştıran ikinci adım Temmuz 1953’te Ceza Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle atılmıştır. O zamana kadar, sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi ilgili bakanın şikâyetine bağlı iken bundan böyle savcılık kendiliğinden kovuşturma açabilecek bakanın sadece onayını alması yetecekti. Basına en ciddi darbe, 1954 seçimlerinin arifesinde Basın Kanunu’nun değiştirilmesi suretiyle yapıldı. Şubat 1954’te “*Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanunla*” namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi, itibar kırıcı yayın yapılması, özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhiri 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10 bin liraya kadar para cezası ile cezalandırılabilirdi. Bu suçlar resmi sıfatı olanlara karşı işlendiğinde ceza üçte birden yarıya kadar arttırılabilirdi. Ayrıca söz konusu suçların şikâyete bağlı olması kaldırılıyor; ancak savcının mağdurun yazılı muvafakatini alması öngörülüyordu. 1954 yasası, *devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak yalan haber veya havadislerin veya bu mahiyetteki vesikaların yayını 1 yıldan 3 yıla kadar hapis, 2500 liradan az olmamak üzere para cezasıyla cezalandırmaktadır.*⁴⁶ İşin en kötüsü,

⁴⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İst., 1996, s. 323.

⁴⁵ Rıdvan Akın, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 916.

⁴⁶ Korkmaz Alemdar, “Demokrat Parti ve Basın”, **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst., s. 277.

suçlandırılan gazeteciye iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu. Aldığı bu son tedbirlerle DP iktidarı seçim dönemi öncesi hazırlıklarını tamamlamış oluyordu. Karşılarındaki muhalif güç ise, bundan üç ay önce alınan bir kararla bütün maddi imkânlarından yoksun bırakılmıştı. Muhalefet, iktidara karşı güç birliği oluşturmak için çalışmaya başladı. CHP ile Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP)⁴⁷ arasında uzun görüşmeler yapıldı. Dokuzuncu Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM), 12 Mart 1954 tarihinde, seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılmasına oy birliğiyle karar alarak, kendi kendini feshetti. 28 Mart'ta DP ve Halk Partisi'nin yoklamaları yapıldı. Milletvekili olmak isteyenlerin sayısı rekor bir seviyedeydi. Sadece bu iki partiye aday olmak için 14000 kişi başvurmuştu.⁴⁸ Oysa DP Genel İdare Kurulu merkezden aday göstermek istiyordu. Sonuçta ortalama bir çözüm bulundu. Yoklamalar yapıp adaylar seçildikten sonra bunların bir kısmı, merkezin arzusuna uyarak çekildiler. Böylece genel merkeze bir kontenjan tanınmış oldu. 12 Nisan'da kesin listeler ilan edildi. DP'nin 256 milletvekili yeniden aday olmuştu. Diğerleri yeni yüzlerdi. Orgeneral Nuri Yamut, Hikmet Bayur, Behçet Uz, Nuri Demirağ, Lütfi Kırdar, Ahmet Tekelioğlu, Rauf Onursal, Kara Kemal gibi tanınmış isimler de DP listesindeydiler.⁴⁹

Bir yandan aday saptama işlemleri yapılırken, öte yandan DP yöneticileri tantanalı temel atma ve kurdele kesme törenleri düzenliyordu. 4 Nisan 1954'te, Samsun limanının temeli atıldı. 22 Nisanda, Celal Bayar İzmit'teki üçüncü kâğıt fabrikasını hizmete açtı. 26 Nisan'da Mersin limanının inşaatına başlandı. Bu

⁴⁷ Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), Millet Partisinin kapatılmasından sonra Millet Partisinin bazı üyeleri tarafından kurulmuştur. CMP'nin genel başkanı Ahmet Tahtakılıç'tır. Albayrak, **a.g.e.**, s. 499.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1954.

⁴⁹ **Zafer**, 13 Nisan 1954.

törenler vesilesiyle yapılan konuşmalarda kalkınma hareketleri övülüyor, vatandaşın kafasında DP lehindeki gelişme daha da güçlendirilmeye çalışılıyordu.⁵⁰

Genel seçimler, 2 Mayıs 1954 Pazar günü sakin bir ortamda yapıldı. Halk bunlara büyük bir ilgi gösterdi. Katılma oranı % 88.63'ü bulmuştu. Sayım neticesinde DP'nin ezici bir çoğunluk kazandığı ve hatta %3'lük bir ilerlemeyle, 1950'nin büyük zaferini geride bıraktığı anlaşıldı. DP tüm oyların %56,6'sını almış, CHP ise %5 oranında oy kaybına uğrayarak oyların ancak %34,8'ini alabilmiştir. DP Malatya, Kars, Sinop, Tunceli, Erzincan ve Kırşehir illeri hariç tüm illerde seçimi kazanmıştır.⁵¹ DP, toplam oyların 5.313.659'unu alarak 541 milletvekilliğini kazanabilmişti. Genel seçimlere katılım, hiçbir yasal zorunluluk olmadığı halde çok yüksek oranlara ulaştı. Bunun en önemli nedeni; halkın demokratik yaşama alışması, onu sevmesi ve bu yaşam biçiminden vazgeçmek istememesidir. Seçim sonuçları, iktidar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı.⁵² DP'nin bu başarıyı elde etmesinin nedenlerine bakacak olursak şunları söyleyebiliriz: DP iktisadi alanda büyük hamleler gerçekleştirmiş, daha iktidarının ilk yıllarında milli gelir %15 oranında artmıştır. Bu artış daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. DP iktidarının iktisadi alanda başarısının esas kaynağını tarım alanı oluşturmuştur. Tarımda bu gelişmeyi elde etmek için çeşitli araçlar kullanılmıştır. Öncelikle tarım alanını genişletmiştir. Bunun için devletin elindeki toprakların bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmıştır. Nüfusun bir kısmı bu yeni çalışma alanında istihdam edilmiştir. Tarımda makineleşmeye gidilmiştir. DP, kısa bir zamanda memleketteki traktör sayısını on misli arttırmıştır. Ziraat Bankası aracılığıyla tarım

⁵⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 139.

⁵¹ Cem Çakmak, "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst., s. 259.

⁵² Albayrak, **a.g.e.**, s. 259.

kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmıştır. Tarımsal fiyatlar yükseltilerek köye çok daha büyük miktarda para akması sağlanmıştır. DP yol ve köprü inşaatına büyük önem vermiştir. Köylerin çoğuna yol yapılmış, var olan yollar dahi iyi duruma sokulmuştur. Bu sayede köyleri piyasa ekonomisine bağlamak mümkün olmuştur. Köylünün yaşantısında olumlu değişiklikler olmuştur. Bu durum köylüyü DP'ye gönülden bağlamıştır. Sanayi alanında da önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Madencilik, şeker, çimento ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. DP'nin halkın sevgisini kazanmasında etkili olan bir diğer noktada DP'nin memur sultasını kıran parti olmasıdır. Halk kendisini hor gören bir yönetim anlayışına, DP'nin aracılığıyla başkaldırmıştır. Manevi yönden halkı DP'ye bağlayan bir diğer etmen de, bu iktidar zamanında eski laiklik anlayışının hayli hafifletilmiş olmasıdır. DP'nin başarısında rol oynayan etmenlerden biri de bu partinin kazandığı aydın desteğidir. O dönemde aydınların çoğunluğu, 1950 iktidar değişikliğini tam anlamıyla desteklemişler ve DP'ye büyük umutlarla bağlanmışlardır.⁵³

2.2. DP İKTİDARININ DURAKLAMA DÖNEMİ (1954-1957)

2.2.1. ÜÇÜNCÜ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ

DP, 1954 genel seçimlerinden daha büyük bir başarı ile çıktıktan sonra, DP Meclis Grubu ilk toplantısını 12 Mayıs'ta yaptı. Bu toplantıda Grup Başkanlığına Hulusi Köymen seçildi. Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da Meclis Başkanlığı'na seçildi. Seçimlerden sonra TBMM de ilk toplantısını 14

⁵³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 141-144.

Mayıs 1954 tarihinde yaptı. Celal Bayar, Menderes'i yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Adnan Menderes üçüncü kabinesini, 17 Mayıs'ta meclise arz etti.

Adnan Menderes'in üçüncü kabinesi şöyle idi:

Başbakan	: Adnan Menderes
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Fatin Rüştü Zorlu
Devlet Bakanı	: Mükerrerem Sarol
Devlet Bakanı	: Osman Kapanı
Adalet Bakanı	: Osman Şevki Çiçekdağ
Milli Savunma Bakanı	: Ethem Menderes
İçişleri Bakanı	: Namık Gedik
Dışişleri Bakanı	: Fuat Köprülü
Maliye Bakanı	: Hasan Polatkan
Milli Eğitim Bakanı	: Celal Yardımcı
Bayındırlık Bakanı	: Kemal Zeytinoğlu
İktisat ve Ticaret Bakanı	: Sıtkı Yırcalı
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Behçet Uz
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Emin Kalafat
Ziraat Bakanı	: Nedim Ökmen
Ulaştırma Bakanı	: Muammer Çavuşoğlu
Çalışma Bakanı	: Hayrettin Erkmen
İşletme Bakanı	: Fethi Çelikbaş

II. kabinede olup da yenisinde olmayanlar; Rıfkı Salim Burçak, Kenan Yılmaz, Yümnü Üresin ve Ekrem Hayri Üstündağ'dı. III. kabineye yeni girenler ise; Fatin Rüştü zorlu, Mükerrerem Sarol, Osman Kapani, Namık Gedik, Behçet Uz ve

Muammer Çavuşoğlu'ydu. Yeni kabine programını 23 Mayıs 1954 günü grupta okuyarak oy birliğiyle güvenoyu aldı. Program 24 Mayıs günü TBMM'de okundu ve 26 Mayıs günü müzakeresi yapıldı.⁵⁴

Üçüncü Menderes hükümetinin programının ilk bölümü daha çok DP iktidarının ilk dört yıl içinde yaptıklarının bir savunmasından oluşuyordu. Başbakan Menderes, programın ikinci bölümünde ise, yeni dönemde yapmayı planladıkları konular üzerinde durarak, bu dönemde sanayinin yanı sıra ziraate de büyük önem vermeye devam edeceklerini söyledi. Türk parasının değerinin korunacağını, daha önceki hamlelerin devam ettirileceğini, ithalatın da artırılarak kaynakların daha iyi kullanılacağını, vergilerin sosyal adalet ilkelerine göre düzenleneceğini, toprak dağıtımının devam ettirileceğini, sağlık işlerine önem verileceğini ve dış politikada ise ABD başta olmak üzere, Batılı demokratik devletlerle daha sıkı bir ilişki içerisine gireceklerini açıkladı. Üçüncü Menderes Hükümeti için TBMM'de güven oylaması yapıldı. Yeni kabine 491 olumlu oy alarak ezici bir çoğunlukla güvenoyu aldı.⁵⁵

2.2.1.1. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi

DP, 1954 genel seçimleriyle muhalefeti adeta TBMM'den tasfiye etmiş görünüyordu. Bu durum Demokratların bazı konularda daha hırçın ve duygusal hareket etmelerinde çok etkili olacaktı. Demokratlar, önce kendilerine muhalefet eden kesimleri etkisiz hale getirmekle işe başlamıştı. 30 Haziran 1954'te çıkarılan bir kanunla, Kırşehir ilçe haline getirildi ve Nevşehir iline bağlandı.⁵⁶ Kırşehir'in

⁵⁴ Burçak, **a.g.e.**, s. 220.

⁵⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 265-266.

⁵⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:X, C.1, 30 Haziran 1954, s. 343.

suçu, MP'ye ve onun yerini alan CMP'ye ısrarla oy vermesiydi. Bu yasanın görüşülmesi sırasında, iktidar ve muhalefet arasında sert tartışmalar olmuş, seçimlerde CMP'den Kırşehir milletvekili olarak meclise giren Osman Bölükbaşı kınama cezası almıştır.⁵⁷

2.2.1.2. Yeni Kanunlar

Yeni hükümet, muhalefetin birleşmesini engellemek ve muhalefeti etkisiz hale getirmek amacıyla arka arkaya birkaç kanun çıkardı. 30 Haziran'da 5545 sayılı seçim yasaının; 35, 71, 89, 91, 109, 110, 135 ve 166. maddelerini değiştiren ve 45, 46, 47 ve 48. maddelerini de yürürlükten kaldıran 6428 sayılı yasayı kabul edecekti. Bu değişikliklere göre; bir seçim bölgesinden bir siyasi partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasi partinin listesine girmeleri ya da başka bir yerden bağımsız aday olmaları olanağı ortadan kaldırılıyor, bir partiye başvuruda bulunup da o partinin listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan adayın, başka bir partiden aday olması söz konusu olamıyordu. Bu yasayla yapılan değişikliklere göre; devlet memurlarının aday olabilmeleri için, seçimden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu getiriliyor, ayrıca bundan sonraki seçimlerde siyasi partiler karma liste yapamayacaklardı. Muhalefetin radyodan yararlanmasını öngören maddeler, seçim yasasından çıkarıldı. Demokratik olmayan bu değişiklikler, muhalefetin tepki göstermesine neden oldu. Muhalefet, vatandaşın ahlak anlayışına müdahale etmek, memurları seçim sahası dışında bırakmaya çalışmak, radyoyu kendi tekelinde

⁵⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 266.

tutmayı amaçlamak ve vatandaşın seçme özgürlüğünü kısıtlamak gibi nedenlerle iktidarı suçlayacaktı. İktidar ise bu görüşlerin tam tersini savunacaktı.⁵⁸

DP iktidarının Haziran ayı içinde TBMM gündemine getirdiği bir diğer yasa da; Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve Üniversite Öğretim Üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmetini tamamlamış olmaları durumunda “*re’sen emekliye sevk edilmelerini*” öngören yasadır. Muhalefet tarafından “*Tasfiye Kanunu*” diye adlandırılan bu yasa muhalefetin rahatsız olmasına yol açacaktı.⁵⁹ İktidarın böyle bir yasa ile kendisine eleştiride bulunma olasılığı bulunan kişi ve kurumlar üzerinde baskı yaratmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Demokratlar çok daha ileriye giderek 6 Temmuz 1954’te kabulünü sağladıkları bir kanunla memur güvencesini kökünden yok ettiler. Bu yeni kanuna göre emekliye sevk için, belli bir süre hizmet görmüş olmak şartı bütünüyle kaldırılıyordu. Bundan böyle herhangi bir resmi kuruluşta görevli olan bir memur, çalışma süresine bakılmaksızın işten atılabilecekti. Tek hafifletici husus, işten uzaklaştırıldığı tarihi izleyen, aybaşından başlamak üzere altı ay, maaşının bir kısmının kendisine ödenmesiydi. Eğer bu süre içinde, bağlı olduğu kurum kendisini yeni bir göreve tayin etmezse bu memur hakkında emeklilik işlemi uygulanacaktı. Ayrıca kanunun üçüncü maddesinde, “Bu kanun gereğince alınacak vazifeden uzaklaştırma karar ve muamelelerinden dolayı bu muameleyi tatbik eden idare ve şahıslar aleyhinde hiçbir idari ve adli kaza merciine müracaat olunamaz” demek suretiyle iktidara verdiği genel azil yetkisini sınırsız olarak kabul ediyordu. Azil kanunun bir sonucu da üniversite özerkliğinin ortadan kalkmasıydı. Kanunun ikinci maddesine göre, Milli Eğitim Bakanı, istediği üniversite üyesini işinden atabilecekti.

⁵⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 164-165.

⁵⁹ **Vatan**, 22 Haziran 1954.

Bunun tek şartı, ilgili üniversite senatosunun görünüşünü almaktı. Ancak bu şart bağlayıcı değildi. Yani bakan, istediği takdirde senatonun görüşüne uymayabilirdi.⁶⁰

2.2.1.3. Muhtar Seçimleri

İktidarın kabul etmiş olduğu bu yasalardan dolayı CMP ve Türkiye Köylü Partisi(KP) 16 Ağustos'ta yaptıkları bir açıklama ile muhtar seçimlerine katılmama kararı aldılar. Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı İnönü, seçimlere girmek konusundaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: *“Biz CHP olarak vazifeye devam edeceğiz. Siyasi parti olarak vazifeye devam mücadele ile olur. Seçime girmek, TBMM’de salâhiyetli kürsüden memleket davalarını duyurmaktır. Mücadele etmezsen, seçmen nazarında her şeyini kaybedersin...”* CHP Kurultayı, seçimlere katılmanın parti yararına olacağını düşünerek seçime katılma kararı aldı. 7 Kasım 1954'te yapılan muhtar seçimlerinde muhalefet, seçimlerde iktidarın baskı yaptığını ve seçimlere katılma oranının bazı yerlerde %6-7'ye düştüğünü iddia etti. Muhtar seçimlerine katılım oranı gerçekten de düşük olmuş; resmi rakamlara göre, 3.549.722 seçmenden yalnızca 1.231.188'i sandık başına gitmiş ve seçimlere katılım oranı %34.68'de kalmıştı. Bu seçimlerde 4523 mahalle ve ihtiyar Heyeti seçimi yapılmış ve seçimler sonucunda DP 3.410, CHP 775, mahalle ve ihtiyar heyeti üyeliği kazanmışlardı. Bütün Türkiye'deki köylerde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinde seçmen sayısının 7.775.342 olmasına karşın, bunlardan 5.221.278'i oyunu kullanmış

⁶⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 166-167.

ve katılım oranı %67.15 olmuştur. Seçimlerde 34.211 köy muhtarlığından DP 26.191, CHP 5.943, CMP 135, KP 42, bağımsızlar 1.900'ünü alabilmişlerdi.⁶¹

2.2.1.4. Belediye Seçimleri (1955)

İktidar, değiştirilen seçim yasasına uygun olarak, muhalefeti radyodan yararlandırmamış ve özellikle CHP'ye ağır suçlamalarda bulunmuştu.⁶² 1955 yılında iktidarın basına kısıtlamalar getirmek istemesi ve İspat Hakkı Yasası ile basının “*ispat hakkını*” ortadan kaldırmaya yönelik yasa tasarısı hazırlaması, yargıç ve yargı bağımsızlığı gibi konular iktidar muhalefet ilişkilerinde önemli sorunlara yol açacaktı. DP iktidarının 1954 yılında kabul ettiği ve özellikle yargı ve yargıç bağımsızlığını zedeleyen yasalar tartışma konusu olmuş, DP içinde bile bu yasaya muhalefet edenler parti ve hükümet içinde huzursuzluk yaratmışlardır. Yasa tasarısının gündeme gelmesiyle birlikte, sayıları bir anda 19'a yükseldiği için “19'lar” ya da “İspatçılar” olarak bilinen bu muhalifler, siyasi havanın gerginleşmesine neden olmuşlardır. Bütün çabalara karşın basına ispat hakkını ortadan kaldıran tasarının kabul edilmesine engel olamamışlardır. DP iktidarının, giderek muhalefet tanımaz uygulamaları karşısında CMP bir bildiri yayınlamak belediye seçimlerine girmeyeceğini açıklamıştır.⁶³ 5 Ağustosta da CHP bir bildiri yayınlamak, seçimlere katılmayacağını söylemiştir.⁶⁴

İki muhalefet partisinin seçimleri boykot etmesi iktidar tarafından tepkiyle karşılandı. Yerel seçimler, 23-30 Eylül 1955 tarihinde yapıldı. Oyunu kullanan

⁶¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 268-269.

⁶² Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii I**, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1965, s. 318.

⁶³ **Ulus**, 4 Ağustos 1955.

⁶⁴ **Ulus**, 6 Ağustos 1955.

seçmenlerden 3.389.167'si DP'ye oy verdiler. CHP ve CMP katılmadığı için, seçim kampanyası oldukça sönük geçmiştir. 13 Kasım 1955 tarihinde yapılan Belediye Meclisi seçimlerinde de yine aynı muhalefet partileri, seçimleri boykot etmiştir. Seçimlerde; 3.873.987 seçmenden 1.461.219'u oyunu kullandı. Katılım oranı %37.12'de kaldı.⁶⁵

2.2.1.5. Dördüncü Büyük Kongre(15-20 Ekim 1955)

DP'nin dördüncü büyük kongresi son derece bunalımlı bir dönemde toplandı. 6-7 Eylül olaylarının ülke üzerinde bıraktığı kötü tesirler, döviz kıtlığı sebebiyle yatırımlarda durgunluk ve aksama olması, birçok ihtiyaç maddelerinin piyasada bulunamaz hale gelmesi ve bütün bunlara bir de ispat hakkı kanunu teklifinin ortaya çıkardığı çalkantılar ve parti içinde yarattığı buhran eklenmiştir. Zaten bu kongrenin toplanması iki yıl ertelenmiş ve bu arada hoşnutsuzluklar iyice birikmişti. Dördüncü Büyük Kongre, 15 Ekim 1955 Cumartesi günü saat 10'da Ankara'da Büyük Sinema binasında toplandı. 1300 delege katıldı. Adnan Menderes kısa bir konuşmayla kongreyi açtı. Yapılan seçim neticesinde kongre başkanlığına Tevfik İleri getirildi. Dördüncü Büyük Kongre'nin en önemli konusu, DP içinde oluşan ve bir süre içinde tasfiye edilen ispatçılar olmuştur. Adnan Menderes, konuşmasında muhalefetin yıkıcı girişimlerinden bahsetti ve sonra sözü ispatçılara getirerek onları şiddetle eleştirmiştir. Onları, "*iktidarı soğuk hançerle arkasından vurmaya ve yere sermeye*" çalışmakla suçlayacaktı. Menderes ispatçıların partiden çıkarılmalarını anlatırken,

⁶⁵ **Zafer**, 20 Eylül 1955.

bu hareketin ispat hakkı bahanesi altında bir iftirak, bir ayrılık hareketi olduğunu söylemiştir.⁶⁶

Büyük Kongrede, 19 kişinin DP'den çıkarılması kabul edilmiş, ancak Başbakan 18 Ekim günü yaptığı konuşmada ispatçılara, partiye dönmeleri için son bir kez çağrıda bulunmuştur. Kongrenin ikinci günü seçimler yapıldı. Adnan Menderes yine genel başkanlığa seçildi. Genel kurul raporu oy birliğiyle kabul edildi. Genel İdare Kurulu'na seçilenler ise oy sırasına göre şu kişilerdir: Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Rıfki Salim Burçak, Atıf Benderlioğlu, Osman Şevki Çiçekdağ, Kamil Gündeş, Emin Kalafat, Tevfik İleri, Remzi Birant, Mükerrer Sarol, Rauf Onursal ve Celal Ramazanoğlu'dur. Kongrenin üçüncü günü eleştirilerin ve dileklerin konuşulmasıyla geçti. İktisadi durum ve fiyat artışları eleştirildi. Din konusunda taleplerde bulunuldu. Ortaokullara din dersi konması istendi. Bu kongre, DP içinde kurucuların ve özellikle bunlardan Menderes'in gücünü yeniden göstermesi bakımından önemli bir fırsat olmuştur.⁶⁷

2.2.1.6. İspat Hakkı ve DP'nin İçindeki Bunalım

DP'nin dört yıllık iktidarı döneminde parti içinde bazı anlaşmazlıklar olmuş, ancak bunlar büyümeden önlenmişti. Bu anlaşmazlıkların daha çok Başbakan Menderes ile bakanları arasında ortaya çıktığı ve sonuçta da bakanların istifası ile sorunun çözümlendiği görülmektedir. Çoğunluğu Menderes hükümetlerinde görev almış muhaliflerin kendilerine ters düşen konularda istifa ettiği görülmektedir.⁶⁸

⁶⁶ Burçak, **a.g.e.**, s. 345-348.

⁶⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 182.

⁶⁸ Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Basımevi, Ank., 1976, s. 82.

Hükümet içindeki sarsıntılar özellikle ikinci Menderes kabinesinde en üst düzeye ulaşmış ve kabinenin TBMM'den güvenoyu aldığı 2 Nisan 1951 tarihinden 8 Aralık 1952 tarihine kadar geçen süre içinde on altı bakandan, onunda değişiklik yapılmıştı. Vekâlet ile yürütülen bakanlıklar, 1952 yılında önemli bir sorun haline gelmişti. Başbakan Menderes, bu muhalefetleri hiçbir zaman yeteri kadar ciddiye almamış ve muhaliflerine karşı çok sert davranmış, onları tasfiye etmenin ya da etkisiz hale getirmenin yollarını aramıştı. Bakanlıklarda 1953 yılında, adeta bir yaprak dökümü yaşanmış, ticaret açığının gittikçe büyümesi, hayat pahalılığı ve hububat satışında uğranılan güçlükler nedeniyle Ekonomi ve Ticaret Bakanı Enver Güreli istifa etmiş yerine Fethi Çelikbaş getirilmişti. Fethi Çelikbaş bu görevinde yaklaşık bir yıl kalmış, 1954 tarihinde yeni kabinede İşletmeler Bakanı olmuş ve bu görevinden de istifa etmiştir. Bütün bu istifaların ortaya çıkardığı gerçek, Başbakan Menderes'in kendi politikalarında, aşırı derece de ısrar etmiş olması nedeniyle kabine üyeleri üzerinde baskı kurmuş olmasıydı. DP içinde asıl muhalefet, basına ispat hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan yasa nedeniyle ortaya çıkmıştı. İktidar uygulamalarının basın tarafından eleştirilmesi, bazı yolsuzluklar olduğu iddiaları, hükümetin basına kısıtlamalar getiren bir yasa tasarısı hazırlamasına neden olmuş ve 9 Mart 1954 tarihinde kabul edilen 6334 sayılı "*yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı suçlar hakkında yasa*" kabul edilmiştir. İktidar aynı gün Basın Yasası'nın da 36. maddesini, 6337 sayılı yasa ile değiştirerek, ağır cezayı gerektiren basın suçlarının Ağır Ceza Mahkemeleri'nde görülmesini yasalaştırmıştı. Kısacası;

6334 sayılı yasa basına kanıtlama (ispat) hakkını⁶⁹ ortadan kaldırıyordu. DP içindeki rahatsızlığı arttıran bu yasadan sonra, basına ceza yağdırılmaya başlanacaktı.⁷⁰

Fethi Çelikbaş başta olmak üzere, üçü eski bakan olan on DP milletvekili, 2 Mayıs 1955 tarihinde TBMM'ye "*ispat hakkı önergesini*" vereceklerdi. Fethi Çelikbaş ve arkadaşları bu önergelerde; "Türk Ceza Yasası'nın 481. maddesindeki, 16 Mart 1945 tarih ve 3 sayılı "*tevhid-i ictihat*" kararının kaldırılmasını temin edecek bir fıkra ilavesini" istemişlerdir. Bu önergeye; Fethi Çelikbaş'tan başka, Enver Güreli, Turan Güneş, Raif Aybar, Seyfi Kurtbek, Kasım Küfrevi, Ş. Kamil Mengü, Ekrem Alican, İbrahim Öktem, Muhlis Bayramoğlu ve Mustafa Ekinci de imza koymuşlardı. Bu milletvekilleri önergelerde, basına ispat hakkı verilmedikçe Bakan, Yargıç ve Devlet Memuru gibi görevlilerin "kuşku altında kalacaklarını" ileri sürüyorlardı.⁷¹

İspat hakkını savunan önerge sahiplerine, tarihimizde "*ispatçılar*" adı verilmiştir. İspatçıların önergesi, basında geniş yankılar uyandırmıştır. Durumun ciddiyetini anlayan Başbakan Menderes, bu konuyu 10 Mayıs 1955 tarihinde, DP Meclis Grubunda gündeme getirmiştir. Menderes ile öteden beri anlaşamayan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 21 Temmuz'da ispatçılara katıldığını açıklamıştır.⁷²

Başbakan Menderes, ispatçıları çağırarak, kendilerinden önergelerini geri almalarını istemiş, Menderes ile İspatçılar arasında kavga başlamıştı. Menderes ise ispatçıları, muhalefetin oyuncağı olmakla suçlamıştı.⁷³ Kıbrıs sorununun olduğu ve

69"*İspat hakkı, gazetecilere yayımladıkları haberler dolayısıyla haklarında dava açılması halinde haber konusu iddiayı ispat etme hakkını vermeyi ve ispatın davalının durumunu etkilemesini öngörüyordu.*" Nuran Yıldız, "**Demokrat Parti İktidarı ve Basın**" www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/29_nuran_yildiz.pdf, (Erişim: 09.10.2014).

⁷⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s. 276-277.

⁷¹ **TBMM ZC**, Devre:X, C.11, 2 Mayıs 1955, s. 526-527.

⁷² **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1955.

⁷³ Toker, **a.g.e.**, s. 108-109.

6-7 Eylül olaylarının yaşandığı günlerde DP içindeki muhalefet yeniden canlanmış, parti ileri gelenlerinden Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Fethi Çelikbaş ve Mükerrer Sarol, Menderes'i açıkça eleştirmeye ve aleyhinde bulunmaya başlamışlardı. Genel İdare Kurulu, Çelikbaş ve Karaosmanoğlu'na baskı yaparak imzalarını geri aldirtmaya çalıştıysa da başarı sağlayamadı. Bunun üzerine ihraçlar başladı. İlk önce Feridun Ergin, Haysiyet Divanına verildi. İspat hakkı önergesini imzalamış olan 19 milletvekili, 12 Eylül 1955'te divana sevk edildi. Divana sevk edilen milletvekilleri şunlardır: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, Ziyat Ebüzziya, Sabahattin Çıracıoğlu, Kasım Küfrevi, İbrahim Öktem, Raif Aybars, Turan Güneş, Ekrem Alican, Muhlis Bayramoğlu, Enver Güreli, Fethi Çelikbaş, Şeref Kamil Mengü ve Mustafa Ekinci'dir. İlk toplantısını 14 Ekim'de yapan Yüksek Haysiyet Divanı, bunlardan dokuz milletvekilinin partiden ihracına, geri kalanlar hakkında ise soruşturmanın derinleştirilmesine karar verdi. Divan ertesi gün büyük kongre toplanacağından, parti içi muhalefeti bölmek amacıyla on dokuzları iki gruba ayırmıştı. On dokuzlar bu oyuna gelmediler ve ertesi gün henüz ihraç edilmemiş on milletvekili de partiden istifa etti. Başbakan Menderes, bu büyük bunalımdan başarı ile çıkmış görünüyordu.⁷⁴

⁷⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 180-181.

2.2.1.7. Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti'nin İstifası

Üçüncü Menderes Hükümetinin, iktidar dönemi oldukça kısa sürdü. Çünkü 1954-1955 yılları, DP iktidarı açısından iç ve dış politikada önemli sorunların yaşandığı yıllar olmuştur. İktidar bu dönemde muhalefetle sert ilişkiler içine girmişti. İktidarın ekonomik politikası ise beklenen sonuçları vermediği gibi özellikle kömür ve şeker gibi önemli bazı tüketim mallarının bulunmasında sıkıntılar başlamıştı. Hükümet, uyguladığı politikaları eleştiren basına karşı sert tedbirler almış, buna karşı çıkan gazeteciler ağır şekilde cezalandırılmışlardı. Mesela Hüseyin Cahit Yalçın tutuklanarak 26 ay hapse mahkûm oldu. 24 Kasım'da yazar Bedii Faik tutuklandı. Dış politikada ise; Kıbrıs sorunu Türkiye'nin Yunanistan ve diğer devletlerle olan ilişkilerinde olumsuz etkiler yaratmış, 6-7 Eylül olaylarının ise iç ve dış politikadaki faturası ağır olmuştur. İç işleri Bakanı Namık Gedik istifa etmek zorunda bırakılmıştı. DP Meclis Grubu, 12 Eylül toplantısında Gedik'i ağır şekilde suçladıktan sonra, Grup üyeleri hükümetin öteki üyelerine de güvenleri olmadıklarını söylemişlerdi. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Devlet Bakanı ve Milli Savunma Bakanı görevlerinden istifa etmişlerdir. Hükümet gerek parti içi, gerekse Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve dış politik sorunları altında ezilmiştir.⁷⁵

29 Kasım 1955'te on yıllık DP iktidarının en fırtınalı grup toplantısı yapıldı. Milletvekilleri çok ağır eleştiriler yaptılar. Milletvekilleri, bakanları suçluyor ve birer birer düşürüyorlardı. İlk kurban, Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı oldu. Arkasından Maliye ve Dışişleri bakanları istifa ettiler. Sonunda bütün bakanlar çekildiler. Menderes'in dayanacak gücü kalmamıştı. Onun da istifa etmekten başka çaresi

⁷⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 281.

kalmamıştı. Tam o sırada Mükerrerrem Sarol, Menderes ile görüşerek ona; “gruptan yalnız kendisi için güvenoyu istemesini” önermiştir. Başbakan Menderes, bu öneriyi benimsemiş ve yalnız kendisi adına Gruptan güvenoyu istemiştir. Bunun üzerine iki önerge verildi. Birincisi hükümetin toptan istifasını, ikincisi ise Menderes hariç bakanların çekilmesini istiyordu. Önergeler oylandı ve birincisi reddedilerek ikincisi kabul edildi: Böylece hükümet düştü, sadece başbakan güvenoyu almış oldu. Menderes Hükümeti, 30 Kasım 1955 tarihinde istifa etti.⁷⁶

2.2.2. DÖRDÜNCÜ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ

Cumhurbaşkanı Bayar, yine Adnan Menderes’i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Yeni kabinenin kurulduğu 8 Aralık 1955 günü ilan edildi. Dördüncü Menderes Kabinesi 9 Aralık günü mecliste okundu. Yeni kabinede yer alan isimler şunlardır:

Başbakan	: Adnan Menderes
Devlet Bakanları	: Mehmet Cemil Bengü, Şemi Ergin, Emin Kalafat, Celal Yardımcı
Adalet Bakanı	: Hüseyin Avni Gökçürk
Milli Savunma Bakanı (vekaleten)	: Adnan Menderes
İç İşleri Bakanı	: Ethem Menderes
Dış İşleri Bakanı	: Fuat Köprülü
Maliye Bakanı	: Nedim Ökmen
Milli Eğitim Bakanı	: Ahmet Özel

⁷⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 184-185.

Bayındırlık Bakanı	: Muammer Çavuşoğlu
İktisat ve Ticaret Bakanı	: Fahrettin Ulaş
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Nafiz K�rez
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Hadi H�kmen
Tarım Bakanı	: Esat Budakoğlu
Ulaştırma Bakanı	: Arif Demirer
Çalışma Bakanı	: Mümtaz Tarhan
İşletmeler Bakanı	: Samet Ağaoğlu

Dördüncü Menderes Kabinesinin  yelerinin sekizi eski kabineden alınmıştı, dokuzu da ilk defa kabineye giren kişilerdi. Yeni kabine, programını grupta 13 Aralık 1955 günü okudu. Gruptaki konuşmacılardan sonra güven oylamasına geçildi ve oylamaya katılan 385 üyeden; 37'si red, 7'si çekimser oy kullanırken, Dördüncü Menderes Kabinesi Grupta 341 oy ile güven aldı.⁷⁷

Başbakan tarafından hükümet programı 14 Aralık 1955 tarihinde TBMM'de okundu. Yeni programda şu vaatlere yer verilmiştir: Anayasada değişiklikler yapılacak ve bunlar mutlaka genel seçimlerden önce tamamlanacak, seçim kanununda yapılan son değişiklikler kaldırılacak ve kanun eskisinden daha ileri hale getirilecek, devlet yatırımları bir plana bağlanacak, bütçe denk hale getirilecek, karaborsa ile mücadele için elden gelen gayret gösterilecek, vurgunculukla mücadele edilecek, ihtiyaç maddeleri için adil bir dağıtım sistemi ön plana alınacak, bir Sanayi ve Madenler Bakanlığı kurulacak, yirmi beş senesini dolduran memurların, yargıçların, profesörlerin emekliye sevk edilebilmeleri hükmü kaldırılacaktı.⁷⁸

⁷⁷ Burçak, **a.g.e.**, s. 370-371.

⁷⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 188.

Dördüncü Menderes Hükümeti, meclisten güvenoyu aldıktan sonra yaptığı ilk iş, uzun zamandan beri muhalefetin eleştirdiği sıkıyönetime Ankara ve İzmir’de son vermek olmuştur.⁷⁹ 20 Aralık’ta DP Grubu, adı döviz yolsuzluğuna karışan Sıtkı Yırçalı, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu hakkında, meclis soruşturması açılmasına karar verdi. Böylelikle hem kamuoyu hem de meclis ve parti grubunda hükümetin aklanması sağlanmaya çalışılmıştır.⁸⁰

2.2.2.1. Basın Kanununda Yeni Kısıtlamalar

Türkiye’nin iç ve dış siyasi ve ekonomik sorunlarının 1956 yılında daha da ağırlaşması muhalefetin ve basının hükümete karşı sert eleştiriler yöneltmesine neden olmuştu. Muhalefet tepkilerini bazen mitingler yoluyla dile getiriyordu ve bunda da başarı sağlıyordu. Bu durum iktidarın yeniden huzursuzluk duymasına sebebiyet verdi. Bu yüzden hükümet, 1956 yılında 5680 sayılı Basın Yasasının bazı maddelerinin değiştirilmesine ve üç yeni madde eklenmesine karar vererek, bu konuda bir tasarı hazırlamıştır. Tasarıya göre; süreli yayınların sorumlu müdürlerinde en az lise mezunu olmaları, devamlı Türkiye de oturmaları, amme hizmetlerinden yasaklı olmamaları, ağır hapis, kusurlu suçlar hariç olmak üzere altı aydan fazla hapis cezası ile hüküm giymemiş olmaları gibi nitelikler aranmıştır. Ayrıca süreli yayınlarda işlenen bir suçtan dolayı suçu işleyenin yanı sıra haber ya da belgeleri verenlerle, sorumlu müdürler ve yayının sahiplerinin de cezalandırılmaları kabul edilmiştir. Bir haber hakkındaki yanıt ve yalanmada ise hiçbir şekilde değişikliğe uğratılmaksızın, alındığının ertesi günü aynen yayınlama zorunluluğu getirilmiş, ceza

⁷⁹ **Zafer**, 20 Aralık 1955, s. 1.

⁸⁰ **Zafer**, 21 Aralık 1955, s. 1.

davalarına ait haberlerin yargı kararı ile yasaklanabilmesi kabul edilmiş ve basın suçlarına verilen cezalar da arttırılmıştı.⁸¹

6334 sayılı “*yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı suçlar konusundaki yasa*” da da değişiklik yapılması için bir tasarı hazırlanmıştı. Bu tasarıya göre; *Neşir yoluyla ve radyo ile namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ile cezalandırılması* öngörülmüştü.⁸²

Basına getirilmek istenen bu sınırlamalar ve ağır koşullar muhalefetin tepkisine yol açmıştır. Çünkü bu tasarıların kabul edilmesiyle basın, ceza korkusuyla görevini yapamaz hale gelecekti. Basın tasarılarını savunan tek gazete, iktidarın yayın organı Zafer olmuştu. Basın yasasında değişiklik yapan 6733 sayılı yasa, 6 Haziran 1956 tarihinde, TBMM’de yapılan oylama sonucunda 51 olumsuz oya karşı, 286 olumlu oy ile kabul edilmiştir. Oylamaya DP milletvekillerinin yarısı katılmayarak bu yasaya olan tepkilerini göstermişlerdir. İktidar bu yasa ile, basınla arasındaki tüm bağları koparmış, muhalefet yılları ile iktidarının ilk döneminde büyük desteğini gördüğü basına, karşı tutum almış oldu. Basın da bundan sonraki mücadelesini oldukça zor koşullar altında sürdürmek zorunda kalacaktı.⁸³

2.2.2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Kabulü

1909 sayılı İçtimat-ı Umumiye Kanununa göre; önceden izin almadan toplantı ve yürüyüş yapılabilirdi ancak toplantı ve yürüyüş yeri parlamento binasına 1 km mesafeden daha fazla olması öngörülmekteydi. Aynı şekilde yine sarayın çevresi

⁸¹ TBMM ZC, Dönem:X, C.12, 6 Haziran 1956, s. 205.

⁸² Korkmaz, **a.g.m.**, s. 278.

⁸³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 285-287.

de bu bağlamda toplantı ve yürüyüşler için yasaklanmıştı. Sonuç olarak bakıldığında devletin idare edildiği saray ve parlamento binaları hariç, belli açık mahallerde önceden izin almadan toplantı yapılabilirdi.⁸⁴ İktidara ise bu kanunu kaldırarak yerine 27 Haziran 1956'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu kabul etti. Bu yeni kanunla, siyasal partilerin, seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklandı. Kapalı toplantılar da mahallin en büyük mülkiye amirinin iznine bağlandı. Kanunun 12. maddesine göre; “*Her nerede olursa olsun tezahürat, gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi...*” suç sayıldı. 13. maddede suç sayılan toplantıların dağıtılması için “*polisin hedef gösterilmeksizin, ateş açabilmesi*” ve yasaya aykırı hareket edenlerin suçun durumuna göre; 3 ay ile 3 yıl arasında hapis, 500 ile 5000 TL arasında da para cezası ile cezalandırılmaları kabul edilmişti. Bu kanun üzerine çaresiz kalan muhalefet meclisi terk etti. Aynı günlerde Fuat Köprülü, ikinci defa dışişleri bakanlığından istifa etti. Ne olursa olsun, Menderes bildiği yoldan dönmeyecekti: Muhalefetin meclisi boykotu da etkisiz kaldı. 11 Temmuz 1956'da, üç muhalif parti meclise dönünce, Menderes: “*Tıptış tıptış döndüler*” diyerek onlarla alay etti. Yeni yasa, toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusunda önemli kısıtlamalar getirmesi, yoruma açık maddelerinin çok olması nedeniyle, uygulamaları sırasında önemli sorunlar ortaya çıkacaktı. Yasanın ilk mağduru ise; Karadeniz gezisi sırasında Kasım Gülek olacaktı. Gezi sırasında Halk Partililerin toplantıları sürekli engellendi. 2 Ağustos'ta Kasım Gülek Rize'de mahkemeye verildi. Bazı dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıktığı bundan dolayı

⁸⁴ **Toplantı ve Yürüyüş Kanunu,**

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c004/ink083/mmbd01ic01c004ink0830050.pdf>, (Erişim 11.09.2014)

bir gösteri yürüyüşü yaratmakla suçlanıyordu. Gülek bu suçtan dolayı altı ay hapse mahkûm edildi. Muhalefet yoğun bir baskı altındaydı.⁸⁵ 3 Ağustosta Halk Partililerin Bakırköy’de İnönü için verecekleri bir ziyaret yasaklandı. Hürriyet Partisi il başkanlarının Ankara’da yapacakları toplantı yasaklandı. Siyasi meselelerin serbestçe tartışılabildiği tek yer olarak meclis kalmıştı. Meclis dışında muhalefet hemen hemen imkânsızlaşmıştı. Bu kanun ile getirilen kısıtlamalar her ne kadar iç güvenliği ve düzeni sağlamak gibi gerekçelere dayandırılmış olsa bile siyasi rejimin demokratik ruhuna aykırı bulunuyordu.⁸⁶

2.2.2.3. İktidar Muhalefet İlişkileri ve Milli Muhalefet Cephesini Kurma Çabaları

Baskı ve zorluklar karşısında muhalefet ister istemez işbirliğine itilmişti. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun çıkışını protesto etmek amacıyla 8 Temmuz 1956’da, üç muhalif parti, bir bildiri yayınlarak demokrasi için mücadelelerine azimle devam edeceklerini ilan etmişlerdi. Arkasından Hürriyet Partisi, diğer iki muhalif partiye somut demokratik hedefler üzerinde anlaşmaya varılmasını teklif etmiş; bu teklif üzerine toplanan CHP meclisi, 29 Eylül 1956’da verdiği bir kararla işbirliğini kabul etmişti. Ancak bu ilke anlaşmasından sonra muhaliflerin ayrıntılarda anlaşmalarına imkân olmadı ve işbirliği etme yolundaki girişimlerinden olumlu bir sonuç alınamadı.⁸⁷

⁸⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 194-195.

⁸⁶ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1956, s. 1.

⁸⁷ **Ulus**, 30 Eylül 1956.

İktidar ile muhalefet arasında 1957 yılının ilk aylarında, yeni bir bahar havası yaşanmaya başladı. Bu günlerde CHP lideri konuşmalarında daha ılımlı bir tutum alırken, Başbakan Menderes de iktidar ile muhalefet arasındaki kıyasıya mücadelenin durdurulmasını istedi.⁸⁸ Ancak bu uzlaşma uzun sürmeyecekti. Muhalefet partisi liderlerinden Osman Bölükbaşı'nın, Kırşehir'in yeniden il yapılmasını öngören yasanın görüşülmesi sırasında iktidara hakaret ettiği gerekçesiyle salondan çıkarılması ve 2 Temmuzda da hapsedilmesi, Milli Muhalefet Cephesi kurulması konusunu yeniden gündeme getirecekti.⁸⁹

Muhalefetin sesini kısımaya yönelik bütün bu gelişmeler, muhalefetin işbirliği konusunun yeniden gündeme gelmesine neden olacaktı. CHP lideri İnönü, 4 Temmuz 1957 tarihinde Hürriyet Partisi ve CMP ileri gelenleriyle yeni gelişmeleri görüştü. Bu görüşmede Hürriyet Partililer, ilk genel seçimler sonunda kurulacak meclisin "Kurucu Meclis" görevi yapmasını ve bu görevi yerine getirdikten sonra dağıtılmasını önerdiler. CMP'liler de muhalefet partilerinin seçimlere ortak girmelerinin zorunlu olduğu görüşünü savundular. CHP lideri İnönü ise her iki partinin görüşlerini inceledikten sonra, işbirliğine hazır olduklarını bildirdi. Bunun üzerine İnönü'nün İstanbul Taşlıktaki evinde CHP, CMP ve Hürriyet Partiliden bazı kişilerin katılımıyla bir dizi gizli görüşme yapıldı. Daha sonra üç muhalefet partisinin yetkili kurulları toplandılar ve Genel İdare Kurulları, üçlü konferans çalışmalarını onayladılar. Bu görüşmeler daha sonra da devam etti. 21 Ağustos 1957 tarihinde CHP lideri İnönü, muhalefet partilerinin işbirliği konusunda anlaşmalarını kamuoyuna açıkladı.⁹⁰

⁸⁸ **Zafer**, 26 Şubat 1957, s. 1.

⁸⁹ **Zafer**, 3 Temmuz 1957.

⁹⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s. 291.

Milli Muhalefet Cephesi, 4 Eylül 1957 tarihinde bir bildiri yayınladı. Muhalefetin iktidara geldiği takdirde; yargı bağımsızlığı, yargıç güvencesi, söz, basın, sendika ve toplanma özgürlüğü, üniversite özerkliği, anti-demokratik yasaların kaldırılması, anayasa değişikliği ve basına ispat hakkı tanınması gibi konularda üç partinin de anlaştıkları açıklandı.⁹¹ Milli Muhalefet Cephesi çalışmaları devam ederken, DP Meclis Grubu genel seçimlerin 27 Ekim 1957 Pazar günü yapılmasına karar verdi. Muhalefetin işbirliği yapmasını, DP'nin kurucularından olan Fuat Köprülü de destekleyerek, "DP'nin savunduğu ilkelerden ayrıldığını" iddia etti.⁹²

İktidar, muhalefetin işbirliğini önlemek için önce 9 Eylül'de 5545 Sayılı Seçim Yasasına 7037 sayılı yasa ile geçici bir madde ekleyerek; "*Her seçim çevresi için tespit edilecek milletvekili sayısının 1954 seçiminde bu çevreler için tespit edilmiş bulunan milletvekili sayısından aşağı olamayacağı*" zorunluluğu getirdi. Bu yasa gergin bir ortamda, iktidar partisine mensup 392 milletvekilinin olumlu oyları ile kabul edildi. Meclis, aynı gün seçimlerin yenilenmesi kararını aldı. İktidar, 11 Eylül tarihinde 5545 Sayılı Yasanın 35 ve 39.maddelerini, 7053 Sayılı başka bir yasa ile değiştirerek, "*siyasi partilerin seçimlere ortak liste halinde girmelerini yasaklayan*" bir düzenleme getirdi. Bu yeni düzenlemelerle, Milli Muhalefet Cephesinin seçimlere ortak liste halinde katılması engellenmiş oluyordu. İktidar ancak bu yasaların kabul edilmesinden sonra, rahat bir nefes alabilecekti. İktidarın getirdiği bu kısıtlamalara karşın muhalefet partileri, 13 Eylül'de yeniden toplanarak, son durumu görüştüler. CHP Parti Meclisi olağanüstü toplanarak Ulusal Cephe kurulması konusunu 19 Eylül 1957 tarihinde yeniden ele aldı ve konuyu beş buçuk saat süren bir oturumda tartıştı. Aynı gece muhalefet partisi liderleri, sabaha karşı

⁹¹ **Ulus**, 5 Eylül 1957.

⁹² **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1957.

toplandılar ve son kez bir görüşme daha yaptılar. Halk Partisi resmen işbirliği yapılmasına imkân kalmadığını; ancak seçimlerde muhaliflerin fiilen birbirlerine yardım edebileceklerini bildirdi. Milli Muhalefet Cephesi kurulması yolunda uzun zaman devam eden çalışmalar, iktidarın getirdiği engellemeler nedeniyle 19 Eylül 1957 tarihinde tamamen başarısızlığa uğradı.⁹³

2.2.2.4. 1957 Genel Seçimleri

İktidar memleketin iç ve dış siyasi, ekonomik sorunlarının artması üzerine seçimlerin öne alınmasında yarar görmüştü. Nisan ayı başında CHP, erken seçime hazır olduğunu açıkladı. Aynı günlerde DP’de yeni bir huzursuzluk yaşanıyordu. Bunun sonucu olarak önce Milli Eğitim Bakanı, sağlık sebebiyle istifa etti.⁹⁴ Daha sonra da ayrılıkçılık yaptığı gerekçesiyle İrfan Aksu, Haysiyet Divanına verildi. Bu gelişme üzerine DP’den istifa eden Aksu, “*bugünkü gidişle beraber olmadığını*” açıkladı ve parti yönetimini eleştirdi.⁹⁵ Bu gerilim, erken seçimin ilk işareti sayıldı ve 28 Nisan’da seçim kütükleri askıya çıkarıldı.⁹⁶

Muhalefete önemli katılımlar oldu. Bunların başında, uygulamaları nedeniyle hükümete ağır eleştiriler yönelten Turhan Feyzioğlu ilk sırada yer alacaktı. Turhan Feyzi oğlu, seçimlerde CHP listesinden aday olduğunu açıkladı. İktidar seçim hazırlıklarına başladı. Seçim yatırımı olarak, 12 Haziran’da çıkarılan bir yasa ile Kırşehir il yapıldı. 78 bucak da ilçe statüsüne yükseltildi. Ancak DP’nin kendi içindeki kaynaşma da alınan bütün önlemlere karşın devam ediyordu. 17 Temmuzda

⁹³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 292-293.

⁹⁴ **Ulus**, 13 Nisan 1957.

⁹⁵ **Ulus**, 2-5 Mayıs 1957.

⁹⁶ **Ulus**, 29 Nisan 1957.

DP İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü istifa etti. Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü, Menderes'e bir mektup yazarak, "*memleketin demokrasiden uzaklaştığı*" gerekçesiyle partisinden istifa ettiğini açıkladı. Bu istifa, partide büyük tepkilere yol açtı. Kurucular arasındaki anlaşmazlık iyice belirgin hale geldi. Bu istifadan sonra, uzun zamandan beri Menderes ile aralarında anlaşmazlık olduğu bilinen ve DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü'nün 7 Eylül 1957'de DP'den istifası izleyecekti.⁹⁷ Köprülü, basına verdiği demeçte; "*DP programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyumak benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur*" diyordu. Genel seçimler öncesinde Fuat Köprülü'nün istifa etmesi ve muhalefeti desteklemeye başlaması DP için çok ağır bir darbe oldu.⁹⁸

DP'li iki milletvekili Burhanettin Onat ve Dağıstan Binerbay 7 Eylül de aynı gerekçe ile partilerinden istifa ettiklerini açıkladılar.⁹⁹ Seçimler öncesinde DP'de beliren görüş ayrılıkları ve istifalar, bu partinin kamuoyu önünde bir hayli oy kaybetmesine ve sarsılmasına neden oldu. Muhalefete karşı oldukça sert davranılıyordu. Hapse atılan Osman Bölükbaşı, muhalefet ve kamuoyundan gelen sert tepkiler üzerine bir ara serbest bırakılmış ise de aynı gün yeniden tutuklandı.¹⁰⁰ Bu tutuklama kararına muhalefet yanlısı yayın organları sert eleştirilerde bulundular. DP bir hayli yıpranmıştı. Bu nedenle hükümet, bazı kesimleri memnun etmek için, yeni önlemler alma yoluna gitti. Başbakan Menderes, hemen her gün yeni bir

⁹⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 294-295.

⁹⁸ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1957.

⁹⁹ **Ulus**, 7 Eylül 1957.

¹⁰⁰ **Ulus**, 26 Temmuz 1957.

fabrikanın açılışına, temel atmaya ya da gecekonduların ve işçi konutlarının tapu dağıtım törenlerine gitti. İstanbul'da elektrik fiyatlarını ucuzlattı, çiftçi borçlarının taksidinde bağlanmasını sağladı.¹⁰¹

Genel seçimlerden önce CHP, CMP ve Hürriyet Partisi milletvekili adaylarını ilan ettiler. İktidar partisi DP'de aday listesinde, daha önce milletvekili olan 140 kişiyi aday göstermedi, bu durum bu kişilerin sert tepkilerine yol açtı ve listelerin açıklanmasından hemen sonra bu partiden yeni istifaların verilmesine neden oldu.¹⁰²

Seçim kampanyası sırasında Cumhurbaşkanı Bayar da, DP'yi desteklemek için yurt gezilerine çıktı. Başbakan Menderes ise gittiği her yerde CHP lideri İnönü'yü eleştirecekti. Başbakan, 13 Ekim'de Trabzon'daki konuşmasında, İsmet Paşa için; *“İsmet Paşa buhran var diyor. Buhran, İsmet Paşa'nın kendi kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Bir nevi hastalığa müptelidir. Bu hastalığın adı da iktidar hastalığıdır... .”*¹⁰³ *Canım Trabzonlular, size hizmet etmek, size kul köle olmak hususunda elimizden gelen her şeyi yapmaya hazırız.”* İsmet Paşa ise, soğuk ve heyecansız; ama öldüresiye tesirli üslubuyla mukabele ediyor: *“Eğer DP'nin şansı varsa, benim sağlığımda çekilme lütfuna uğrar. Onları ilerde müdafaa edecek tek adam ben olacağım.”* İki tarafta son kozlarını oynuyorlardı.¹⁰⁴

DP'nin en büyük mitingi ise, 21 Ekim 1957 günü, İstanbul Fatih'te yapıldı. Genel seçimlerde işbirliğini gerçekleştiremeyen muhalefet ise; sınırlı olanaklarla bu seçim kampanyasını yürütmeye çalıştı. Seçimler öncesinde Hürriyet Partisini desteklemeye başlayan Fuat Köprülü de iktidara ağır eleştirilerde bulundu. Hürriyet Partisinin Balıkesir mitinginde konuşan Köprülü şunları söylüyordu: *“Bu seçim*

¹⁰¹ **Zafer**, 12 Eylül 1957.

¹⁰² **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1957.

¹⁰³ **Zafer**, 14 Ekim 1957.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1957.

*mücadelesi, tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir”.*¹⁰⁵ Seçim günü yaklaştıkça mücadelenin şiddeti daha da artıyordu. Oldukça sert geçen seçim kampanyasından sonra, 27 Ekim 1957 Pazar günü, seçmenler sandık başına gittiler. Genel seçimlerde yurdun çeşitli yerlerinde olaylar çıktı. Sonuçların ilanından sonra Gaziantep, Kayseri, Giresun, Çanakkale, Samsun ve diğer bazı şehirlerde gösteriler ve kavgalar oldu. Seçimlerden sonra en önemli olay ise, Gaziantep’te yaşandı. Seçimlerin sonucuna itiraz eden binlerce vatandaş, resmi binalara saldırdı. Olaylara polis ve asker müdahalede bulundu. Kayseri’de 16 kişi yaralandı.¹⁰⁶

Seçim sonuçları, 30 Ekim 1957 tarihinde, Adalet Bakanlığı tarafından resmen açıklandı. Bu sonuçlara göre; DP 424, CHP 178, CMP ve Hürriyet Partisi 4 milletvekili kazandılar. Seçim sonuçları iktidar ve muhalefet partilerini memnun etmedi. CHP; Balıkesir, Bilecik, Diyarbakır, İstanbul, İzmit, Kastamonu ve Konya başta olmak üzere 11 ilde sonuçlara itirazda bulundu; fakat Yüksek Seçim Kurulu yalnızca Diyarbakır da yapılan seçimin yenilenmesine karar verdi. DP’nin de Adana’daki seçimlere itirazı kabul edilerek bu ildeki seçimlerin de yenilenmesi kabul edildi. Seçim sonuçlarına bakıldığında DP iktidarının büyük oy kaybına uğradığı ve muhalefetin belli ölçüde oylarını arttırdığı görülmektedir. CHP’nin oylarındaki artış, 1954 seçimlerine göre; %5.71 olmasına karşılık, DP’nin oy kaybı 1954 seçimlerine göre %10.72’dir. Bu seçimlerde, DP’nin 1954 seçimlerine göre kaybettiği milletvekili sayısı 79’u bulurken, CHP’nin aynı seçimlere göre kazandığı milletvekili sayısını 147 arttırmıştı. Bu karşılaştırmaya bakıldığında, çoğunluk sisteminin demokratik eğilimleri yansıtmadığı görülmektedir. Seçime katılma oranı %76.43’tür.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1957.

¹⁰⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 202.

1957 seçimlerinde oy kullanma oranında büyük düşüş yaşanmıştır.¹⁰⁷ Bu seçimlerde DP oylarında önemli bir düşüşün olması DP ve hükümetleri üzerinde derin etkileri olmuştu. Bu gerilemeye neden olan ekonomik başarısızlıklar ve başvurulan antidemokratik uygulamalar 1957'yi izleyen üç yıl içinde giderek artmıştır. 1957 seçimlerinden sonra siyasi ortam, Türk siyasi hayatında görülmedik ölçüde hareketlenmişti. Bunun en önemli sebebi; iktidarın güç kaybetmesi yüzünden hırçınlaşması, muhalefetin de güçlenerek milletvekili sayısını toplam 186'ya kadar yükseltmiş olmasıdır. Bu seçimler DP iktidarına halkın verdiği demokratik bir uyarı niteliği taşıyordu ve DP'nin katıldığı son seçimler oldu.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 299-300.

¹⁰⁸ Çakmak, **a.g.m.**, s. 283.

3. BÖLÜM

3.1. DP İKTİDARININ SONUNU GETİREN OLAYLAR

3.1.1. BEŞİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ (1957-1960)

Yeni Meclis 1 Kasım 1957'de toplandı. TBMM 2 Kasım da yaptığı toplantıda; Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, meclis başkanlığına da Refik Koraltan seçildiler. Bayar yeni kabineyi kurmaya yine Adnan Menderes'i görevlendirdi. Menderes, ilk hükümetlerini 24 saat içinde kurmuştu. Bu sefer kabinesini kurmak için aradan 25 gün geçti. Yeni hükümet ancak 25 Kasım 1957'de ilan edilebildi. Bakanlar Kurulu listesi radyodan ilan edilmişti. Bu, Adnan Menderes'in kurduğu beşinci ve son kabine idi. Beşinci Menderes Kabinesinde şu isimler yer almıştır.

Başbakan	: Adnan Menderes
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Tevfik İleri
Devlet Bakanları	: Emin Kalafat, Muzaffer Kurbanoğlu
Adalet Bakanı	: Esat Budakoğlu
Milli Savunma Bakanı	: Şemi Ergin
İçişleri Bakanı	: Namık Gedik
Dışişleri Bakanı	: Fatin Rüştü Zorlu
Maliye Bakanı	: Hasan Polatkan
Milli Eğitim Bakanı	: Celal Yardımcı
Bayındırlık Bakanı	: Ethem Menderes

Ticaret Bakanı	: Abdullah Aker
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Lütfi Kırdar
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Hadi Hüsman
Tarım Bakanı	: Nedim Ökmen
Ulaştırma Bakanı	: Fevzi Uçaner
Çalışma Bakanı	: Hayrettin Erkmen
Sanayi Bakanı	: Samet Ağaoğlu
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı	: Sıtkı Yırcalı
İmar ve İskan Bakanı	: Medeni Berk

Yeni kabinede, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı ile İmar Bakanlığı olmak üzere iki yeni bakanlık yer aldı. Başbakan Menderes, hükümet programını 3 Aralık 1957 tarihinde DP Grubunda okudu. Açılan müzakereler sönük geçti. Başbakan tedbir alınması üzerinde ısrarla durdu. Başbakanın o günkü tutumunda önemli bir değişiklik göze çarpyordu, yaptığı konuşmalarda pahalılıkla ve fiyat yükselişleriyle mücadele edeceğini söylüyordu. Önceleri hayat pahalılığının varlığını kabule yanaşmayan Menderes, şimdi hayat pahalılığını memleketin önemli meseleleri olarak eline almıştı. Bu meseleyi çözmek için gece gündüz çaba harcayacağını vaad ediyor ve bu işi halledemezse çıkıp gideceğini söylüyordu.¹

Menderes, bu hükümet programını 4 Aralık 1957 tarihinde TBMM'ye sundu. Muhalefet, programı incelemek için süre istemişti; fakat iktidar bunu reddetti. Bu durum üzerine CHP lideri İnönü, hükümet programı üzerindeki görüşlerini açıklamak için söz almış ve programı eleştirerek, dış politikada Kıbrıs, NATO,

¹ Rıfki Salim Burçak, **On Yılım Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ank., 1998, s. 515-517.

Bağdat Paktı ve Türk –Sovyet İlişkileri üzerinde, iç politikada ise Basın Yasası, toplantı özgürlüğü ve ekonomik sorunlar üzerinde durmuştur. İnönü konuşmasında; iktidarın son seçimlerde başta radyo olmak üzere devlet olanaklarını kullanmak, dini siyasete araç etmek ve muhalefete karşı acımasız davranmakla suçlamıştır. Bu eleştiriler, artık önemli bir güce ulaşmış bulunan muhalefet ile iktidar arasında daha ilk günlerden gergin bir ortam yaratacaktı. Beşinci Menderes Hükümeti'nin programı, daha öncekilerden çok büyük farklılık ve yenilik getirmemiştir. Başbakan, programının ilk bölümünde muhalefetin yöntemlerini eleştirmiştir. Hükümet programı 403 üyenin olumlu oyu ile 4 Aralık 1957 tarihinde TBMM'den güvenoyu aldı. Hükümet güvenoyu aldıktan sonra 30 saniye toplanabilmiş, Başbakan Fikri Apaydın yerine oturur oturmaz, *“gündemde müzakere edilecek madde bulunmadığından toplantıyı 9 Aralık gününe tatil ediyorum”* dedikten sonra oturumu kapatmıştır. Bu durum, TBMM'nin 1957-1960 çalışma döneminde sık sık yaşanacaktı.²

3.1.1.1. İktidar Muhalefet İlişkileri

1957 Genel seçimlerinden güçlenerek çıkan CHP, iktidara karşı eleştirilerini giderek arttırmıştır. Genel seçimler sonrasında toplanan on birinci dönem TBMM'nin daha ilk günlerinde iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmaların olması, DP Hükümetinin bazı önlemler almasında etkili olacaktı. Toplanan yeni dönem parlamento, 27 Aralık 1957'de TBMM iç tüzüğünü değiştirerek, muhalefetin

² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay., Ank., 2004, s. 513-514.

mecliste sesini duyurma olanağını alabildiğine sınırlandırmıştır. Böylece milletvekillerinin denetim görevlerini zorlaştıran birçok yeni hüküm yürürlüğe konmuş oldu. Muhalefet bu tasarı görüşülürken meclis salonunu terk etmiştir. Gösterilen bu tepkilere rağmen tüzük değişikliği 170 olumsuz oya karşı 381 olumlu oy ile kabul edilmiştir.³

Meclis iç tüzüğünün bazı maddelerinin değiştirilmesi sonucunda getirilen en önemli yenilikler şunlardı:

1. TBMM'deki toplam milletvekili sayısının %1'i oranında milletvekiline sahip olmayan partiler, grup kuramayacaklardı. Buna göre, CMP ve Hürriyet Partisi Grupları ortadan kalkıyordu.
2. Yasa önerilerinde, sözlü veya yazılı sorularda, açık-saçık sözler, aşağılayıcı sözcükler ve üçüncü kişiler hakkında isim değişimi yoluyla isnatta bulunulmayacaktı.
3. Komisyon toplantılarında sükûneti bozan milletvekillerine önce ihtar edilecek sonra oturumu terk etmeleri istenecekti.
4. Görüşmelerde parti grupları adına yalnız grup başkanı veya sözcülerden biri bir defa konuşabilecekti.
5. Kürsüde konuşan milletvekillerinin hoşla gitmeyen sözleri "*lisans temizliğinden*" ayrıldıkları gerekçesiyle ve çoğunluğun kararıyla tutanaklardan çıkarılabilecekti.
6. Mecliste görüşmelere başlanabilmesi için çoğunluk bulunması koşulu aranacaktı.

³ Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)", **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 917.

7. Sözlü sorular yalnız Cuma günleri ve en fazla bir saat müzakere olunacaktı, bakanlar bu sorulara kamu çıkarı gerekçesiyle isterlerse cevap vermeyebileceklerdi. Bu sorularda her sorunun cevap ve görüşme süresi beş dakika ile sınırlı olacaktı.
8. Hazırlık Encümeninin yapacağı soruşturma sonucunda bir milletvekiline yöneltilen suçlamının takibi gereğine karar alması halinde dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verebilecekti.
9. Sövmek suçunun cezası uyarı, kabine üyelerinden bir veya birkaçını “*tahkir veya tehdit*” etmenin cezası ise meclisten geçici olarak çıkarılma şeklinde belirlenmişti.
10. Geçici çıkarma cezası 3-12 oturum olarak sınırlandırılmış ancak milletvekilinin ısrarı halinde cezanın bir kat arttırılabileceği kabul edilmişti.
11. “*Kınama*” alan milletvekilinin maaşının beşte biri, “*geçici çıkarma*” cezası alanın maaşının yarısı ve “*çıkarma*” kararına direnen milletvekilinin tüm maaşı kesilecekti.
12. Suç oluşturan veya yargı makamlarınca yayınlanması yasak edilen konuların, meclis kürsüsünde söylenmesi durumunda bunlar tutanaklarda yer almış olsalar dahi gazetelerde yayınlanması yasaklanıyordu.⁴

Meclis içtüzüğündeki bu değişiklikler iktidar-muhalefet ilişkilerinin giderek sertleşmesinde etkili olmuştur. CHP 28 Aralık 1957 tarihinde yayınladığı bildiriye, “rejim davasında eşit şartlarda seçim emniyeti, adalet istiklali ve basın Hürriyet’inin” önemini vurgulayarak, hükümetin son aldığı önlemler eleştirilecekti.⁵

⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s. 515-516.

⁵ **Ulus**, 29 Aralık 1958, s. 1.

Tüzük değişikliği bazı anayasa profesörleri tarafından da eleştirilecekti. Değişikliğin anayasaya aykırı olduğunu ileri süren İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Profesörü Nail Kubalı, DP’li Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından siyasete karışmakla suçlandı ve 1 Şubat 1958 de vekâlet emrine alınarak görevinden uzaklaştırıldı.⁶

İktidar-muhalefet ilişkilerini sertleştiren bir başka neden de CHP’nin TBMM’ye çok sayıda soru ve gensoru önergesi vermiş olmasıdır. CHP, 5 Mart 1958 tarihinde TBMM’ye bir soru önergesi vererek, 1957 genel seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı, devlet radyosunun yasalara aykırı olarak DP’nin propaganda aracı şeklinde kullanıldığı, devletin motorlu araçlarından seçimlerde yararlanıldığı, seçmen kütükleri ve listelerinin bozulduğu ve seçim güvenliğini bozduğu gerekçesiyle Başbakan ve bazı milletvekilleri hakkında meclis soruşturması açılmasını istemişti. Menderes ise CHP’nin iddialarını reddetmişti. Yapılan oylamada da bu önergenin reddine karar verildi.⁷

İktidar muhalefet ilişkilerinin gerginleştiği günlerde Irak’ta bir ihtilal meydana gelmişti. Ulus gazetesinin bu ihtilal ile ilgili olarak yayınladığı yazı ve fotoğraflar iktidar tarafından Türkiye’de de böyle bir ihtilalin istendiği şeklinde yorumlandı. Gazetede çıkan bu yazılar iktidarın sert tepkisine neden oldu. Bu konuşmalar ve yazılar giderek iktidarın, CHP’nin ihtilal yapacağı yolundaki suçlamalarını arttırmasına yol açtı. DP Meclis Grubu, sık sık bu konuyu ele alarak muhalefeti ihtilalcilikle suçladı. 9 Ağustos 1958 tarihli toplantıda on iki DP’li milletvekili gruba verdikleri önerge ile ; “ ... *CHP’nin tatbik etmekte bulunduğu yıkıcı hareket ve teşebbüslerinin millet ve memleket emniyet ve selametini ve rejimini*

⁶ Akın, **a.g.m.**, s. 917.

⁷ **Ulus**, 6 Mart 1958, s. 1.

tehdit eder mahiyeti ve 14 Temmuz Irak hadiselerinden bu yana açıktan girişmiş bulunduğu ihtilalci davranışları muvacehesinde ...” konuyu ele alarak dokuz kişilik bir komisyon seçilmesini ve derhal çalışmaya başlamasını istediler. Bu gelişmelerde kurulacak olan Tahkikat Komisyonunun düşünsel temelini oluşturdu. Menderes konuşmalarında muhalefeti sürekli ihtilalcilikle suçladı. CHP Parti Meclisi ise 16 Eylül de yayınladığı bildiride iktidarın iç politikada yeni bir şiddet ve baskı devri açarak ve muhalefeti mefluç hale getirmek istediği öne sürüldü. 1958 yılı sonlarına doğru karşılıklı suçlamalarda önemli artışlar olmuştur. DP ileri gelenleri muhalefeti ihtilalcilikle suçlarken ve muhalefeti destekleyen yayın organları da bu konuyu gündemde tutmaya özen göstermişlerdir. Başta Başbakan Menderes olmak üzere iktidarın yarattığı ve muhalefetin de giderek arttırdığı siyasi gerginlik bir defa daha “Milli Muhalefet Cephesi” kurulması yolundaki girişimlerin başlamasına neden olacaktı.⁸

3.1.1.1.1. Milli Muhalefet Cephesi

İktidarın izlediği sertlik politikası muhalefet partilerinin çalışma koşullarının giderek güçleşmesine neden olmuştur. Bu durum karşısında muhalefet partileri de 7 Ekim 1958 tarihinden itibaren güç birliği etmek için görüşmelere başlamışlardır.⁹

CHP, TBMM’de 178 milletvekili ile muhalefetin en güçlü partisi olup küçük partilerin meclisteki siyasal gücüne ihtiyacı yoktu. Ancak İnönü, “Milli Muhalefet Cephesini” kurarak muhalefetin tabanını genişletmeyi amaçlamıştır. CMP, Hürriyet Partisi ve KPnin de o günlerde CHP ile pazarlık yapacak durumları da yoktu.

⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 519-521.

⁹ **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1958.

İktidarın kanun yoluyla, seçim anlaşmalarını önlemesi karşısında fiili birleşmeden başka yol kalmıyordu. İlk adımda 16 Ekim 1958’de Türkiye KP, CMP ile birleşerek “Cumhuriyetçi Köylü MP” adını aldı.¹⁰ Muhalefetin işbirliği çabaları iktidarın ve bazı yöneticilerin giderek hırçınlaşmasına neden oldu. 17 Ekim’de Zile Kaymakamının keyfi hareketi ile İnönü’nün buradaki konuşmasına engel olundu. Üzücü olaylar meydana geldi.¹¹ Bu gelişmeler, muhalefetin güç birliği girişimlerinin de hızlanmasına neden oldu. Hürriyet Partililer İnönü ile görüşmelere başladılar. Bu görüşmelerden bir ay sonra da 24 Kasım 1958 tarihinde Hürriyet Partisi Olağanüstü Kongresi toplandı. Kongre bu partinin CHP’ye katılmasına karar verdi. Muhalefetin bu şekilde güç birliği etmesi iktidarı harekete geçirmiş ve Başbakan Menderes DP’ye kamuoyunda destek sağlamak amacıyla yaptığı gezilerine ve muhalefete karşı yönelttiği suçlamalarına hız vermiştir.¹²

3.1.1.1.2. Vatan Cephesi

Vatan cephesi, Muhalefet cephesi kurulması yolundaki girişimlere bir tepki olarak gündeme gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes muhalefet partilerinin yıkıcı çabalarını önlemek için DP’yi yeni iltihaklarla güçlendirmek gereğini düşündü ve Vatan Cephesi Ocaklarını kurdu.¹³

¹⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi Yay., Ank., 2003, s. 227.

¹¹ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde CHP’nin Mevkii I**, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1965, s. 50-51.

¹² Feroz Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Basımevi, Ank., 1976, s. 187.

¹³ Burçak, **a.g.e.**, s. 596.

İl merkezlerinden köylere kadar DP'lilerin önderliğinde iktidarı desteklemek, onun aldığı kararların doğru olduğunu kamuoyuna açıklamak amacıyla Vatan Cephesi Örgütleri kurulmuştur.¹⁴

DP'nin Vatan Cephesi Örgütü, 1958 yılının sonunda yurdun çeşitli yerlerinde şubeler açmaya başlamıştır. İstanbul'da ilk Vatan Cephesi Ocakları kurulmuştur. Bu ocaklar büyük bir hızla memleketin her tarafına yayıldı. Zafer gazetesi 13 Şubat 1959 tarihli "Vatan Cephesi" başlıklı yazısında bu ocakların sadece Demokratlara değil, bütün vatandaşlara açık olduğunu yazmıştır. Basının desteğini hemen hemen tümüyle kaybeden ve Zafer gazetesinin yayınlarını da yetersiz bulan iktidar bu defa radyoyu Vatan Cephesi'nin propaganda aracı olarak kullanmaya başlamıştır.¹⁵ Haber saatleri öncesinde Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri ve mensup oldukları yerlerin listesi okunmaya başlanmıştır; fakat bu durum bıktırıcı bir hal almış ve birçok evde Vatan Cephesi yayını başlar başlamaz radyolar kapatılmıştır. Vatan Cephesi kurulduktan sonra, bu konuda radyo ve iktidar yanlısı gazetelerden yapılan aşırı yayınlara muhalefetin de aynı sertlikte karşılık vermesi siyasi ortamın, bir siyasi savaş arenasına haline gelmesine neden olacaktır.¹⁶

3.1.1.1.3. Uşak Olayı (30 Nisan 1959)

Muhalefet Cephesinde önemli bir birlik sağlandıktan ve iktidar tarafından da Vatan Cephesi kurulduktan sonra TBMM'deki çalışmalarda istikrar kalmamıştı. Bu istikrarsızlık yüzünden artık meclis düzenli olarak toplanamadığı gibi, toplandığı

¹⁴ Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII**, İletişim Yay., İst., 1983, s. 2069.

¹⁵Albayrak, **a.g.e.**, s. 523.

¹⁶ Burçak, **a.g.e.**, s. 601-602.

zamanlarda da ya toplantılar çok kısa sürüyor ya da iktidar-muhalefet arasında şiddetli kavgalar çıkıyordu. Bu gelişmeler her iki cephenin de çalışmalarını meclis dışına kaydırmasına neden oldu. İktidarın baskılarının giderek artması üzerine 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan 14. CHP Kurultayı ilk Hedefler Beyannamesini kabul etti. Bu beyanname muhalefet güç birliğinin varmak istediği gayeleri on madde halinde sıralamıştı. Bunlar;

1. Partizanlığın kaldırılması
2. Millet Meclisinden başka ikinci bir meclisin kurulması
3. Seçim güvenliğinin sağlanması
4. Anayasa mahkemesinin kurulması
5. Yüksek Yargıçlar Kurulu oluşturulması
6. Memurların mahkemeye başvuru haklarının tanınması
7. Basın hürriyetinin anayasa güvencesine bağlanması
8. Üniversite özerkliğinin eksiksiz sağlanması
9. Yüksek İktisat Şurasının kurulması
10. Sosyal adalet kavramının anayasaya girmesi.¹⁷

Bu beyanname, iktidara verilen siyasi bir ulti-matom niteliği taşıyordu. İktidar ile muhalefet arasında bütçe görüşmeleri sırasında olaylar çıktı. Milletvekilleri kavga ettiler, birbirlerine saldırılarda bulundular. Meclis içi ve dışındaki olayların arttığı günlerde Kıbrıs ile ilgili antlaşmayı imzalamak üzere Londra'ya giden Başbakan Menderes'in uçağının 17 Şubat 1959 tarihinde yoğun sis yüzünden havaalanı yakınlarına düşmesi iktidar-muhalefet ilişkilerinin kısa bir süre için yumuşamasına yol açtı. Pilotlar ve hostes dahil olmak üzere 16 kişi öldü, geri kalanlar da

¹⁷ Mete Tuncay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", **Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yay., İst., 2007, s. 185.

yaralandılar. Başbakan Menderes de kazayı hafif yaralarla atlattı. Kıbrıs'la ilgili Londra antlaşmasını 19 Şubat 1959 da klinikte imzaladı. Kısa bir süre sonra da Türkiye'ye döndü. Başbakanın uğradığı kaza memlekete olağanüstü bir heyecan yarattı. Bu vesileyle halkın Menderes'i ne kadar sevdiği bir kere daha görüldü. Yeşilköy'e geldiğinde kendisine tezahüratlar yapıldı. İstanbul'da bir gün kalıp ertesi gün, Ankara'ya gelince burada da muazzam bir şekilde karşılandı. İnönü'de karşılayanlar arasındaydı ve başbakana "geçmiş olsun" dedi. Menderes'le İnönü el sıkıştılar, bu onların son tokalaşmaları oldu.¹⁸

Meclis çalışmalarının yarattığı ortam sonrasında başta İnönü ve Gülek olmak üzere CHP'liler yoğun yurt gezileri yapmaya karar verdiler. Bu gezilere İnönü'nün başkanlığında 46 milletvekili, partililer ve gazeteciler katılıyordu. İlk yer olarak simgesel bir biçimde İnönü'nün Yunan generali Trikopis'i esir ettiği Uşak seçilmişti. Bu geziye basının "Büyük Ege Taarruzu" adını vermesi gerginliğin artmasına neden olmuştu.¹⁹ Böylelikle "Milli Muhalefet" ve "Vatan Cepheleri" taarruzlarına yeni bir hız ve anlam vermiş oldular. İnönü'nün 30 Nisan 1959 günü Uşak'a gelmesinden önce istasyonda büyük bir kalabalığın toplanması iktidar yanlısı valiyi rahatsız etmişti. İnönü'ye tezahürat yapan halkla polis çatıştı. Uşak'ta İnönü'yü muazzam bir kalabalık karşıladı. Ancak bu kalabalık DP İl Merkezi önünden geçerken İl Başkanı Eşref Ögün'ün elindeki çay bardağını İnönü'ye fırlatması Uşak olaylarının başlamasına sebep oldu. Bardak İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet etmişti. CHP'liler DP binasına saldırdılar, yakınındaki bazı evleri taşladılar ve camlarını kırdılar. Ancak o günkü olaylar daha fazla büyümeden yatıştırıldı.²⁰

¹⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 229-230.

¹⁹ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii II**, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1965, s. 53.

²⁰ **Zafer**, 1 Mayıs 1959.

Ertesi gün Demokratların büyük bir kalabalık halinde çevre yolları tutması, yönetici ve güvenlik görevlilerinin de bunları desteklemesi CHP'lilerin tepkilerine yol açmıştır. Bu olaylar sırasında, Uşak valisinin İnönü'ye yönelttiği tehditler ve valinin "paşanın vurulması için emir verdiği" yolundaki iddialar olayların büyümesine yol açacaktı. İsmet Paşa, Uşak'tan ayrılırken trene bineceği sırada sözlü ve hareketli saldırılar olmuş ve Paşa başından taşla yaralanmıştı. Bu olay iktidar-muhalefet ilişkilerinin daha çok gerginleşmesine neden olacaktı. CHP'liler Uşak'ı terk etti. İkinci durak Manisa'ydı. İnönü burada çok sert bir konuşma yaparak yılmayacağını gösterdi. CHP'liler Manisa'dan İzmir'e hareket ettiler. Uşak'ta başlayan olaylar, İzmir'de de devam etti. Demokratlar, olayları yazan Demokrat İzmir gazetesini basarak tahribata uğratmışlardır. Gazetenin basıldığı matbaanın camları kırıldı. Bu olaylar üzerine İnönü 4 Mayıs 1959 tarihinde İstanbul' a hareket etmek zorunda kaldı.²¹

3.1.1.1.4. Topkapı Olayları (4 Mayıs 1959)

İnönü, İzmir'den sonra uçakla İstanbul' a gitti. 4 Mayıs 1959 günü İnönü uçaktan inmiş ve arabayla Yeşilköy'den şehire hareket etmişti. Araba Topkapı surlarının yakınlarına gelince aniden bir grup insan kendisine saldırdı. İnönü'nün arabasını taşlamışlar, otomobilinin kapısını açmaya çalışmışlardır. Bazıları da arabanın üzerine çıkmıştı. Durum son derece kritikti. Oradan geçmekte olan bir

²¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 525.

binbaşının yanındaki askerlerle olaya müdahale etmesiyle İnönü'nün arabasına yol açılabilirdi. Bu müdahale olmasaydı çok daha üzücü olaylar yaşanabilirdi.²²

Bu olaylar iktidarı fazlasıyla rahatsız etmiştir. DP Meclis Grubu 6 Mayıs'ta olağanüstü toplanarak olayları görüşmüştür. Görüşmeler sırasında bazı milletvekilleri İnönü'yü “*memleketi ihtilale sürüklemekle suçlayarak*” onun “mutlaka politikanın dışına atılması gerektiğini” savunmuşlardır. Grupta konuşan bazı üyeler de CHP'nin kapatılmasını önereceklerdir. İnönü, 7 Mayıs 1959'da Ankara'ya döndü. Büyük bir kitle tarafından karşılandı ve polisle çatışmalar oldu. Partiler arasındaki anlaşmazlığın halk kitlelerine mal olduğu ortaya çıktı.²³

3.1.1.1.5. Geyikli Olayı (11 Eylül 1959)

DP Meclis Grubu bir bildiri yayınlayarak muhalefete karşı “daha tesirli ve esaslı tedbirlerin alınması için” Tedbirler Komisyonunu faaliyete geçirmişti. Bu gelişme üzerine muhalefet ve yayın organları ile onları destekleyen basın da yeniden iktidara yönelik eleştirilerini arttırmışlardır. CHP ise 9 Mayıs 1959 tarihinde meclise bir önerge vererek Uşak, Turgutlu, Akhisar, İzmir ve İstanbul olaylarından dolayı Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılmasını istemiş,²⁴ ancak DP çoğunluğu bunu hemen reddetti. Beş gün sonra ise meclis koridorlarında büyük bir arbede oldu. DP ve CHP milletvekilleri birbirlerine girdiler. CHP milletvekili Turgut Göle kafasına bir baston yiyip yaralandı, camlar kırıldı.²⁵ Artık iş çığırından çıkmıştı. Bir süre sonra da iktidarın isteğı üzerine ara

²² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam III**, Remzi Kitabevi, İst., 1968, s. 384.

²³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 232.

²⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 195-196.

²⁵ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1959.

seçimlerin yapılması ertelenince, muhalefet yeniden meclis dışındaki çalışmalarına hız verecekti. 11 Eylül 1959 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve üç milletvekili Çanakkale iline bağlı Ezine ilçesinin Geyikli bucağına gittiler. Burada DP'lilerin protestosu ile karşılaştılar. Bu karşı gösterilerde de olaylar çıktı. Jandarma'nın olayları önlemekle başarılı olamaması ya da önlemek istememesi muhalefetin eleştirilerine yol açmıştır. Gülek ve arkadaşlarının Çanakkale'ye dönüşleri sırasında da Demokratlar iskelede büyük protesto gösterileri yapmışlar, bu olaylar üzerine CHP'liler İmroz adasına geri dönmek zorunda kalmışlardı. Çanakkale valisinin içişleri bakanından aldığı emir üzerine de CHP'liler Geyikliye gönderilmemişlerdir. İstanbul' a dönüşleri sırasında da yine olaylar çıkmıştı. Bu olaylarda bazı partililer ve muhalefete mensup basın görevlileri gözaltına alınmışlardı. Olayları araştırmak üzere CHP'liler, milletvekillerinden kurulu bir soruşturma heyeti göndermeye karar verdiler.²⁶ CHP'li soruşturma heyetinin Geyikliye gitmesi engellenmiş, Çanakkale Sulh Ceza Hâkimliği, bu olaylara yayın yasağı koymuştu. İktidarın muhalefete karşı Geyikli'de uygulamaya koyduğu bu engeller muhalif basının sert eleştirilerde bulunmasına neden oldu. Geyikli olayları, iktidar muhalefet uzlaşmazlığında önemli bir adım olmuştur. Bu olaylarda muhalefetin siyasi hesap uğruna tahrik yaptığı, iktidarın da muhalefet tanımaz hareketleri, giderek işin çığırından çıkmasına yol açacaktı.²⁷

²⁶ **Zafer**, 16 Eylül 1959, s. 1.

²⁷ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1959, s. 1.

3.1.1.1.6. Yeşilhisar Olayı (3 Nisan 1960)

İktidar ile muhalefet liderlerinin karşılıklı uzlaşmaz tutumları, birbirlerini suçlarken aşırıya kaçmaları, Demokratların mecliste çalışmak yerine parti grubunda çalışmayı tercih etmeleri, basın kışkırtmaları, yerel yöneticilerle parti yöneticilerinin yanlı ve gereksiz davranışları Türk kamuoyundaki siyasi çatışmayı hızlandıran en önemli nedenler olmuştur. Milletvekillerinin TBMM'yi kavga edilen bir yer haline getirmeleri sokaktaki olayların artmasında etkili olacaktı. Bu gelişmeler kamuoyunu iki cepheye bölmüş, bu cephelerden ikisi de vatani korumak, kurtarmak ve demokrasiyi yaşatmak için çalıştıklarını iddia eder hale gelmişlerdi.²⁸

1960 yılı başlarında iktidar muhalefet ilişkileri oldukça gerginleşti. Partiler arası gerginliği arttıran olaylardan biri de Said-i Nursi meselesiydi. Muhalefet, iktidarı Nurcuları korumakla suçlayacak ve hükümete çok sayıda soru önergesi vererek iktidarı yıpratmaya çalışacaktı. Afyon'un Emirdağ ilçesinde oturan Said-i Nursi 1960 Ocağının başlarında geziye çıkarak Ankara'ya gelip bir ev kiralamıştı. CHP genel başkanı İnönü gazetecilerle yaptığı konuşmada "*Said-i Nursi'nin yaklaşan seçimlerde DP tarafından vazifelendirilmiş olduğunu*" söyledi. Başbakan ise şu cevabı verdi: "*Bu, DP'nin öteden beri maruz bırakıldığı adi isnat ve iftiralar cümlesindedir. Şayet İsmet İnönü bu sözlerini geri almazsa kemal-i nefretle kendisine iade edeceğim*"²⁹.

İktidar ile muhalefet arasındaki karşılıklı suçlamalar giderek artış gösterdi. Her iki parti de 1960 Mart ayından itibaren tam bir seçim havasına girmişlerdir. CHP 15 Martta bir bildiri yayınlarak örgütüne, DP iktidarının bir erken seçim

²⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 526-527.

²⁹ Burçak, **a.g.e.**, s. 640.

hazırlığı içinde olduğunu hatırlatmıştır. Bildiride; memleketteki huzursuzluğu gidermenin ilk şartının “seçimlerin eşit, serbest ve dürüst şekilde yapılacağı hususunda vatandaş yüreğinde en küçük bir şüphenin bırakılmaması” gerektiği görüşüne yer verilmişti.³⁰

Bu siyasi gelişmelerin yaşandığı günlerde Kayseri’de meydana gelen olaylar, gergin bulunan havanın iyice bozulmasına yol açmıştır. Bundan bir ay önce Kayseri’ye bağlı Yeşilhisar’da CHP ilçe başkanı ile DP’li belediye başkanı arasında bir silah çekme olayı olmuştu. 23 Martta Kayseri Ağır Ceza Mahkemesinde bunun davasına bakılacaktı. Kayseri valisinin tebliğine göre, CHP’liler bu münasebetle olaylar çıkarmışlar ve kendilerine engel olmak isteyen zabıta kuvvetlerine saldırmışlardı. Halk Partisi ise olayı kendi açısından soruşturma gereği duyuyordu. Bunun için önce CHP’li bir milletvekili komisyonu Yeşilhisar’a gönderilecek daha sonra da CHP lideri İnönü, hem olaylar hakkında bilgi almak hem de Kayseri İl Kongresine katılmak amacıyla Yeşilhisar’a gitmeye karar verecekti; fakat tam hareket edeceği gün Kayseri valisinden oraya gelmemesini isteyen bir telgraf aldı. Buna karşın İnönü, Kayseri’ye gitmek üzere yola çıkmış; ancak bindiği tren Kayseri yakınlarında Himmet Dede İstasyonunda durdurularak askeri birliklerin gözetiminde üç saat bekletilmişti. Kayseri valisi, Paşadan geri dönmesini istedi, İnönü ise direkt ve iş çıkırından çıktı. Hiçbir meşru sebep olmadığı için vali daha fazla direktmedi ve İnönü Kayseri’ye ulaştı. Bu sefer, Yeşilhisar’a gitmesine izin vermediler. İnönü yine “gideceğim” diye ısrar etti. Halk Partililer yola çıktılar. Ancak Yeşilhisar

³⁰ **Ulus**, 15 Mart 1960.

yolunda askeri kuvvetler barikat kurmuştu. İnönü arabadan indi ve yürüyerek barikatı aştı. Asker, hükümetin emrini dinlememiş, kendisine karşı çıkmamıştı.³¹

Bu gelişmeler muhalefetin tepkilerine yol açarken kamuoyu da giderek artan ve bir kördüğümüne dönen iktidar muhalefet ilişkilerinden tedirginlik duymaya ve muhalefete hak vermeye başlamıştı. İktidar ise alınan önlemleri daha da sertleştirerek muhalefetin sesini kısmayı planlamıştı.³²

3.1.1.1.7. Tahkikat Komisyonunun Kuruluşu (1960)

Muhalefetin kamuoyu önünde giderek güçlenmesi, iktidarı giderek rahatsız etmişti: İktidarın erken bir seçime hazırlandığı o günlerde en güçlü rakibi CHP'den herhangi bir şekilde kurtulması ya da siyasi bakımdan onu etkisiz hale getirmesi gerektiği inanç öne çıkmaya başlamıştı. DP Meclis Grubu 12 Nisan 1960 günü 5 saat 45 dakika süren olağanüstü bir toplantı yaptı ve CHP hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verdi.³³ O ortamda böyle bir kararın alınması muhalefetin tasfiyesi yoluna fiilen girildiğini gösteriyordu. DP Grubu, 15 Nisan'da yaptığı ikinci toplantıda bu tahkikatın açılmasını meclis başkanlığından talep eden ve Denizli milletvekili Baha Akşit ile Bursa milletvekili Mazlum Kayalar tarafından hazırlanan önergeyi oybirliğiyle kabul etti. Bu önergede; "*CHP'nin kanundışı yollarla halkı kanunları ihlale; hükümete, idari ve adli makamlara karşı galeyana ve fiili saldırılara teşvik ve tahrik ettiği*", bazı kişileri silahlandırmak suretiyle "*kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurduğu*," orduyu siyasete karıştırdığı

³¹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 238-239.

³² Albayrak, **a.g.e.**, s. 529.

³³Saime Yüceer, **Tahkikat Komisyonu: Muhalefetsiz Demokrasi (!), Türk Tarihinde Adnan Menderes II**, Aydın, 2012, s. 745.

ve güvenlik kuvvetlerini görevlerinden alıkoyduğu, “Bizim Radyo namındaki komünist radyosunu, Halk Partisine ait bir radyo olarak göstermek suretiyle halkı bu yayınları dinlemeye sevk ettiği”, TBMM’nin güvenini almış olan bir hükümet hakkında, halkı “hükümetin meşruiyeti hakkında şüpheyeye düşürerek” huzursuzluk yarattığı, “*hücre teşkilat ile işleyen gizli kollar kurmaya çalıştığı*” ve bu amaçları gerçekleştirmek için yayın yaptığı ileri sürülmüştü. Bu hususların soruşturulması için on beş kişilik bir Tahkikat Komisyonununun kurulması isteniyordu.³⁴

CHP hemen karşı bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında meclis tahkikatı açılmasını ve başbakanın Yüce Divana sevk edilmesini istedi. CHP, iddialarını şöyle sıralamıştı: İnsan haklarının çiğnenmesi, adli güvencesizlik, partizan idare, basına baskı, resmi ilan adaletsizliği, devlet parasını israf, suistimal vs. Bu önerge dikkate alınmadı.³⁵

Tahkikat Komisyonuna şu milletvekilleri seçilmişlerdi: Osman Kavuncu, Bahadır Dülger, Nüzhet Ulusoy, Said Bilgiç, A. Hamdi Sancar, Vacid Asena, Kemal Biberoglu, Kemal Özer, Hilmi Dura, Ekrem Anıt, Nusret Kirişçioğlu, Turan Bahadır, Selami Dinçer, Hikmet Ölçmen ve Necmeddin Önder’dir.

Tahkikat Komisyonuna geniş yetkiler veren ve onun kurulmasını sağlayan 2247 sayılı yasa, 19 Nisan 1960 tarih ve 10484 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve Tahkikat Komisyonu görevine başlamıştır. Yasa 27 Nisan 1960 tarihinde TBMM’de açık oylamaya sunularak kabul edilmiş,³⁶ bu oylama sırasında söz alan muhalefet lideri İnönü, iktidarı eleştirirken şöyle diyordu:

³⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s. 530-531.

³⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 242.

³⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s. 532.

“Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayri meşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz; fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu?³⁷ Üstelik onun ordusu, polisi ve memuru elindeydi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir...”³⁸

Bu sözler üzerine, meclis salonu birdenbire karışmış ve İnönü’ye 12 oturum meclisten çıkarılma cezası verilmiştir. Yasanın oylaması sırasında muhalefet, meclisi terk etmiştir. Tahkikat Komisyonlarının görev ve yetkileri şunlardır:

“Madde 1. TBMM encümenleri ve naip olarak vazifelendirilecekleri tali encümenleri; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askeri adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetlere haizdir.

Madde 2. TBMM tahkikat encümenleri:

- a. Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine,
- b. Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute ve gayri mevkutenin tab’ı veya tevziinin men’ine,

³⁷ Öğrencilerin ve halkın artan gösterileri karşısında, Güney Kore Hükümeti 21 Nisan 1960’da istifa etmek zorunda kalmıştı.

³⁸ Tuncay, **a.g.m.**, s. 187.

- c. *Mevkute ve gayri mevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına,*
- d. *Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına,*
- e. *Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya,*
- f. *Tahkikatın selametle yürütülmesi için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye dahi selahiyetlidir.*

Madde 3. TBMM tahkikat encümenlerince alınan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler, bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 5. TBMM Tahkikat Encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir.

Madde 9. TBMM Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler kati olup aleyhine itiraz olunamaz.”³⁹

Tahkikat Komisyonunun yaptığı ilk işlerden birisi TBMM Tutanaklarının yayınlanmasını yasaklamak olmuştur. 28 Nisan 1960 saat 15:00’te Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edildi: İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına Orgeneral Fahri Özdilek, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına ise Korgeneral Namık Argüç tayin edildi. Ankara ve İstanbul’da meydana gelen öğrenci olayları ile ilgili yayınlara da yasak getirildi. Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileri bakımından anayasaya aykırı, demokratik düzenin öngördüğü kuvvetler ayrılığına karşı bir kurul olduğu anlaşılmaktadır. Bu komisyon ile tek parti zihniyetinin yeniden canlanmaya

³⁹ Çavdar, **a.g.m.**, s. 2070.

başladığı ve “muhafeft tanımaz” bir iktidar oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Yasa, iktidara kamuoyu desteği sağlamak yerine güvensizlik duyulmasına sebep oldu.⁴⁰

3.1.1.1.8. Öğrenci Olayları

DP'nin son aylarında iktidar muhafeft arasındaki siyasi gerginlik Ankara ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakülteleriyle Siyasal Bilgiler Fakültesindeki bazı öğretim üyelerinin de iktidara karşı gösterdikleri tepkiler nedeniyle öğrenciler arasında da yayılmaya başlamıştı. Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanunun TBMM'de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul'da ilk büyük öğrenci gösterisi oldu. İstanbul'daki olaylar 28 Nisan 1960 günü saat 09.30'da başladı ve yaklaşık 7 saat sürdü. Polis göstericilerin önüne barikat kurduysa da öğrencileri durduramadı. Çatışma çıktı.⁴¹ Ziraat Fakültesinde okuyan Turan Emeksiz adında bir öğrenci polis kurşunu ile bir başka öğrenci de bir tankın altında ezilerek yaşamını yitirdi. Polislerden 16 kişi yaralandı.⁴² Basına uygulanan sansür nedeniyle insanlar bu hadiseyi olduğu gibi öğrenemediği için dedikodular etrafa yayılmış ve daha çok öğrencinin öldüğü haberi söylenmiştir.⁴³

Olaylar sırasında Üniversite Rektörü Sıddık Sami Onar da polisler tarafından tartaklanarak yaralandı ve 150 dolayında öğrenci de gözaltına alındı. Aynı gün

⁴⁰ Yüceer, a.g.e., s. 754.

⁴¹ 1970'li yıllarda sıkça görülecek bu manzara, Türkiye'nin o günkü şartlarına çok yabancıydı.

⁴² M. Serhan Yücel, “Menderes Dönemi (1950-1960) ve Demokrasiye Geçiş”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 842.

⁴³ Cihat Göktepe, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 905.

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde de öğrenciler dersleri boykot ederek gösteri yapmışlar ve kısa süre içinde öğrenci olayları İstanbul Tıp Fakültesine de sıçradı.⁴⁴

Olayların büyümesi üzerine hükümet 28 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan etti. İstanbul Üniversitesi tatil edildi ve gece sokağa çıkma yasağı getirildi.⁴⁵ DP Meclis Grubu da 29 Nisan 1960 tarihinde iki defa olağanüstü toplandı. Toplantıda konuşan Başbakan Menderes, olayları tahrik edenlerin bazı Halk Partililerin çocukları ve üniversite öğretim üyeleri olduğunu savunarak şunları söylemiştir:

“Ankara’da bir anayasa profesörü dün derse giriyor, talebesinin karşısında şöyle bir duruyor ve “teessürüm ders vermeye manidir” diyerek öğrencileri tahrik ediyor. Bize Vatan lazımdır. Bu tahrikleri durduracağız. Biz bugün ihtilalin içindeyiz. Üniversitenin içine değil temelini altına gireceğiz. Belki bu akşam, belki yarın bir hususi mahkeme kuracağız. Onlar memleketin asayiş, haysiyet ve menfaatine aykırı yollarda çalışacaklar, biz de seyirci kalacağız, öyle mi? Halk bu hadiselerle karşı tamamen bigânedir. Bu, halkın değil, Halk Partililerin hareketi ve isyanıdır. Yakalananların ceplerinden Halk Partisi’nin bayrakları çıkmıştır.”⁴⁶

İstanbul olaylarının ertesi günü 29 Nisan 1960'ta Ankara'da büyük çapta gösteriler oldu ve bunlar daha sonraki günlerde devam etti. Artık hemen her gün Kızılay'da bir gösteri yapılıyordu. Ankara'daki olaylar önce Hukuk Fakültesinde başlamış; ancak daha sonra Siyasal Bilgiler Fakültesine de sıçramıştı. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin iktidarı protesto etmeleri üzerine fakülte binası kuşatılmış,

⁴⁴ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım**, (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yay., İst.,2011, s. 121.

⁴⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 245-246.

⁴⁶ Burçak, **a.g.e.**, s. 693.

“*Menderes istifa!...*”, “*Diktatörlük kahrolsun!...*”, sloganları söyleyen öğrencilerin bulunduğu binaya polis tarafından ateş açılmıştı.⁴⁷

Siyasal Bilgiler Fakültesinde de iktidar aleyhine yapılan protesto gösterilerine polis ve askeri güçler müdahale etmiş, olaylar sırasında bina önüne gelen Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Namık Argüç’ün protestocu öğrencilerin bulunduğu binaya “*ateş edilmesi için emir verdiği*” iddia edilmişti.⁴⁸ Olaylar sırasında öğrenciler de güvenlik güçlerine taş, sopa ve cam parçaları atmışlar, polis fakültenin kapılarını kırarak binaya girmiş ve öğrenciler zor kullanılarak dağıtılmışlardı. Olaylar sırasında bazı yaralanmalar olmuş ve bir kaç öğretim üyesi polis tarafından tartaklanmıştı. Bu gelişmeler üzerine sıkıyönetim komutanlıkları Ankara ve İstanbul’da açık ve kapalı yerlerde yapılacak olan her türlü toplantı ve gösterileri yasaklamış, gece saat 21-05 arası sokağa çıkma yasağı konmuştur. Ankara’da bir başka olay da Gazi Eğitim Enstitüsünde meydana geldi. Burada yürüyüş yapan öğrencilere polis müdahale etti, öğrenciler olay yerine gelen Başbakan Menderes aleyhinde slogan attılar. Öğrencilere sinirlenen Menderes olay yerini terk etti.⁴⁹

Menderes bu olaylarla ilgili radyoda konuşmalar yapıyordu. İhtilale kadar yapacağı bir dizi konuşmanın ilki olan bu konuşmada başbakan arka arkaya tehditler savuruyordu. Menderes şöyle diyordu: “ ... *Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki o zaman bu*

⁴⁷ Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 129.

⁴⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes’in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitapevi, İst.,1989, s. 341.

⁴⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 537-538.

bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır.” İktidarın bu tutumu “sertlik, daha çok sertlik” şeklinde zetlenebilirdi.⁵⁰

Ankara’da yapılan eylemler içerisinde en dikkat çekici olanı 5 Mayıs’ta 555K (5. ayın 5. günü, saat öğleden sonra 5’te Kızılay’da) parolasıyla yapılan gösteri oldu.⁵¹ DP iktidarı da siyasi uzlaşma sağlamak yerine daha sert önlemler alma yoluna gitmiş ve 5 Mayıs günü Ankara, Kızılay Meydanında hükümeti destekleyen bir gösteri yapılmasını uygun bulmuştu. Bu mitinge karşı iktidara muhalif kesimler de aynı yerde ve saatte 555K parolası ile bilinen gösteriyi dzenleyeceklerdi. Bu gösteriler sırasında olaylar çıkmış, Menderes arabasından inerek göstericilere tepkide bulunmuştu. Başbakanlığa giden Cumhurbaşkanı Bayar ise İçişleri Bakanı Namık Gedik’e; “göstericilere dağılmalarını ihtar etmesini, dağılmayanların ise üzerine ateş açılması emrini” verdiği iddia edilmişti.⁵² Kızılay’da meydana gelen olaylar akşam saatlerine kadar devam etti. Gösterinin haber ve fotoğraflarını yayınlayan Zafer Gazetesi 14 Mayıs’a kadar kapatıldı. Ancak Zafer Gazetesi olayla ilgili fotoğraf ve haberleri gerçeğinden tamamen farklı olarak “Başvekile sevgi tezahüratı” şeklinde okuyucularına duyurmuştu. Ankara rfi İdare Komutanlığının 16 numaralı tebliği ile iktidar yanlısı Zafer Gazetesinin de yayımlanması ve dağıtılması bir hafta süreyle yasaklandı ve 6 Mayıs tarihli nüshasının toplatılmasına karar verildi.⁵³

14 Mayıs 1960 tarihinde yine Ankara’da sayıları on bini bulan subay, ğrenci ve halkında katıldığı bir başka gösteri yapılmış, iktidar aleyhine sloganlar atılarak bildiriler dağıtılmıştı.⁵⁴

⁵⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 246.

⁵¹ Yüceer, **a.g.e.**, s. 756.

⁵² Aydemir, **a.g.e.**, s. 374.

⁵³ Yüceer, **a.g.e.**, s. 756.

⁵⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 210.

3.1.1.1.9. Menderes'in Son Ege Gezisi

Adnan Menderes, sıkıntılı günlerinde kendisini halkın içine atardı. Kalabalıklar, kendisine gösterilen sevgi ona ilaç gibi gelirdi. Gerginleşen siyasi atmosfer Menderes'i bunaltıyor o da bu ortamdan kurtulmanın yolu olarak yine kendini miting alanlarına atmayı düşünüyordu. DP'li milletvekillerinin bazıları ise Menderes'in geziye çıkması ve miting yapması fikrine sıcak bakmıyordu. Ankara karıştı. Gerginleşen siyasal hava DP'nin aleyhineydi. Darbe söylentileri ayyuka çıkmıştı. Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş olmasına rağmen olaylar önlenememişti. Böyle bir ortamda Menderes'in geziye çıkmak yerine Ankara'da kalıp duruma hâkim olması gerekirdi. Ancak Menderes kendisini yine halkın arasına attı.⁵⁵

Başbakan Menderes Ordu vapuru ile 14 Mayıs'ta İstanbul'dan hareket etti. Vapur Çanakkale'den geçerken binlerce Çanakkaleli sandallara binerek gecenin ilerleyen saatinde kendisine sevgilerini bildirmeye gelmişlerdi. Menderes çok duygulandı. Ordu vapuru 15 Mayıs 1960'ta İzmir rıhtımına yanaştığında 200.000 kişilik büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. DP taraftarı bütün Egeliler oraya toplanmıştı. Kalabalık içinde başbakana güçlükle yol açılabilirdi ve kürsüye gelen Menderes şöyle konuştu:

“Şu görülen manzara bir faniye nasip olabilecek mazhariyetlerin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanınızın ve bu ihtişamlı kucaklayışınızın bana telkin ettiği coşkun saadet sonsuzdur... Şimdi onlara, istemeyiz diye haykıranlara, biraz tarizkâr dahi olsa, bir latife ile cevap vermek istiyorum: Kimi istemiyorsunuz?

⁵⁵ Yücel, **a.g.m.**, s. 842-843.

Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? İktidarı işbaşına getiren siz değil siziniz ki... Gelin de görün İzmir'de şu muhteşem manzarayı. Yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla, isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağırklarına basıyorlar...”⁵⁶

Menderes'in İzmir gezisi, ona halkın desteğinin yanında olduğu inancını vermiş ve Başbakan'ın iki büyük ilde bozulan morali İzmir'de doruk noktasına çıkmıştı. İzmir mitingi sonrasında Başbakan Menderes, 20 Mayıs'ta Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapacak olan Hindistan Başbakanı Nehru'yu karşılamak üzere Ankara'ya dönmüştü.⁵⁷

Günden güne kötüye giden durum DP Grubunu da çok rahatsız ediyordu. Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü üzerine ertesi gün Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kamil Gündeş ve Rıfki Salim Burçak'ın önergesiyle toplanan 22 Mayıs tarihli Genel İdare Kurulunda Rıfki Salim Burçak, eski isimlerin yer almadığı yeni bir hükümetin kurulmasını teklif etti; ama bu teklif Başbakan Menderes tarafından kabul görmedi.⁵⁸

Gelişen olaylar üzerine DP Genel İdare Kurulu 24 Mayıs 1960 tarihinde toplandı. Toplantıya 15 üyeden 8'i katıldı. Başbakan Menderes toplantıda yaptığı konuşmada; muhalefete karşı izlenen politikada bir değişiklik olmayacağını anımsatarak daha ılımlı bir tutum içine girilmesinden yana olanları sert bir şekilde eleştirdi. Bu toplantıda bazı milletvekillerinin kendisiyle aynı görüşleri paylaşmadığını anlayan Menderes, kısa bir süre sonra sinirlenerek toplantıyı terk etti. Bu gerginliğin ardından 11 Mayıstan sonra bir türlü toplanamayan DP Meclis Grubunun toplanması için hazırlanan önergeyi imzalayanların sayısının 98'e

⁵⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 248.

⁵⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 210 vd.

⁵⁸ Yüceer, **a.g.e.**, s. 758.

yükselmesi nedeniyle DP Grubu 25 Mayıs 1960 tarihinde saat 11’de bir buçuk saat süren olağanüstü bir toplantı yaptı.⁵⁹ Ortam gergindi. Rıfıkı Salim Burçak izlenen politikanın tamamen bırakılması gerektiğini anlattı ve bir çıkmazın içinde boğulmak üzere olduğunu söyleyerek “ *Bu çıkmazdan nasıl çıkacağız?* ” sorusunu yöneltti. Buna Menderes’in cevabı “*Ben sizi çıkaracağım*” oldu. Burçak “*Hayır çıkaramayacaksınız!* ” diyerek karşılık vermesi üzerine yaşanan sert tartışma sonunda Başbakan toplantıyı terk etti. Aynı gün öğleden sonra mecliste parti grubu toplantısında Samet Ağaoğlu’nun ifadesiyle Menderes yine hırçın ve sinirliydi. Grubu yatıştırmaya çalıştı ve “*Eskişehir’e gidiyorum dönüşte görüşürüz*” dedi. Grubun dağılmamak için direktmesi üzerine “*Teessüf ederim size!* ” diyerek koşar adımlarla toplantı salonunu terk etti. Bu Başbakanın DP Grubuyla yaptığı son toplantısı oldu.⁶⁰

3.1.1.1.10. Menderes’in Eskişehir Seyahati

Menderes’in uçağı 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir havaalanına indi. Kendisini karşılamaya gelenler arasında bir grup hava subayı da vardı. Subaylar, saygı duruşuna geçtiler; fakat tam Menderes aralarına gelince aniden “Geriye dön!” diye bir emir işitildi ve bütün subaylar Başbakana arkalarını dönerek onu protesto etmişlerdi. Menderes ve yanındakiler aceleyle arabalarına binip şehre geldiler. Menderes Eskişehirliilere hitaben bir konuşma yapacaktı, kürsüye çıktı, fakat konuşamadı. Çünkü hoparlörün telleri kesilmişti. Bu olumsuzluklara karşın

⁵⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 540.

⁶⁰ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes - İpin Gölgesindeki Günler**, Yapı Kredi Yay., İst., 2011, s. 126-127

Menderes, konuşmasını sürdürerek Tahkikat Komisyonu'nun görevini belirlenen süreden önce tamamladığını ve iktidara gelmenin tek yolunun seçim olduğunu söyledi. Eskişehir'e geldikten bir gün sonra Eskişehir Ticaret Odası, şeker fabrikasında Menderes'in şerefine bir akşam yemeği düzenlemişti. Menderes'in başbakan olarak katıldığı son toplantı bu oldu. Yemekte davetlilere bir konuşma yaptı, konuşmada muhaliflere çattı. Öğrencileri kendisine karşı kışkırtıklarını düşünerek özellikle profesörlere kızdı. Bu konuşma son konuşması oldu ve o gün son gecesi kendisini uyandıran özel kalem müdürünün ağzından ihtilalin başladığını öğrendi.⁶¹

3.2. ASKERİ DARBE (27 MAYIS 1960)

1950 Genel seçimlerinden sonra Demokratların iktidara gelmesi sonucu, bir grup yüksek rütbeli subay İnönü'ye giderek "*herhangi bir emirlerinin olup olmadığına dair*" bir soru sormuşlardır. Halkın tepkisinden korkan İnönü, bu teklifi geri çevirdi. DP olaydan haberdar oldu. Menderes hemen karşı tedbirler aldı; ordunun en yüksek komutanları arasında görev değişiklikleri yaptı. Bu durum subay çevrelerinde hoşnutsuzlara sebep oldu.⁶²

DP iktidara geldikten sonra Arapça ezan yasağını kaldırması, Atatürk Devrimlerinden verilen bir ödün olarak değerlendirilmiş ve ordu içindeki bazı subaylar bu uygulamalardan rahatsız olmuşlardır. İktidarın Halkevlerini kapatması, CHP'nin mallarını hazineye devretmesi, muhalefete karşı sert önlemler alması ve subayların içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar bu rahatsızlıkların giderek

⁶¹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 50.

⁶² Başgil, **a.g.e.**, s. 151.

artmasına yol açtı. Geçim sıkıntısı nedeniyle ordudan gruplar halinde istifalar başlamıştı. Ordu içinde bireysel olarak başlayan tepkiler daha sonra gizli ihtilal komitelerinin oluşmasına yol açmıştı. Bu askeri komitelerden ilkinin 1954 yılında Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay adlı iki yüzbaşı tarafından kurulduğu iddia edilmiştir. Bu gizli komite giderek taraftar bulmaya başlamıştı. Yüksek Kumanda Akademisinde 1956 yılında aralarında; Talat Aydemir, Osman Köksal ve Sezai Okan gibi isimlerin bulunduğu bir grup subay ise başka gizli komitenin kurulmasına öncülük etmişlerdi.⁶³

Bu iki gizli komite 1957 tarihinde birleştiler. Komite başkanlığına Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğe ise Dünder Seyhan getirilip böylelikle aralarında güç birliği oluşturdular. Komite üyeleri sık sık toplanırlardı.⁶⁴

Komite üyelerinden Binbaşı Samet Kuşçu, günün birinde hükümetin darbe hazırlığından haber almış olduğu şüphe ve korkusuna kapılarak 20 Aralık 1957 tarihinde içişleri Bakanı Namık Gedik'e İhtilal Komitesini ihbar etti.⁶⁵ Başbakan Menderes, ihbar üzerine meseleyi resmen ordu komutanlığına intikal ettirmiş ve soruşturma başlamıştı. Subaylar tutuklanmıştır. Dokuz Subay tutuklandığı için bu olaya “Dokuz Subay Olayı” adı verilmiştir. Bu ihbar sonucu tutuklanan subaylar şunlardır: Emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Kurmay Albay Raci Aşkın, Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Yarbay Faruk Güventürk, Kurmay Binbaşı Ata Tan, Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Kurmay Yüzbaşı Kazım Özfirat ve Yüzbaşı Hasan Sabuncu'dur. Hadiseyi ihbar eden Binbaşı Samet

⁶³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 541-542.

⁶⁴ Dünder Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İst., 1966, s. 59-60.

⁶⁵ Başgil, **a.g.e.**, s. 113.

Kuşçu iddialarını yeterince kanıtlayamaması sonucu iftira suçundan 2 yıl hapis cezası aldı. Sekiz Subay ise beraat etti.⁶⁶

Dokuz Subay Olayı'nın patlak vermesi gerçekte örgüt içi sorunların olduğu kadar yaklaşan askeri müdahalenin ayak sesleri olarak kabul edilebilir. Olayı en fazla ciddiye alan kişi Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuştur. Hükümet ise sorunu önemsememiştir. 19 Ocak 1958'de Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa edince yerine Başbakanın en güvenilir adamlarından biri olan Ethem Menderes tayin edilerek konu kapatılmıştır.⁶⁷

Hükümetin duyarsızlığından yararlanan Komite, kısa bir aradan sonra yeniden çalışmaya başlamıştı. Askeri Komite, 1959 yılında kadar yaptığı çalışmalar sonucunda üyelerinin önemli bir bölümünün ordunun kilit noktalarına getirilmesini sağlamıştır. Orgeneral Cemal Gürsel'in, "Faik Bey" takma adıyla komiteye girmesi üyeler arasında memnurluk yaratmıştı. İhtilalci bir kişiliğe sahip olmayan Gürsel, 1959'dan başlayarak "*çevresinde ihtilalciliğe kayan subayların aktif şefi değilse de el altından koruyucusu, destekçisi*" olmuştu. Cemal Gürsel'in hükümet ile arası açılmış, bundan dolayı Gürsel emeklilik bitimi tarihi olan 15 Temmuz 1960'a kadar izin almak için Milli Savunma Bakanlığına başvuruda bulunmuş ve izne ayrılmıştır. Gürsel izne çıkmadan önce Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup yazmıştı. Mektupta Gürsel şunları istemiştir:

Cumhurbaşkanı Bayar'ın istifa ederek yerine Başbakan Menderes'in getirilmesini, kabinede değişiklik yapılmasını, Tahkikat Komisyonunun kaldırılmasını, gazeteciler için af yasası çıkarılmasını, tutuklanan öğrencilerin serbest

⁶⁶ Burçak, **a.g.e.**, s. 528-531.

⁶⁷ Hikmet Özdemir, "Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi", **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002, s. 895.

bırakılmasını, üniversitelerin açılmasını, anti demokratik yasaların kaldırılmasını, vatandaşlara eşit davranılmasını, din istismarcılığına son verilmesini istemiş ve öğrenci olaylarından dolayı hükümeti suçlamıştı.⁶⁸

Mektup ihtilali önlemeye yönelik en son ve önemli bir girişimdir; fakat bu mektup Başbakan'da beklenen tepkiyi yaratmamış mektubu Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanı ve Genel Kurmay Başkanından gizli tutan Menderes, ordunun bir müdahale yapacağına inanmamıştır. Askeri darbenin kesin tarihi ve saati 26 Mayıs 1960 günü saat 11.00'de kesin bir karara bağlanacaktı. Bu son toplantıda hareket gruplarının görev yerleri ve sorumlulukları belirlenmiş ve hareket merkezi olarak Harp Okulu seçilmişti.⁶⁹

27 Mayıs darbesi silahlı kuvvetlere mensup otuz yedi subay tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak darbe emir-komuta zinciri içinde yapılmamıştı. Bu sebeple darbeciler daha ilk günden "cunta" görüntüsü vermeye başlamıştı.⁷⁰

Başbakan Menderes Kütahya'da yakalandı. Cumhurbaşkanı Bayar ise Çankaya'da ordu tarafından teslim alındı. Baş muhafızı Osman Köksal'ın ihtilal komitesinde oluşu arzu ettiği direnmeyi göstermesine engel oldu. DP'nin diğer büyükleri de teker teker yakalanıp Harp okulunda muhafaza altına alındılar. Böylece DP'nin siyasi yaşamı askeri darbe ile sona erdi.⁷¹

14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar 11 ay süren Yassıada mahkemelerinde toplam 592 kişi sanık olarak yargılanmıştır. Haklarında ölüm cezası istenen kişilerin sayısı 228'dir. Özel mahkemenin kararına göre; Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan,

⁶⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s. 391-393.

⁶⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 544-548.

⁷⁰ Yücel, **a.g.m.**, s. 843.

⁷¹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 250-251.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Agah Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Zeki Erataman, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu, Osman Kavrakoğlu ve Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, ölüm cezasına mahkûm edildiler. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları Milli Birlik Komitesince onaylandı ve mahkeme kararları yerine getirildi. DP iktidarının önde gelen diğer yöneticileri Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Tevfik İleri, Vacit Asena, Kemal Biberoglu, Hilmi Dura, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Ekrem Ant, Hüseyin Ortakçioğlu, Reşat Akşemsettinoglu, Necati Çelim, Sadık Erdem, Nuri Togay, Mazlum Kayalar, Selahattin İnan, Murat Ali Ülgen, Selim Yatağan, Muhlis Erdener, Enver Kaya, Rauf Onursal, Kemal Serdaroglu, Hadi Tan, Cemal Tüzün, Samet Ağaoğlu, Sezai Akdağ, Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün ömür boyu hapse mahkûm olurken 418 kişi 6 ay ile 20 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. 123 kişi beraat ettirildi.⁷² Başbakan Menderes idam edilmeden önce son sözleri şunlar olmuştur: *“Hayatıma veda etmek üzere olduğum şu anda devletime ve milletime ebebi saadetler dilerim.”*⁷³

3.3. DP’NİN TÜRK SİYASİ HAYATINA KATKILARI

DP’nin kurulması Türk siyasi hayatı açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 7 Ocak 1946’da DP’nin resmen kurulmasıyla tek partili dönem sona ermiş ve çok partili hayat başlamıştır. DP’nin en önemli hedeflerinin başında demokrasiyi geliştirme ideali gelmiştir. Siyasi gücü halktan almak, kişi hak ve

⁷² Özdemir, **a.g.m.**, s. 895.

⁷³ Aydemir, **a.g.e.**, s. 530.

özgürlüklerini genişletmek fikri ile yola çıkan DP, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla da özel sektöre önem verilmesini hedeflemiştir.⁷⁴

Kurulduğu günden itibaren, yoğun bir ilgi ve taleple karşı karşıya kalkan DP, halk arasında “Demir Kırat” olarak adlandırılmıştır. “Demir Kırat” kısa sürede Türk siyasetinde “46 ruhu” olarak bilinen mücadelenin ve demokrasinin simgesi haline gelmiştir.⁷⁵ Bu ruhu en iyi yansıtan ve 1950 seçim kampanyasına damgasını veren slogan ise şu olmuştur: “Yeter, Söz Milletindir!” bu slogan halkın tek parti iktidarına ve baskıcı uygulamalara duyduğu tepkinin de bir ifadesidir. Halkın iktidara ortak olma isteğini en etkili ve yalın bir şekilde ifade eden bu slogan daha sonraki yıllarda başka partiler tarafından da kullanılmıştır.⁷⁶

DP'nin birinci amacı, demokratikleşmeyi sağlamaktır. CHP iktidarı, bu yöndeki şikâyetleri karşılamak üzere Türkiye tarihine ilk kez tek dereceli seçimi getirdi. Demokratik Parti 14 Mayıs 1950’ de yapılan seçimlerle 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. Türkiye de ilk kez, iktidar serbest ve dürüst seçimler yoluyla el değiştirmiştir.⁷⁷ 1950’deki hükümet değişikliği sadece iktidarın el değiştirmesi olarak değil, o tarihten itibaren siyaset, devletçi siyasetçiden farklı olarak sokaktaki adama dayanmaya başlamıştı. DP iktidara gelince, Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilir seçilmez, DP genel başkanlığından istifa etmiştir. Bu da demokrasi tarihimizde yeni bir başlangıçtı. Bu yeni anlayış Cumhurbaşkanlarının hukuken tarafsız olması durumunu pekiştirmiştir. Ondan önce Cumhurbaşkanı, İnönü’nün

⁷⁴ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yay., 2010, s. 28-29.

⁷⁵ Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, **Demir Kırat**, Miliyet Yay., İst., 1991, s. 25.

⁷⁶ Necati Özkan, **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Medicat Yay., İst., 2004, s. 32-33.

⁷⁷ Cem Çakmak, **1950’li Seçimler ve Demokratik Parti**, Tarih ve Toplum, S.53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst., s. 280.

filen olmasa bile hukuken partisinin genel başkanlığını yapması çok eleştirilen bir noktaydı.⁷⁸

DP, toplumun geniş kesimlerinden destek almıştır. Halkın nabzını çok iyi tutmuş, halkın ihtiyaçlarına göre politika anlayışı takip edilmiştir. DP'nin Türk siyasi yaşamına en büyük katkısı, partileşmede olmuştur. Her zaman tabandan tavana kadar birbirlerine karşı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışma içinde olmuşlardır. Anadolu'nun yoksul ya da orta düzeydeki ailelerin çocuklarının siyasete girmeleri, DP ile başladı. Adnan Menderes, tek parti yönetiminin asker-sivil elit bürokratlarına karşı, “*kasketlilerin*”, “*çarıklıların*” temsilcisi olmuştur.⁷⁹

DP, halkı siyasal mücadelenin içine katmıştır. DP'nin geliştirdiği ve uyguladığı metotlar, o zamana kadar Türkiye'de bilinen ve uygulanan siyasal mücadele usullerini kökten değişikliğe uğratmıştır. Bununla ilgili Eroğul'un: “*Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri, halkın ayağına gelmeye başlamışlar, devlet adamları, politikacılar, propagandacılar oy toplayabilmek için, çamurlu köy yollarını aşındırır olmuşlardır. Seçimlerin tek dereceli hale getirilmesi, oy ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiyi çok daha somut bir hale getirmiş; artık seçimler, sonucu önceden belli düzmece bir oyun olmaktan çıkmış ve böylece halk bunlarla gerçekten ilgilenir olmuştur. Bu ilginin sonucu olarak katılma oranı gittikçe yükselmiştir*” şeklindeki değerlendirmeleri o dönemdeki değişikliği göstermektedir.⁸⁰ Türk halkı, Türk tarihinde ilk defa aşağıdan yukarıya bir anlayışla yöneticilerini değiştirmiş, bu durum bile tek başına önemli bir anlayış değişimini beraberinde getirmiş, halk yönetimindeki gücünü kavramış, kendisine

⁷⁸ Göktepe, **a.g.m.**, s. 901.

⁷⁹ Hüseyin Çavuşoğlu, **Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi XIX, S. 2, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2009, s. 270-271.

⁸⁰ Eroğul, **a.g.m.**, s. 93-94.

olan güveni artmış ve en önemlisi iktidarın gerçekleştirdiği siyasi icraatların, doğrudan kendisinin günlük yaşantısını etkilediğini fark etmiştir.⁸¹

1950-1960 dönemine damgasını vuran DP'nin, gerek ekonomik gerekse siyaset anlayışı, parti içi siyaset olgusu açısından oldukça önem taşımaktadır. Demokrasinin gelişmesi, refah düzeyinin artırılması ve genel oy prensibinin uygulanmasıyla geniş kitlelerin benimsediği bir rejim olma sonucunu doğurduğu dikkate alındığında, DP'nin ekonomik ve siyasi anlayışının Türkiye demokrasi açısından önemli bir yeri vardır. Bu dönemde oligarşik bir eğilimin karşısında, demokratik ilkeleri benimseyen bir parti yapısının özlemlerini çeken ve hukuki esasları savunan, karar mekanizmasını halka dayandırmaya çalışan parti içi çalışmalar dikkati çekmektedir. DP'nin kuruluşundan darbe ile iktidardan düşürülmesine kadar parti içi demokrasi işlemiş, ülkenin siyasi hayatında inişli ve çıkışlı dalgalanmalar olmuştur. Siyasi kurumsallaşmamıza önemli bir katkı sağlamıştır.⁸²

Partinin örgütsel yapısını belirten tüzüğü, “Ocak” kademelerini de kapsamaktaydı. Parti içi demokrasi için son derece önemli olan ocak kademeleri tabandan tavana doğru fikir, görüş ve önerileri iletmesi, kararların halka dayandırılması açısından demokratik bir örgütlenme olarak kabul edilmektedir. DP, mahalle ve köy düzeyinde yaşayan insanları ocak ve bucak örgütleri aracılığıyla siyasete sokmayı başarmıştır. Türkiye’de halkın siyasal yaşama etkin katılmasının aracı olması gereken yerel parti örgütleri ancak DP ile birlikte ağırlık kazanabildiler.

⁸¹ Göktepe, **a.g.m.**, s .902.

⁸² Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der Yay., İst., s. 451.

DP kırsal kesimden büyük destek sağlamış ve köylünün siyasal yaşama katılmasını önemli ölçüde arttırmıştır.⁸³

DP, Türk politik yaşamına “milli irade” kavramını tanıtmıştır. Devletin kurumlarının meşruiyetini, kendinde cisimleştiğine inandığı milli iradeye dayandırmıştır.⁸⁴ Türk vatandaşına bu memleketin gerçek sahibinin kendisi olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁸⁵

Devlet ağırlıklı bir yönetim biçiminden toplum ağırlıklı bir siyasal sisteme geçiş süreci içinde önemli bir dönüşüm noktası olan DP dönemi, Türkiye’de demokratik rejimin biçimlenmesinde ve siyasal hayatın etrafında döndüğü temel eksenin değişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.⁸⁶

DP iktidarı döneminde siyaset seçkinler uğraşı olmaktan çıkarak, geniş halk kitlelerine ulaştı. Bürokratik –baskıcı devlet geleneğinin yumuşaması ve milli bir ticaret-sanayi burjuvazisinin doğması sağlandı. Tarım reformu, barajlar ve hidroelektrik santraller, eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının sonucu olarak siyasi yapının katı kalıpları yıkıldı ve Türkiye tarihinin en önemli değişimini yaşadı. Köylü “çiftçi” oldu, amele “işçi”, teba ise “vatandaş.”⁸⁷

DP, ekonomik kalkınma hamlesi ile toplumun farklılaşmasını hızlandırmış, sivil toplum örgütlenmelerinin temelini atmıştır. Bir taraftan kendini toplumun üstünde gören bürokrasiyi toplum ile bütünleşmeye zorlarken diğer taraftan bürokrasinin partizanlaşmasına ve parsellenmesine yol açan süreci de başlatmıştır. DP; toplumun demokratikleşmesini sağlamış, Türkiye’nin 1950’den sonraki siyasi

⁸³ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitapevi, Ank., 1994, s. 26.

⁸⁴ Süleyman İnan, **Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)**, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yay., Ank., 2007, s. 138.

⁸⁵ Burçak, **a.g.e.**, s. 44.

⁸⁶ İlkay Sunar, **Demokrat Parti ve Popülizm**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII, İletişim Yay., İst., 1983, s. 2086.

⁸⁷ Yücel, **a.g.m.**, s. 848.

hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önem sadece iktidarda kaldığı on yıllık zaman dilimiyle sınırlı kalmamış, kendisinden sonraki Türk siyasi hayatına da damgasını vuran bir parti olmuştur.⁸⁸

⁸⁸ Sunar, **a.g.m.**, s. 2086.

SONUÇ

DP, Türk siyasal hayatını uzun yıllar yönlendiren, etkileri günümüze kadar uzanan bir dönemin mimarı olmuştur. DP, bir bölümü daha önce İttihat ve Terakki Fırkası ile CHP içinde siyasal eğitim görmüş, Batılılaşma yanlısı ve Atatürk'ün son Başbakanı Bayar ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. DP, Cumhuriyet Türkiye'sine tepki olarak ortaya çıkmış bir parti değildir. DP daha çok siyasal ve ekonomik liberalizm taraftarlarınca kurulmuştur. Partiyi destekleyenler ilk başta eşraf, tüccar ve toprak ağaları gibi "Anadolu yerlileri" 'dir.

DP, Türk politik yaşamına "milli irade kavramını" tanıştırmıştır. 1946'dan beri Türkiye'de milli iradenin bayraktarlığını yapmış ve Türk vatandaşına bu memleketin gerçek sahibinin kendisi olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

DP iktidarı döneminde siyaset, seçkinler uğraşı olmaktan çıkarak geniş halk kitlelerine ulaştı. Halkı aktif siyasetin içine kattı. Böylelikle ülkemizdeki siyasi kültüre olumlu etkide bulunulurken, bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşamasını sağlamıştır.

DP, o zamana kadar önemli bir güç olmadığına inanan halkı en büyük siyasi gücün kendisi olduğuna inandırarak siyasete geniş halk kesimlerini ortak etmiştir. Ocak-Bucak örgütü sayesinde siyaseti toplu laştırmış, bu yenilik partinin siyasal bir taban oluşturmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan DP hareketi Türkiye'de çağdaş anlamda popülizmin gerçek temsilcisi bir hareket olarak görülebilir.

DP memur sultasını kıran parti olarak tanımlanmıştır. Bu sayede insanların gönlünde bir yer edinmiştir. 1950 tarihinden sonra köylü gruplarının olur olmaz sebeplerle vali odalarını doldurmaları, idarecileri küçük düşürmeye çalışmaları gibi

davranışlar, yıllarca süren bürokratik baskıların yarattığı öfkenin boşalmasıdır. Halk kendisini hor gören bir yönetim anlayışına DP'nin aracılığıyla başkaldırmıştır. Menderes'in devlet protokolünü önemsemeyerek halkın içine karışması, onların ağzı ile konuşması, güler yüzlü, sempatik tavırları ve mütevazî oluşu onun halkın sevgisini kazanmasında etkili olmuştur. Samet Ağaoğlu Adnan Menderes için “*son yüzyılda Atatürk'ten sonra halkça Menderes kadar sevilmiş biri yoktur*” demiştir.

DP kendi iktidarı döneminde, siyaseti belli bir seçkin kesimin tekelinden kurtararak geniş halk kesimlerine yaymıştır. Bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşaması ve milli bir ticaret-sanayi burjuvazisinin doğmasını sağlamıştır. Tarım reformu, barajlar, hidroelektrik santraller, eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının sonucu olarak siyasi yapının katı kalıpları yıkıldı.

DP hareketi Türk demokratikleşme tarihi içerisinde önemli bir dönüm noktasını ve geriye dönülmeyecek bir yere gelinmiş olmasını belirleyen eylem olarak yerini almıştır. DP kendinden sonraki siyasi hareketler üzerinde de derin tesirler bırakmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİV BELGELERİ

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C.10, 22 Mayıs 1944.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C.11, 02 Mayıs 1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C.12, 06 Haziran 1956.

B- ANSİKLOPEDİLER VE SÖZLÜKLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.VIII, İletişim Yay., İst., 1983.

Türkiye Tarihi Ansiklopedisi, C.IV, Cem Yay., İst., 2007.

Türkler Ansiklopedisi, C.XVI, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

C- BASILI ESERLER

1- Hatıralar

AĞAOĞLU, Samet; **Arkadaşım Menderes - İpin Gölgesindeki Günler**, Yapı Kredi Yay., İst., 2011.

AĞAOĞLU, Samet; **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, (haz. Cemil Koçak), İletişim Yay., İst., 1993.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitapevi, İst.,1989.

BAYAR, Celal; **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der. İsmet Bozdağ), Baha Matbaası, İst., 1969.

BURÇAK, Rıfık Salim; **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ank., 1998.

ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yay., İst., 1951.

SEYHAN, Dündar; **Gölgedeki Adam**, İst., 1966.

URAN, Hilmi; **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst., 2008.

US, Asım; **Asım Us'un Hatıra Notları (1930-1950)**, Vakit Matbaası, İst., 1966.

YALMAN, Ahmet Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV**, Rey Yay., İst., 1970.

2- Kitaplar

AHMAD, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yay., 2010.

AHMAD, Feroz; **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Basımevi, Ank., 1976.

ALBAYRAK, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay., Ank., 2004.

ARMAOĞLU, Fahir; **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam III**, Remzi Kitabevi, İst., 1968.

BAŞGİL, Ali Fuat; **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım**, (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yay., İst., 2011.

BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can ve ÇAPLI, Bülent; **Demirkırat**, Milliyet Yay., İst., 1991.

BURÇAK, Rıfki Salim; **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç Yay., Ank., 1979.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Zerbmat Matbaası, Ank., 1943.

ÇUFALI, Mustafa; **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)**, Babil Yay., Ank., 2004.

DEMİREL, Tanel; **Türkiye’nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İst., 2011.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Doğu Matbaası, Ank., 1949.

EROĞUL, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi Yay., Ank., 2003.

GİRİTLİOĞLU, Fahir; **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii I-II**, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1965.

İNAN, Süleyman; **Demokrat Parti Dönemi (1950-1960), Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Anı Yay., Ank., 2007.

KABASAKAL, Mehmet; **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay., İst., 1991.

KALAYCIOĞLU, Ersin – SARIBAY, Ali Yaşar; **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der Yay., İst., 1997.

KARPAT, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İst., 1996.

KIŞLALI, Ahmet Taner; **Siyaset Bilimi**, İmge Kitapevi, Ank., 1994.

KONGAR, Emre; **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İst., 2000.

ÖZKAN, Necati; **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Mediacat Yay., İst., 2004.

SÜKAN, Faruk; **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)**, Kültür Ofset Limited Şirketi Yay., Ank., 1991.

TİMUR, Taner; **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay., İst., 1994.

TOKER, Metin; **Demokrat Parti Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Adalet Matbaacılık, Ank., 1991.

TOKER, Metin; **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yay., İst., 1970.

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yay., İst., 1995.

YEŞİL, Ahmet; **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.

YÜCEER, Saime; **Tahkikat Komisyonu: Muhalefetsiz Demokrasi (!), Türk Tarihinde Adnan Menderes II**, Aydın, 2012.

3- Makaleler

AKIN, Rıdvan; "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve DP İktidarı (1945-1960)", **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

AKŞİN, Sina; "Demokrat Parti'nin Kurulması", **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst.

ALEMDAR, Korkmaz; "Demokrat Parti ve Basın", **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst.

ÇAKMAK, Cem; “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, **Tarih ve Toplum**, S:53, İletişim Yay., Mayıs 1988, İst.

ÇAVDAR, Tevfik; “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII**, İletişim Yay., İst., 1983.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin; “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi XIX**, S. 2, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2009.

ÇOLAK, Filiz; “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

GÖKTEPE, Cihat; “Menderes Dönemi (1950-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

KOÇLAR, Bekir; “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

ÖZDEMİR, Hikmet; “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

ÖZÜÇETİN, Yaşar; “Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

SUNAR, İlkey; “Demokrat Parti ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII**, İletişim Yay., İst., 1983.

TUNCAY, Mete; “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yay., İst., 2007.

YÜCEL, M. Serhan; “Menderes Dönemi (1950-1960) ve Demokrasiye Geçiş”, **Türkler Ansiklopedisi XVI**, Yeni Türkiye Yay., Ank., 2002.

4- Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi (1945 – 1959)

Ulus Gazetesi (1946 – 1960)

Vatan Gazetesi (1954)

Zafer Gazetesi (1950 – 1959)

5- Dergiler

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.XIX, S:2, Elazığ, 2009.

Tarih ve Toplum Dergisi, S:53, İst., 1988.

TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 30.06.1954, Ank.

TBMM Tutanak Dergisi, C.3, 18.12.1946, Ank.

TBMM Tutanak Dergisi, C.6, 02.04.1951, Ank.

TBMM Tutanak Dergisi, C.7, 29.05.1951, Ank.

6- Elektronik Adresler

Toplantı ve Yürüyüş Kanunu, (11.09.2014): Erişim:

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c004/ink083/mmbd01ic01c004ink0830050.pdf>.

YILDIZ, Nuran, (09.10.2014). “**Demokrat Parti İktidarı ve Basın**”: Erişim:

www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/29_nuran_yildiz.pdf.